

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Булда А.А., Дребот С.П., Журба О. В., Субіна О.О.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА
(академічний рівень, 10 клас)

*Навчально-методичний посібник для вчителів та
студентів*

Київ
Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова
2013

УДК 37.016:34(075)

ББК 74.263.8:67

М 54

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Інституту політології та права НПУ імені М.П. Драгоманова
(протокол №4 від 30 січня 2013 р.)*

Рецензенти:

Андрусишин Б.І., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права НПУ імені М.П. Драгоманова

Гуз А.М., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри навчально-наукового інституту інформаційної безпеки Національної Академії Служби безпеки України

Ремех Т.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України

Булда А.А., Дребот С.П., Журба О. В., Субіна О.О.

Методика викладання правознавства (академічний рівень, 10 клас, інноваційний аспект): навчально-методичний посібник для вчителів та студентів/ Анатолій Андрійович Булда, Світлана Павлівна Дребот, Ольга Володимирівна Журба, Оксана Олександрівна Субіна. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 223.

ISBN 978-966-660-894-2

Навчально-методичний посібник розкриває основні методичні засади викладання курсу правознавства (академічний рівень, 10 клас). В посібнику представлені плани-конспекти уроків з курсу правознавства, які допоможуть вчителям, молодим педагогам, студентам проводити уроки на сучасному рівні.

УДК 37.016:34(075)

ББК 74.263.8:67

Робота видана за кошти університету!

Продажу не підлягає!

ISBN 978-966-660-894-2

© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2013

© Булда А.А., Дребот С.П., Журба О. В., Субіна О.О., 2013

ПЕРЕДМОВА

Українська освіта в глобалізованому вимірі та загальні тенденції організації навчального процесу при вивченні суспільних дисциплін

Освіта – головний засіб розвитку здібностей людини, що дозволяє їй активно діяти в економічному, культурному та політичному житті світового співтовариства. Разом з тим, освіта дає можливість народу, нації утвердити свою самобутність, політичну та інтелектуальну самостійність, брати участь в міжнародному житті, в тому числі у збереженні, збагаченні й поширенні світової та національної культури.

Початок третього тисячоліття визначився появою нових конфігурацій міждержавних взаємин, істотними трансформаціями загальної картини світу, набуттям пріоритетного звучання інформаційних технологій. В цих умовах освіта дуже чутливо реагує на зміни, що відбуваються в світі, адже через систему освіти проходить найбільш надійний і цивілізований шлях прогресу і реформ у розвитку суспільства.

ЮНЕСКО оголосило XXI століття століттям освіти, таким чином визнавши освіту домінантою не лише в розв'язанні глобальних проблем, які переживає людство, а й у формуванні духовних підвалин нової цивілізації. Безперечним є той факт, що освіта як соціальний інститут виступає одним з основних каналів соціальної мобільності у сучасному суспільстві, відіграючи важливу роль у диференціації його членів.

Інтеграція стає основою всіх перетворень в освіті. Національні освітні системи вступають в період постійного реформування, головною метою якого є підвищення якості освіти шляхом зближення різних національних освітніх систем. Нарівні з державами чисельні міжнародні організації розвивають ідею єдиного освітнього простору, пропонуючи різноманітні засоби взаємодії в освіті.

Процеси глобалізації відображаються на зміні парадигми освіти. В світовому освітньому просторі набуває розвитку «наднаціональна» освіта,

яка не лише витісняє моноцентричну модель розвитку освіти, але й виводить нового суб'єкта освітньої політики – особистість. Людиноцентризм стає визначальним вектором світової освітньої політики, а головними засобами реалізації особистісного спрямування навчання виступають гуманізація та інноваційність в освітньо-виховних процесах.

Однією з найбільш важливих тенденцій розвитку освіти є тенденція демократизації, що реалізується в практичних заходах по забезпеченню рівних можливостей для всіх громадян в одержанні якісної освіти, в її диференціації та індивідуалізації як одного із засобів по задоволенню різнобічних потреб.

З цією тенденцією тісно пов'язана реалізація системи безперервної освіти протягом життя, як визначального, провідного принципу розвитку освіти, як ціннісного фактору кожного індивіда, який в швидкозмінному світі зможе активно жити і діяти, роблячи максимальний внесок як у власний саморозвиток, так і в розвиток суспільства, його прогресивне оновлення.

Одночасно процеси демократизації в освіті зумовлюють позиціонування особистості як активного учасника змін в освітньому полі, що виходять за межі національних. Це пояснюється розвитком міжнародного ринку праці і потреби набуття компетентностей, що є актуальними не лише в Україні, а й в усьому світі. Різноманітність потреб людини, спричинених свободою вибору змісту й місця професійної діяльності в світі сприяє забезпеченню різноманітності освітніх послуг в галузі освіти.

Інтеграція людини в світовий освітній простір відбувається через: міжнародні програми і проекти, що мають навчальний або науковий характер, одержання грантів та стипендій студентами, викладачами й науковими співробітниками в інших країнах або міжнародних організаціях, обміну між усіма учасниками освітнього процесу, навчання за кордоном, проведення лекцій, семінарів, конференцій тощо.

Консолідація потенціалу освітніх систем, розвиток інтеграційних процесів у цій галузі здатні забезпечити реальний пріоритет знань як

провідного ресурсу, що визначає розвиток суспільства в цілому. І оскільки знання мають універсальний характер, то їх набуттю, поглибленню й розширенню можна значною мірою сприяти шляхом мобілізації колективних зусиль країн. Розвиток інтеграційних процесів у освіті різних країн набуває важливого значення в світлі сучасних тенденцій економічної й політичної інтеграції, а також зростаючих потреб у міжкультурному взаєморозумінні.

Підсумовуючи, можна **визначити основні тенденції реалізації сучасної освіти**, які мають виступати загальними орієнтирами при організації навчального процесу на всіх освітніх рівнях підготовки майбутніх громадян і фахівців нашої держави:

Перша тенденція – гуманізація освіти, полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності і спрямована на створення нового зразка освіти, який передбачає пріоритет освіти, орієнтованої на особистість учня (особистісно-орієнтованої) над освітою, орієнтованою на «знання з предмета»; найповніше розкриття здібностей учня, задоволення його різноманітних освітніх потреб, виховання почуття власної гідності, свободи, гармонії стосунків з навколишнім середовищем.

Друга тенденція - гуманітаризація освіти, що покликана формувати духовність, культуру особистості, планетарне мислення, цілісну картину світу. Від рівня засвоєння базової гуманітарної культури залежить розвиток особистості в гармонії із загальнолюдською культурою. На основі загальнолюдської культури можливий розвиток усіх сторін особистості, урахування її суб'єктивних потреб і об'єктивних умов, пов'язаних з матеріальною базою і кадровим потенціалом освіти. У цьому зв'язку самовизначення особистості у світовій культурі є стрижневою лінією гуманітаризації змісту освіти.

Третя тенденція - національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національної основи, в органічному поєднанні освіти з історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні національних цінностей українського народу та інших народів і націй.

Четверта тенденція - відкритість системи освіти. Це означає, що визначення цілей освіти не обмежується державним замовленням, а розширюється потребами в освіті, які привносять учні, їх батьки, учителі; програми задають базовий, нормативний орієнтир-мінімум, загальне ядро знань, яке відкрите для доповнень, що залежать від культурних, регіональних, етнічних та інших спрямувань освіти.

П'ята тенденція - перенесення акценту з навчальної діяльності педагога на навчально-пізнавальну, трудову, художню та іншу діяльність учня. Культура реалізує свою функцію розвитку особистості лише у тому випадку, коли вона активізує, спонукає людину до діяльності. Чим різноманітнішою і продуктивнішою є значима для особистості діяльність, тим ефективніше відбувається оволодіння культурою. Діяльність особистості якраз і є тим механізмом, який дозволяє перетворити сукупність зовнішніх впливів у новоутворення особистості як продукт розвитку. Діяльнісний підхід дозволяє «перетворити» педагогічні завдання в «особистісний сенс» діяльності особистості.

Шоста тенденція - перехід від переважно інформативних форм до активних методів і технологій навчання з використанням елементів проблемності, наукового пошуку, самостійної роботи тих, хто навчається. Іншими словами: перехід від відтворення до розуміння, осмислення, здійснення «індустріалізації навчання» за рахунок комп'ютеризації та технологізації, які розширюють інтелектуальну діяльність людини.

Сьома тенденція - створення умов для самоствердження, самореалізації і самовизначення особистості, що є результатом її самоорганізації. Самоорганізація відбувається за педагогічної підтримки, яка опирається здебільшого на внутрішні джерела розвитку учня.

Восьма тенденція - перетворення позиції педагога і позиції учня в особистісно-рівноправні, в партнерські позиції. Таке перетворення пов'язане зі зміною ролей і функцій учасників педагогічного процесу. Так як сучасний педагог повинен не стільки виховувати і навчати, скільки активізувати,

стимулювати навчання, формувати мотиви учня до саморозвитку, вивчати його активність, створювати умови для самоудосконалення.

При цьому необхідно дотримуватися певної послідовності, динаміки: від максимальної допомоги педагога учневі у вирішенні навчальних завдань на початкових стадіях освіти поступово переходити до активізації, а потім до повної саморегуляції учнів у навчанні і створення партнерських відносин між викладачем і учнями.

Дев'ята тенденція - творча спрямованість освітнього процесу, – перехід від суворо регламентованих контрольованих засобів організації педагогічного процесу до розвивальних, активізуючих, що передбачають стимулювання, організацію творчої, самостійної діяльності учнів.

Десята тенденція – безперервність освіти, що дозволяє постійно поглиблювати загальноосвітню підготовку, дає можливість досягнення цілісності та наступності у навчанні й вихованні; перетворення набуття освіти у процес саморозвитку, що триває упродовж всього життя людини.

Одинадцята тенденція - нероздільність навчання і виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання й виховання формуванню цілісної та гармонійно розвиненої особистості.

Серед основних принципів реалізації освіти в нашій державі, проголошених в Законі України «Про освіту», «Національній доктрині розвитку освіти», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») та інших документах, ключове місце займають такі як:

- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей¹;

- особистісна орієнтація освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей²;

¹ Про вищу освіту [Текст]: [Закон України: офіц. текст за станом на 10 лютого 2010 року]. – К.: Відомості Верховної Ради України, 2002. – №20. – Ст.134

² Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 року N347/2002 [Електронний ресурс] / Сайт «Законодавство України». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

- забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації;

- гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи³.

Проте, на жаль, практичні реалії сучасного суспільства та визначені в «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» «основні проблеми, виклики та ризики», вказують на зворотні процеси, що відбуваються в нашій державі і, зокрема:

«- відсутність цілісної системи виховання, фізичного, морального і духовного розвитку і соціалізації дітей та молоді;

- падіння суспільної моралі, що призвело до бездуховності, низької культури поведінки частини учнівської та студентської молоді»⁴ тощо.

Фактори, що зумовили такий стан справ і питання, які потребують нагального вирішення для усунення цих явищ, є найбільш актуальними проблемами сучасної української освіти.

Перехід до ринкової економіки, розвал традиційних структур соціального захисту, безробіття, сімейні негаразди і, як наслідок, руйнування соціальних зв'язків, зумовили особливо критичні наслідки для здоров'я та добробуту дітей України. Однією з серйозних соціальних проблем сучасності стала криза сім'ї, що призвела до зростання дитячої безпритульності та бездоглядності, дитячої наркоманії і алкоголізму, дитячої злочинності. З'явилося якісно нове явище, - так зване, «приховане» соціальне сирітство,

³ Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 року N 896 [Електронний ресурс] / Сайт «Законодавство України». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF/page>;

⁴ Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] / Сайт «Законодавство України». – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

результат якого - бездоглядні діти, які формально живуть в сім'ях, проте батьки не займаються їх вихованням, і вони фактично залишені сам на сам зі своїми проблемами.

В цих умовах на вихователів, викладачів, допоміжний персонал навчально-виховних закладів покладається особлива *місія* – надання *кваліфікованої* педагогічної допомоги і підтримки у формуванні особистих, а потім і професійних якостей підростаючого покоління, повсякчасного виховання його в дусі демократії, рівності, верховенства права, свободи особистості та взаємної поваги і шанобливого ставлення до різних релігій та вірувань, як це передбачено Конституцією нашої держави.

Загальновідомим є вислів К.Д.Ушинського про те, що «У вихованні все має ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила витікає лише з живого джерела людської особистості. Лише особистість може впливати на розвиток та визначення іншої особистості»⁵.

Визначення основних складових особистості викладача і факторів, що впливають на її формування, були започатковано ще за часів античного світу (а можливо й раніше) і дійшло до нас в працях філософів Демокріта, Платона, Аристотеля, Сократа, та інших⁶.

Демокріт вважав, що становлення особистості людини залежить від його природи й виховання, – «Ніхто не досягне ні мистецтва, ні мудрості, якщо не буде вчитися», «Більше людей стають хорошими завдяки вправі, ніж від природи», «Іноді молодим людям властивий розум, а старцям нерозсудливість, бо розуму вчить не час, а належне виховання і природа»⁷.

Величезного значення Демокріт надавав середовищу, наприклад дорослих ("доброчинності батька - краще повчання дітям"), словесному впливу, вихованню «переконанням і доведенням», привчанням до праці, без

⁵ Ушинский, К. Д. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / [Ушинский К.Д., под ред. Пискунова А. И.]. — М.: Педагогика, 1974. — Т.2. — 743 с.

⁶ Хрестоматия по истории зарубежной педагогике. - М. , 1981.

⁷ Хрестоматия по истории зарубежной педагогике. - М. , 1981. – С.26, 29.

якого діти не можуть «навчатися ні письму, ні музиці, ні гімнастиці. .. ні здатності соромитися». Демокріт вважав, моральною людиною помірковану, яка діє відповідно до обов'язків перед суспільством, здатну брати участь у громадському та політичному житті.

Давньогрецький філософ-ідеаліст Платон в багатьох своїх творах говорив про виховання. Свою систему поглядів на організацію виховання він виклав у трактатах «Держава» і «Закони».

Виховання, на думку Платона, позначає вплив дорослих на дітей, формування в дітей моральності й чеснот. У поняття «навчання» він включав «придбання знань за допомогою вивчення наук», а головна властивість науки, за Платоном, полягає в тому, що вона «пробуджує душу користуватися мисленням для істини».

Учень Платона Аристотель вважав, що світ постійно розвивається і якісно змінюється не під впливом зовнішніх сил, а завдяки внутрішньому розвитку. Виходячи із своєї теорії розвитку, Аристотель говорив про три сторони душі: рослинної, яка проявляється в харчуванні та розмноженні, тваринної, що розкривається у відчуттях і бажаннях; розумної, якій властиво мислення й пізнання, а також здатність підпорядковувати собі рослинну й тваринну першооснови.

Відповідно до трьох сторін душі, кожна з яких вимагає особливого впливу, Аристотель виділяв три сторони виховання - фізичне, моральне й розумове, що мають становити одне ціле.

Аристотель вбачав мету виховання в гармонійному розвитку всіх сторін душі, тісно пов'язаних природою, але особливої ваги надавав розвитку «вищих сторін» - розумної та вольової. При цьому – слідувати за природою і поєднувати фізичне, моральне й розумове виховання, а також враховувати вікові особливості дітей.

Великий слов'янський педагог Ян Амос Коменський високо оцінював суспільне значення діяльності вчителів. «Їм, – писав він, – доручена чудова посада, вище якої нічого не може бути під цим сонцем». Коменський вважав,

що саме від вчителя, який повинен бути майстром своєї справи і досконало володіти мистецтвом навчання, залежить успіх роботи школи, найбільш умілі і досвідчені вчителі повинні займатися з початківцями, так як дуже важливо направити перші кроки учня, вчитель повинен бути прикладом для своїх учнів як щодо зовнішнього вигляду, так і щодо духовного стану й поведінки, тому потрібно, щоб вчителями ставали люди чесні і діяльні, які люблять свою професію та постійно дбають про самовдосконалення.

Англійській філософ Джон Локк виклав свої педагогічні погляди у книзі «Думки про виховання» (1693), де вказав на те, що роль виховання величезна. Локк хотів виховувати не простої людину, а джентльмена, що вміє «вести свої справи з толком і завбачливо», для чого повинен володіти якостями буржуазного ділка і відрізнитися «витонченістю у спілкуванні».

«Справжній джентльмен, - вважав він, - це той, хто вміє досягти власного щастя, але в той же час не перешкоджає в цьому іншим». Формування характеру, розвиток волі, моральна дисципліна - найважливіші завдання виховання. Щодо ролі викладача, вихователя, Дж. Локк вважав, що спочатку влада вихователя над дитиною буде зумовлена страхом і повагою, а потім, в більш зрілі роки, цю владу будуть підтримувати «любов і дружба». Головними виховними засобами завжди будуть не розмірковування, а приклад, оточуюче дитину середовище.

Педагогічна теорія Жан-Жака Руссо вказувала на те, що вихователь, якому Руссо відводив значну роль у формуванні нової людини, повинен чітко бачити мету, яка стоїть перед і дати вихованцеві загальнолюдське виховання, опосередковано впливаючи на нього, спонукаючи до різних проявів активності й самодіяльності.

Приділяючи велику увагу вчителю, Д. Дідро вимагав, щоб він глибоко знав предмет, який викладає, був скромним, чесним і володів іншими високими моральними якостями.

Й. Г. Песталоцці вважав, що загальна мета виховання - прояв в дітях «справжньої людяності», яка досягається шляхом гармонійного розвитку в

кожній дитині всіх її природних сил і здібностей. Песталоцці рішуче заперечував проти вузької професійної підготовки дітей. Моральне виховання дитини, вважав Песталоцці, здійснюється в школі, де відносини вчителя і учнів повинні будуватися на основі батьківської любові дорослого до дітей. Великого значення для морального виховання дітей Песталоцці надавав особистому прикладу вихователя.

Питанням формування особистості майбутніх вчителів приділяли велику увагу А.В.Луначарский, П.П.Блонский, С.Т.Шацкий, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський. Проте, у різні часи розуміння важливості і першочергової ролі особистості викладача в навчально-виховному процесі залишалися незмінними.

В епоху інноваційного суспільного розвитку особистість викладача відповідно повинна відображати його провідну тенденцію - інноваційність.

Термін «інновація» походить від латинського «novatio», що означає «оновлення» (або «зміна») і приставки «in», яка перекладається з латинської як «в напрямку», якщо перекладати дослівно, то «innovatio» означає – рух «в напрямку змін». За визначенням Й. Шумпетера «інновація» була визначена як нововведення, яке серйозно підвищує ефективність діючої системи.

Поняття «інноваційна особистість» ввів Еверетт Хаген (1963), визначаючи її як передумову посилення економічного зростання, поширення підприємництва та накопичення капіталу. Автор виходив з припущення, що існують різні «особистісні синдроми», полярність яких відображає типові ознаки, характерні для традиційного суспільства і суспільства сучасного (інноваційного). У першому випадку - це авторитарна особистість, у другому - прямо протилежна їй в усіх аспектах інноваційна.

Авторитарна особистість, будучи сформованою за умов застою, простого виробництва, самопідтримки рівноваги, сприяє зміцненню цих умов. Інноваційна особистість, сформована в умовах сучасності, в свою чергу, допомагає народженню самопідтримуючих змін, які постійно революціонізують життя - його стандарти, цінності тощо.

Розвиваючи думку відомого американського політолога й економіста Еверетта Хагена щодо «особистісного синдрому» сучасного суспільства, а також, враховуючи той факт, що особистість спроможна виховати лише особистість, можна стверджувати, що першочерговою вимогою сьогодення є формування інноваційної особистості педагогічних кадрів, завданням яких є «відтворення і нарощення інтелектуального, духовного та економічного потенціалу Українського суспільства».

У педагогічній науці інноваційна діяльність розуміється як цілеспрямована педагогічна діяльність, заснована на усвідомленні власного педагогічного досвіду за допомогою порівняння і вивчення, зміни та розвитку навчально-виховного процесу з метою досягнення більш високих результатів, отримання нових знань, впровадження іншої педагогічної практики. Предметом педагогічної інноватики визначається система відносин, що виникають в інноваційній освітній діяльності, спрямованій на становлення особистості суб'єктів освіти (учнів, педагогів, адміністраторів).

Виходячи з чого, інноваційну особистість педагога можна визначити як сукупність соціокультурних і творчих складових, що дозволяють удосконалювати педагогічну діяльність та наявність відповідних факторів, що забезпечують цю готовність практичними засобами і методами.

Визначальними характеристиками інноваційної особистості педагога мають бути:

- високий професіоналізм, обізнаність з сучасними досягненнями психолого-педагогічного спрямування;
- творча здатність генерувати і продукувати нові уявлення та ідеї, проектувати й моделювати їх у практичних формах, в конкретній діяльності;
- культурно-естетична розвиненість і освіченість, що передбачає інтелектуальну і емоційну розвиненість та високий рівень культурної грамотності педагога;
- відкритість особистості до нового, що базується на толерантності особистості та гнучкості мислення;

- гуманістичне світосприйняття.

У питаннях пріоритетності компонентів педагогічного професіоналізму ключовою, на сьогоднішній день, є думка Л. С. Виготського про те, що вчитель має бути «науково освіченим професіоналом і справжнім учителем більше, ніж математиком або словесником».

Постановка проблеми первинності аж ніяк не випадкова, оскільки, є чимало ситуацій, де дають про себе знати протиріччя між цінністю знань з предмету і цінністю розвитку дитини. В цьому випадку педагог-гуманіст завжди вирішить на користь дитини, а технократ - швидше на користь науки. В той час, як дитина повинна відчувати себе, в першу чергу, бажаною особистістю на уроці, а потім учнем, який готовий вчитися.

Варто зазначити, що до сьогодні не розроблено загальної моделі особистості викладача (педагога), що охоплює всю сутність цього складного поняття, проте напрацьовано величезний досвід щодо різних підходів і трактувань даного феномену.

При аналізі особистості вчителя виділяють, насамперед, ті якості, риси, прояви, які відповідають вимогам педагогічної професії, забезпечують успішну реалізацію повноцінної педагогічної діяльності, тобто набувають професійної педагогічної значущості.

Розкриваючи сутність своєї «еталонної моделі вчителя» можна виділили в структурі професійно значущих якостей особистості вчителя чотири блоки: 1) ідейно-моральні та етичні якості, 2) педагогічна спрямованість, 3) педагогічні здібності - загальні та спеціальні, 4) педагогічні вміння та навички.

Особистість вчителя розвивається і формується в системі суспільних відносин, в залежності від духовних і матеріальних умов його життя та діяльності, а насамперед - в процесі педагогічної практики та педагогічного спілкування. Кожна із сфер праці вчителя зумовлює особливий вплив на його особистісні якості, успішність педагогічної діяльності багато в чому

обумовлена рівнем розвитку певних особистісних якостей, взаємопов'язаних між собою.

Центральне місце в моделі особистості вчителя відведено таким професійно значущим якостям, як педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення, педагогічна спрямованість, педагогічна рефлексія, педагогічний такт. Кожна з цих якостей передбачає наявність набору більш елементарних й часткових особистісних властивостей, які формуються в діяльності, спілкуванні і, певною мірою залежать від спадкових задатків. Найвищий рівень складають педагогічні здібності - проектувально-гностичні та рефлексивно-перцептивні, які виступають як особлива комбінація особистісних якостей і властивостей педагога.

В той же час, гармонія в структурі особистості вчителя досягається не на основі рівномірного й пропорційного розвитку всіх професійних якостей, а перш за все, за рахунок максимального розвитку тих здібностей, які лежать в основі пріоритетів його спрямованості, що зумовлюють сенс всього життя і діяльності педагога. Дослідники праці вчителя практично одностайні в тому, що основним у формуванні структури особистості вчителя є педагогічна спрямованість його діяльності. Саме педагогічна спрямованість як стійка система мотивів визначає поведінку вчителя, його ставлення до професії, до своєї праці, а насамперед до дитини (спрямованість на неї, прийняття особистості дитини). Вчитель, спрямований на дитину, завжди орієнтований на унікальну неповторність кожного учня, на розвиток його індивідуальних здібностей, і перш за все моральної сфери.

Формування і розвиток професійних здібностей і компетентностей, які дозволять вчителю виконувати свою основну місію – формувати здорові, гармонійно-розвинені особистості – першочергове завдання педагогічних навчальних закладів, які мають комплексно підходити до його вирішення шляхом реалізації ідей гуманізації освіти та створення в стінах alma mater інноваційного освітнього середовища.

Аналізуючи педагогічні стандарти інших країн, можна прийти до висновку, що вимоги до підготовки педагогічних кадрів і педагогічної майстерності майже в усіх країнах схожі. Цьому, звичайно ж, сприяють процеси глобалізації, інтеграції та інтернаціоналізації світового суспільства, створення загальноєвропейського освітнього простору тощо. В той же час, ці вимоги продиктовані звичайною практичною необхідністю людства, яке прагне виховання здорового, освіченого, демократично і гуманістично сформованого підростаючого покоління, що буде розбудовувати життя і доглядати своїх батьків.

За визначенням, наведеним в Українському педагогічному словнику С. Гончаренка, значення терміну педагогічна майстерність розкривається як «характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності викладача виступають такі ознаки його діяльності як гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога й професійно значимі особисті риси і якості»⁸.

Серед основних вимог, які висуваються до професійної кваліфікації педагога, задекларованих Європейською комісією⁹, відносяться:

- глибокі знання свого навчального предмета;
- належні знання педагогіки;
- навички та вміння, необхідні для керівництва учнями та їх підтримки;
- розуміння соціальних і культурних аспектів освіти.

Ці вимоги реалізуються шляхом набуття семи ключових компетентностей, які повинні мати вчителі будь-якого рівня¹⁰:

⁸ Український педагогічний словник [уклад. С. Гончаренко] — К.: Либідь, 1997. — 374 с.

⁹ European Commission (2007). Improving the quality of teacher education. Communication from the commission to the council and the European Parliament. Brussels: European Commission. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/report06.pdf>.

1. Міжособистісні компетенції для створення доброзичливої, безпечної атмосфери в класі, що сприяє ефективній роботі учнів;
2. Педагогічні компетентності для підтримки особистісного розвитку дітей, допомоги в становленні їх самостійності та відповідальності;
3. Предметні знання і методологічні компетенції, що демонструють глибокі знання свого предмета і відповідних методів навчання (в тому числі змісту педагогічної теорії);
4. Організаційна компетентність, що дозволяє організувати і підтримувати навчальний процес;
5. Компетенція орієнтована на забезпечення плідної співпраці з колегами і сприяння належній організації та функціонуванню навчального процесу;
6. Компетенція, що дозволяє співпрацювати з тими, хто відіграє важливу роль у шкільному середовищі, а також студентському оточенні і розвитку взаємовідносин з батьками або опікунами студентів, колегами в освітніх та юнацьких установах, сферах соціального забезпечення;
7. Компетенція, що дозволяє реалізуватися і розвиватися як фахівець протягом життя.

Щодо особистих якостей викладача, то відповідно до рекомендацій загальноєвропейської освітньої співдружності, основні особисті педагогічні компетентності повинні відповідати наступним вимогам¹¹:

- дотриманню викладачем етичних норм, як індивідуальних, так і суспільних, що ґрунтуються на загальнолюдських фундаментальних цінностях і розуміннях про знання і навчання, людину і суспільство;

¹⁰ Teachers' Professional Development : Europe in international comparison [An analysis of teachers' professional development based on the OECD's]. — Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 2010 [Електронний ресурс]/ Режим доступу: http://ec.europa.eu/education/school-education/doc/talis/report_en.pdf.

¹¹ European Commission (2007). Improving the quality of teacher education. Communication from the commission to the council and the European Parliament. Brussels: European Commission. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/report06.pdf>.

- вмінні сприймати і розуміти потреби і можливості кожної конкретної дитини;

- готовності до співробітництва з батьками, колегами та іншими зацікавленими сторонами;

- розумінні сучасних тенденцій розвитку суспільства, в якому ми живемо, знання його історії та прогнозування майбутнього;

- вмінні правильно обрати засоби організації, управління та стимулювання демократичних процесів навчання для учнів, за яких вони відповідають;

- вмінні організувати власну практичну діяльність, а також планувати і обирати форми і методи навчання відповідно до кожної конкретної ситуації та особливостей групи дітей;

- спроможністю брати участь в заходах щодо удосконалення навчального процесу та підвищення якості освіти в школі.

Ці вимоги (в тій чи іншій інтерпретації) є класичними для всіх народів, можна сказати, вони викристалізувалися протягом тисячоліть педагогічної практики і, в той же час, залишаються актуальними, як «вічні істини». Головним у сучасних умовах підготовки педагогічних кадрів є те, як забезпечити їх оптимальне втілення в майбутніх викладачах, які знайти форми і методи, щоб зробити це втілення найбільш ефективним для кожної особистості, і як потім реалізувати сформовані професійні компетентності викладача в освітньо-виховному процесі підростаючого покоління.

В сучасному європейському суспільстві все більшої ваги набувають загальноєвропейські проблеми. Для викладачів, які є відповідальними за підготовку майбутніх поколінь європейців, ці питання мають особливо важливого звучання. В той же час, коли в Європі в рамках Болонського процесу проводяться реформи щодо гармонізації освітніх систем, а діяльність вчителів різних європейських країн все більше орієнтується на загальноєвропейський контекст, європейська громадськість ще мало обізнана про те, якими мають бути «загальноєвропейські характеристики» викладачів,

або, іншими словами, – якими є фахові педагогічні вимоги в контексті європейського професіоналізму.

Сутність поняття європейського виміру професійної майстерності викладача може бути визначена за контекстом міжнародних документів, прийнятих в рамках Болонського процесу, і загалом розкривається як гармонійне поєднання національної й транснаціональної складової в реалізації освітньої діяльності та вихованні громадян сучасного глобалізованого суспільства.

Аналізуючи міжнародні тенденції розвитку суспільства, можна визначити основні професійні вимоги, які дозволять викладачу стати повноправним громадянином Європи Знань, бути конкурентоспроможним фахівцем в педагогічній галузі і реалізувати свій творчий потенціал в будь-якій з Європейських чи світових держав. Серед цих вимог головними є:

1) *Європейська ідентичність:*

- європейський вчитель повинен мати такі якості, які дозволять йому бути вчителем не лише у власній країні, а й мати змогу викладати за програмами будь-якої держави;

- європейський вчитель має бути патріотом своєї держави, але в той же час відчувати себе частиною великої європейської родини. Це поєднання національної приналежності та загальноєвропейської ідентифікації забезпечує розуміння важливості питань багатформатності і гармонійності сучасного суспільства. Різноманітність в межах єдності є ключовим аспектом визначення європейської ідентичності, яка передбачає відкритість до загальносвітових цінностей.

2) *Європейські знання:*

- європейський учитель повинен розумітися на питаннях функціонування та розвитку інших європейських систем освіти і питаннях освітньої політики на рівні ЄС. Він має сприймати систему освіти своєї країни в органічному взаємозв'язку з освітою інших європейських держав. Повинен орієнтуватися в загальних питаннях освітньої політики

європейських і світових країн. Європейський викладач має знати історію європейського розвитку і її вплив на сучасне європейське суспільство.

3) *Європейська полікультурність:*

- європейські вчителі повинні органічно сприймати багатопланову сутність європейського суспільства. Вони мають бути добре обізнані в питаннях власної культури і відкриті до сприйняття цінностей інших культур; вміти тактовно й толерантно поводитись в іншому культурному середовищі, не виявляючи національного шовінізму. Працюючи з учнями/студентами, які належать до різних етнічних груп, вчитель має з повагою ставитися до їх національних традицій і поважати їх самобутність. Європейський учитель виступає за демократичне вирішення проблем полікультурності суспільства знань і забезпечення рівних можливостей доступу до освіти для всіх жителів Землі.

4) *Європейська мовна компетентність:*

- для відповідності вимогам сучасного світу європейські вчителі повинні володіти більше ніж однією європейською мовою. Вони мають вивчати інші мови, починаючи з початкової школи і удосконалювати свої знання протягом життя, з тим, щоб бути спроможними викладати іншими мовами. Європейські вчителі мають час від часу виїздити на стажування до інших країн для обміну досвідом та набуття навичок спілкування кількома мовами з колегами і людьми інших країн.

5) *Європейський професіоналізм:*

Для набуття якостей європейського професіоналізму європейський вчитель повинен мати освіту, яка б дозволяла йому викладати в будь-якій європейській країні. Він повинен застосовувати «європейський» підхід при викладанні різних предметів і реалізувати міждисциплінарні зв'язки орієнтуючись на європейські наукові традиції. Європейський вчитель має обговорювати зміст навчальних програм і свої педагогічні методи з колегами з інших європейських країн. Він має цікавитися і вивчати різні методики викладання і досвід організації навчання. Він, зазвичай, спирається на

результати наукових досліджень різних країн, щоб зрозуміло пояснити професійні питання і належно організувати навчання.

Педагогічна освіта в даний час орієнтовна на новий рівень професіоналізму, не обмежений національними кордонами. Багато навчальних курсів вже будуються на засадах багатой історії європейських традицій, і це починання має успішні результати. Спільні програми за різними рівнями освіти, що пропонуються навчальними закладами Європейських країн, органічно сприяють розвитку європейського професіоналізму, так же як і застосування інноваційних технологій, які відкривають для цього широкі можливості.

б) Європейський рівень якості:

Для належної оцінки рівня професійної відповідності європейського вчителя встановленим вимогам, обов'язково має бути система визначення і порівняння якості підготовки фахівців різних європейських країн. Пропозиції стосуються як формальної оцінки систем педагогічної освіти, так і неофіційних обмінів та міжкультурних візитів. Болонський процес є важливим кроком на шляху до академічної узгодженості та створення загальних рамок визначення кваліфікацій по всій Європі. Збільшення сумісності між європейськими кваліфікаціями та прозорості результатів навчання випускників займає центральне місце в Болонському процесі, так же як і усунення перешкод для мобільності викладацьких кадрів.

В даний перелік увійшли лише найбільш важливі і загальні якості, які, мають бути визначальними при формуванні загальноєвропейської моделі викладача. Наведені вище положення звичайно ж не є «абсолютною істиною» і можуть мати подальший розвиток в плані визначення основних складових «європейських характеристик» сучасного викладача. Єдине, що має бути беззаперечним і визначальним при формуванні європейських і загальносвітових педагогічних компетентностей – це загальнолюдський і гуманістичний контекст в організації роботи викладача та реалізації навчально-виховного процесу.

Працюючи над вимогами до визначення загальноєвропейських і світових педагогічних компетентностей варто пам'ятати, що сьогодні на перший план повинні висуватися загальнолюдські цінності і питання збереження, розбудови та гармонійного розвитку планети Земля на засадах гуманізму і ноосферного мислення. Адже як писав академік М.М. Моїсеєв, - «Лише та нація, яка сьогодні зуміє створити більш досконалу систему «Вчитель», стане лідером ХХІ століття! ... Не та, де сьогодні найвищий рівень життя і найдосконаліша електроніка, а той народ, який зуміє забезпечити передачу естафети знань та культури і сформувані ті взаєностосунки з навколишньою природою, які відповідають сучасним потребам»¹².

¹² Моїсеєв, Н.Н. Система «Учитель» и современная экологическая обстановка // Экология и жизнь . – 2010 . - № 2 . – С. 4-7. – С.5

РОЗДІЛ І

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ПРАВознавства в 10 класі

Демократизація суспільних відносин сприяє підвищенню активності особистості як суб'єкта цих відносин, а тому вимагає глибокого розуміння нею процесів, що відбуваються у суспільстві, їх сутності, особливостей організації, функціонування та керування ними.

З огляду на це особливої актуальності набуває вивчення державно-правових явищ, що є одним із провідних засобів упорядкування відносин в суспільстві, і саме цим зумовлене введення у систему загальноосвітньої підготовки курсу «Основи правознавства» в 9 класі та «Правознавство» Академічний рівень в 10 класі.

Метою даних курсів є формування в учнів системного уявлення про державу і право як основні засоби впорядкування суспільних відносин та вміння використовувати їх у практичному житті.

Реалізація досягнення цієї мети забезпечується в процесі вирішення таких завдань:

- 1) ознайомити учнів з основами теорії держави та права і на цій основі сформувані в них уявлення про державно-правові реалії України;
- 2) поглибити знання школярів про виникнення, типи та форми держави, історію розвитку української державності, сучасну українську державу та її органи;
- 3) поглибити їхні знання про соціальні норми, сформувані системне уявлення про правові норми, галузі права, правовідносини, правопорядок, правопорушення та юридичну відповідальність;
- 4) сформувані у молодих людей системне уявлення про способи підтримання правопорядку, механізми захисту громадянських прав і свобод;

- 5) виховувати в них переконаність у необхідності дотримання правових норм, непримиренність до протиправної поведінки;
- 6) виробити в учнів уміння аналізувати суспільно-політичні події, користуватися правовими актами, юридичною літературою;
- 7) формувати у школярів навички діяти згідно з нормами права у конкретних життєвих ситуаціях; уміння використовувати набуті знання у практичному житті тощо.

Практична потреба у розв'язанні означених проблем обумовлює актуальність розроблення програми курсу «Основи правознавства» та створення на її основі підручника, який сприятиме опануванню учнями понятійно-категоріального апарату, побудові загальнотеоретичної основи для розуміння того, що являють собою сучасні держава і право, якими є особливості їх виникнення, функціонування і розвитку, їх роль та функції в організації суспільних відносин, національні особливості тощо.

Структура курсу та його зміст відповідають окресленим завданням.

З урахуванням змісту сучасної системи знань про державно-правові явища та особливостей організації навчального процесу курсу «Правознавства» складається із чотирьох частин: «Основи теорії держави»; «Основи теорії права та правовідносин»; «Основи публічного права України»; «Основи приватного права України». У першій та другій частинах розкривається загальнотеоретична характеристика держави і права як соціальних явищ, а частини третя і четверта присвячені розгляду особливостей української держави та її правової системи.

Структура курсу	Кількість годин
Вступ	0,5
Частина I. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ	
Тема 1. Історичний аспект виникнення держави та права	1,5
Тема 2. Загальна характеристика держави та державної влади	1
Тема 3. Державний лад	2
Тема 4. Особа, суспільство, держава	2
Повторювально-узагальнювальний урок	1

Загалом	8
Частина II. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ПРАВОВІДНОСИН	
Тема 1. Поняття і загальна характеристика права	1
Тема 2. Поняття і структура правової системи	1
Тема 3. Правовідносини	2
Тема 4. Правопорядок і правопорушення	2
Тема 5. Юридична відповідальність	1
Повторювально-узагальнювальний урок	1
Загалом	8
Частина III. ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	
Тема 1. Конституційне право	1
Тема 2. Основні права, свободи і обов'язки громадян України	1
Тема 3. Особливості організації державної влади і місцевого самоврядування в Україні	3
Тема 4. Фінансове право	1
Тема 5. Адміністративне право	1
Тема 6. Екологічне право	1
Тема 7. Кримінальне право	2
Повторювально-узагальнювальний урок	1
Загалом	11
Частина IV. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	
Тема 1. Цивільне право	3
Тема 2. Сімейне право. Житлове право	1
Тема 2. Сімейне право. Житлове право	1
Тема 4. Трудове право	2
Повторювально-узагальнювальний урок	1
Загалом	8
Загальна кількість годин	35

Згідно з навчальним планом, загальна кількість годин, відведених на вивчення курсу — 35, із розрахунку 1 година на тиждень.

Пропонований розподіл навчального часу в межах тем є орієнтовним і може бути змінений і використаний учителем на власний розсуд.

Ліва колонка змісту навчальної програми містить перелік інформаційних питань, що мають бути опрацьовані школярами під час вивчення тем, а права — державні вимоги до рівня їх загальноосвітньої підготовки: перелік основних знань, умінь та навичок, що мають бути сформовані в учнів як результат засвоєння кожної теми.

Зміст курсу є доступним для учнів 10 класу й розрахований на засвоєння його кожним учнем.

Основним завданням учителя при викладанні курсу є формування в учнів системних правових знань, надання їм практичної спрямованості та формування вміння використовувати їх у практичному житті.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	2
Вступ до «Основ правознавства» (0,5 год)	
<p>Поняття, мета, завдання і структура курсу. Методичне забезпечення (програма, підручники, правові акти). Особливості роботи на уроках та підготовки до уроків удома</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дає загальну характеристику курсу, визначає його мету, завдання та структуру;</i> • <i>пояснює основні принципи опрацювання матеріалу на уроках і вдома, користування підручником та правовими актами;</i> • <i>висловлює власні очікування щодо вивчення курсу</i>
Частина I. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ Тема 1. Історичний аспект виникнення держави (1,5 год)	
<p>Порівняльна характеристика понять «країна», «суспільство», «держава». Поняття і види суспільних відносин та особливості їх упорядкування у додержавний період. Теорії виникнення держави. Зміни в організації суспільних відносин з появою держави. Історичні типи держави і права: поняття і загальна характеристика</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює зміст понять теми;</i> • <i>розповідає, що таке суспільні відносини, які є їх види, наводить приклади;</i> ■ <i>обґрунтовує необхідність організації суспільних відносин та розповідає, за допомогою яких засобів відбувалось їх упорядкування у додержавний період;</i> • <i>називає теорії виникнення держави та дає їх коротку характеристику, історичні типи держави і права та дає їх коротку характеристику</i>
1	2
Тема 2. Загальна характеристика держави та державної влади (1 год)	

<p>Поняття і ознаки держави. Функції держави: поняття і види. Органи держави: поняття, ознаки, види. Поняття і види влади. Особливості державної влади. Органи державної влади. Загальна характеристика органів законодавчої, виконавчої та судової влади</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, що являє собою держава, і <i>називає</i> основні її ознаки та функції; • <i>дає визначення</i> органу держави (називає їх види), державної влади (називає основні її ознаки), <i>загальну характеристику</i> завдань органів законодавчої, виконавчої та судової влади; • <i>пояснює</i>, що таке влада та які є її види; • <i>характеризує поняття</i> «органи держави» та «органи державної влади»
<p>Тема 3. Державний лад (2 год)</p>	
<p>Поняття і загальна характеристика державного ладу. Види і загальна характеристика форм правління. Політичні режими: поняття і види. Форми територіального устрою держави: поняття і види</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, що таке державний лад та називає його складові; • <i>дає визначення</i> форми правління, політичного режиму і територіального устрою, пояснює, які є їх види, дає їм загальну характеристику і <i>наводить приклади</i>
<p>Тема 4. Особа, суспільство, держава (2 год)</p>	
<p>Загальна характеристика понять «людина», «індивід», «особистість», «особа» і «громадянин». Особливості відносин людини і суспільства. Особливості взаємовідносин особи і держави. Правовий статус особи. Поняття громадянства та способи його набуття і припинення. Іноземці, особи без громадянства та особи з подвійним громадянством. Особливості відносин суспільства і держави. Поняття та ознаки правової й соціальної держави</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>аналізує поняття</i> «людина», «індивід», «особистість», «особа» і «громадянин»; • <i>розкриває суть</i> відносин особи і суспільства, зміст поняття «правовий статус особи» та називає його види, суть відносин суспільства і держави; • <i>пояснює особливості</i> відносин особи і держави, які особи визнаються іноземцями, особами без громадянства та особами з подвійним громадянством; • <i>дає визначення</i> громадянства та <i>пояснює</i> способи його набуття і припинення, <i>дає визначення</i> правової й соціальної держави та називає

	їх ознаки
Повторювально-узагальнювальний урок (1 год)	
Частина II. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ПРАВОВІДНОСИН	
Тема 1. Поняття і загальна характеристика права (1 год)	
Соціальні норми: поняття, види. Поняття і ознаки права. Право і мораль. Функції права. Джерела та форми права: поняття і види. Правові акти. Принцип верховенства законів. Систематизація правових актів: поняття і види	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, що таке соціальні норми, називає їх види, <i>розкриває</i> поняття «правові акти», «нормативні акти», «підзаконні акти», «декрети», «правові прецеденти», «правові звичаї», «нормативні договори»; • <i>аналізує</i> відмінності між правовими і морально-етичними нормами; • <i>дає</i> визначення функцій права (називає їх види), джерел і форм права (називає їх основні види); • <i>розкриває зміст</i> принципу верховенства законів; • <i>обґрунтовує необхідність</i> систематизації правових актів та називає їх види
Тема 2. Поняття і структура правової системи (1 год)	
Поняття системи права. Галузі права, правові інститути. Правові норми: ознаки, структура. Співвідношення правових норм зі статтями правових актів. Система права і система законодавства. Види правових систем. Поняття міжнародного права	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дає</i> визначення системи права, визначення правової норми, називає її складові та пояснює їх зміст, <i>дає</i> загальну <i>характеристику</i> міжнародного права; • <i>називає</i> види і основні риси правових систем; • <i>пояснює</i>, що таке галузь права та правовий інститут; • <i>аналізує</i> співвідношення понять «правова норма» і «стаття

	<p>правового акта»;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розкриває відмінності між поняттям: «система права» і «система законодавства»</i>
1	2
Тема 3. Правовідносини (2 год)	
<p>Поняття і види правовідносин. Склад правовідносин. Суб'єкти права та правовідносин. Правосуб'єктність осіб. Особливості правосуб'єктності фізичних і юридичних осіб. Об'єкти правовідносин. Зміст правовідносин. Підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дає визначення правовідносин (називає їх види), юридичних фактів (класифікує їх та наводить приклади);</i> • <i>розкриває зміст понять «склад правовідносин», «зміст правовідносин»;</i> • <i>аналізує співвідношення понять «суб'єкти права» і «суб'єкти правовідносин»;</i> • <i>пояснює зміст правосуб'єктності осіб, розкриває її особливості у фізичних і юридичних осіб, пояснює, що таке об'єкти правовідносин</i>
Тема 4. Правопорядок і правопорушення (2 год)	
<p>Поняття суспільного порядку та дисципліни, способи їх забезпечення. Правопорядок як складова суспільного порядку. Поняття і гарантії законності. Поняття правосвідомості. Поняття правопорушення та його склад. Види правопорушень</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює, що таке суспільний порядок та чим він визначається, що таке правопорядок і законність, що таке правосвідомість;</i> ■ <i>дає визначення дисципліни і пояснює, яким чином вона забезпечується; розкриває смисл законності й називає її гарантії, дає визначення правопорушення, називає їх види;</i> • <i>наводить приклади правопорушень;</i> • <i>розкриває зміст поняття «склад правопорушення», характеризує його елементи</i>
Тема 5. Юридична відповідальність (1 год)	

<p>Поняття та види відповідальності. Поняття, ознаки і підстави юридичної відповідальності; обставини, що її виключають. Види юридичної відповідальності: поняття, загальна характеристика</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пояснює</i>, що таке відповідальність і які є її види, та <i>наводить приклади</i>; • <i>дає визначення</i> юридичної відповідальності, називає її підстави та розкриває їх зміст; • <i>називає</i> обставини, що виключають юридичну відповідальність
<p>Повторювально-узагальнювальний урок (1 год)</p>	
<p>Частина III. ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ</p>	
<p>Тема 1. Конституційне право (1 год)</p>	
<p>Загальна характеристика конституційного права. Передумови прийняття і загальна характеристика Конституції України. Основні етапи розвитку української державності. Політико-правове закріплення суверенітету України. Особливості політичного режиму, форми правління та адміністративно-територіального устрою України</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ■ <i>дає визначення</i> конституційного права, <i>називає</i> основні його інститути та джерела; <i>дає загальну характеристику</i> політичного режиму, форми правління і територіального устрою України; • <i>аналізує</i> передумови прийняття Конституції України та <i>дає</i> їх загальну <i>характеристику</i>; • <i>характеризує</i> основні етапи розвитку української державності, Конституцію України як основний закон держави; • <i>називає</i> основні політико-правові акти, якими закріплювався суверенітет сучасної України
<p>Тема 2. Основні права, свободи і обов'язки громадян України (1 год)</p>	
<p>Громадянство України: поняття, підстави набуття і припинення. Поняття і загальна характеристика прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Міжнародні стандарти у сфері прав людини: поняття, акти, що їх визначають. Загальна характеристика прав, свобод і обов'язків громадян України. Гарантії та механізми захисту прав і свобод: поняття і види :</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дає визначення</i> громадянства України, <i>називає</i> правові акти, якими регламентовані ці відносини, підстави набуття і припинення громадянства; <i>дає загальну характеристику</i> прав, свобод і обов'язків людини й громадянина; • <i>розкриває</i> об'єктивний і суб'єктивний зміст поняття «право», гарантії та механізми захисту прав і свобод людини; • <i>називає</i> основні міжнародно-правові акти з прав людини; • <i>характеризує</i> права, свободи і

	обов'язки громадян України
1	2
Тема 3. Особливості організації державної влади і місцевого самоврядування в Україні (3 год)	
Загальні засади організації державної влади в Україні. Референдум і вибори як способи безпосереднього волевиявлення народу: поняття, види. Верховна Рада України. Президент України. Органи державної виконавчої влади України. Кабінет Міністрів. Центральні та місцеві органи виконавчої влади. Місьцеве самоврядування в Україні. Органи судової влади України. Правоохоронні органи України	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розкриває</i> загальні засади організації державної влади, визначені Конституцією України; конституційний статус Верховної Ради, її організаційну структуру та компетенцію; <i>характеризує</i> місце Президента України в системі державних органів та розкриває його повноваження; ■ <i>характеризує</i> референдум і вибори як форми безпосередньої демократії, місцеве самоврядування в Україні; • <i>дає визначення</i> органів виконавчої влади (називає їх види), <i>загальну характеристику</i> Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, органів судової влади України; • <i>називає</i> види та завдання правоохоронних органів
Тема 4. Фінансове право (1 год)	
Загальна характеристика фінансового права. Бюджетна система України. Система оподаткування. Платники податків, їхні права та обов'язки. Види податків і зборів. Відповідальність за порушення фінансового законодавства	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дає визначення</i> фінансового права, системи оподаткування, <i>загальну характеристику</i> податків і зборів; • <i>називає</i> основні інститути та джерела фінансового права, платників податків та їхні права і обов'язки; • <i>пояснює</i>, що таке бюджетна система України; • <i>розкриває особливості</i> відповідальності за порушення

	фінансового законодавства
Тема 5. Адміністративне право (1 год)	
Загальна характеристика адміністративного права. Суб'єкти адміністративного права. Державна служба. Адміністративний проступок: поняття, ознаки, види. Підстави адміністративної відповідальності. Адміністративні стягнення. Адміністративна відповідальність неповнолітніх	Учень: <ul style="list-style-type: none"> • дає визначення адміністративного права (називає основні його інститути та джерела), адміністративного проступку (розкриває його склад); • розкриває особливості правового статусу суб'єктів адміністративного права, адміністративної відповідальності неповнолітніх; • пояснює, що таке державна служба, називає підстави адміністративної відповідальності, види адміністративних стягнень
Тема 6. Екологічне право (1 год)	
Загальна характеристика екологічного права. Екологічні права і обов'язки громадян. Використання природних ресурсів. Права і обов'язки власників природних ресурсів та природокористувачів. Червона книга України	Учень: <ul style="list-style-type: none"> • дає визначення екологічного права та називає його основні джерела; дає загальну характеристику Червоної книги України; • називає екологічні права і обов'язки громадян; • пояснює, що таке використання природних ресурсів, хто є їх власниками, хто природокористувачами, називає їхні права і обов'язки, види використання природних ресурсів
Тема 7. Кримінальне право (2 год)	
Загальна характеристика кримінального права. Поняття злочину, склад злочину. Види злочинів. Стадії скоєння злочину. Співучасть у злочині. Поняття, ознаки і підстави кримінальної відповідальності.	Учень: <ul style="list-style-type: none"> ■ дає визначення кримінального права (називає його джерела), співучасті у скоєнні злочину (називає співучасників); • пояснює, що таке злочин, розкриває його склад, дає визначення обставин, які пом'якшують та обтяжують кримінальну відповідальність;

<p>Обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність. Види кримінальних покарань. Кримінальна відповідальність неповнолітніх</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i>: види злочинів (наводить приклади), стадії скоєння злочину, ознаки і підстави кримінальної відповідальності, види кримінальних покарань; • <i>розкриває особливості</i> кримінальної відповідальності неповнолітніх
<p>Повторювально-узагальнювальний урок (1 год)</p>	
<p>1</p>	<p>2</p>
<p>Частина IV. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ</p>	
<p>Тема 1. Цивільне право (3 год)</p>	
<p>Загальна характеристика цивільного права. Особливості цивільної правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб. Право власності: поняття, зміст. Види власності. Підстави набуття і припинення права власності. Власність неповнолітніх. Способи захисту цивільних прав. Поняття і значення строків позовної давності. Поняття і умови дійсності правочинів. Цивільні договори. Поняття спадкового права. Порядок спадкування. Підстави цивільно-правової відповідальності. Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дає визначення</i> цивільного права (називає основні його інститути та джерела), права власності (розкриває його зміст); • <i>називає</i> види строків позовної давності (пояснює їх правове значення), види власності та підстави набуття і припинення права власності; <i>дає загальну характеристику</i> цивільних договорів; <i>дає визначення і розкриває підстави</i> виникнення цивільно-правової відповідальності; • <i>пояснює</i> особливості цивільної правосуб'єктності фізичних і юридичних осіб, сутність поняття «правочини», називає види правочинів та умови їх дійсності; • <i>розкриває</i> особливості права власності неповнолітніх, зміст спадкового права, особливості спадкування за законом і заповітом; • <i>пояснює</i> порядок одержання спадщини, особливості цивільно-правової відповідальності неповнолітніх; ■ <i>називає</i> способи захисту громадянських прав
<p>Тема 2. Сімейне право. Житлове право (1 год)</p>	
<p> </p>	

<p>Загальна характеристика сімейного права. Умови і порядок укладення та припинення шлюбу. Особисті та майнові права і обов'язки подружжя, батьків і дітей. Загальна характеристика житлового права. Право громадян на житло: зміст і способи реалізації. Договір житлового найму</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дає визначення</i> сімейного права; • <i>розкриває</i> умови і порядок укладення та припинення шлюбу, зміст особистих і майнових прав та обов'язків подружжя, батьків і дітей; • <i>дає визначення</i> житлового права; • <i>розкриває зміст</i> права громадян на житло та способи його реалізації; • <i>характеризує</i> договір житлового найму
<p>Тема 3. Земельне право (1 год)</p>	
<p>Загальна характеристика земельного права. Види земель в Україні. Форми та суб'єкти права власності на землю. Способи набуття та припинення права власності на землю. Користування землею: поняття, суб'єкти, види. Права і обов'язки власників земельних ділянок і землекористувачів</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дає визначення</i> земельного права і <i>називає</i> основні його джерела; • <i>називає</i> види земель в Україні, форми та суб'єктів права власності на землю і <i>наводить</i> приклади; • <i>розкриває</i> способи набуття та припинення права власності на землю, передбачені законодавством України; <i>зміст</i> поняття «користування землею» (<i>називає</i> його суб'єктів та види); • <i>перераховує</i> права і обов'язки власників земельних ділянок та землекористувачів
<p>Тема 4. Трудове право (2 год)</p>	
<p>Загальна характеристика трудового права. Трудовий договір: поняття, зміст, форма, строк, порядок укладення. Особливості прийому на роботу неповнолітніх. Припинення трудового договору: поняття, підстави. Поняття і види робочого часу та часу відпочинку. Поняття трудової дисципліни і обов'язки працівника. Відповідальність за порушення трудового законодавства: поняття,</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дає визначення</i> трудового права (і <i>називає</i> його основні інститути та джерела), робочого часу та часу відпочинку (<i>дає</i> загальну характеристику їх видів), дисциплінарної відповідальності; • <i>характеризує</i> трудовий договір, види і значення строку, на який його укладено, <i>пояснює</i> порядок його укладення та особливості прийому на роботу неповнолітніх; • <i>розкриває</i> зміст поняття «припинення трудового договору», <i>називає</i> його підстави; • <i>пояснює</i>, що таке трудова

<p>підстави, види. Дисциплінарні стягнення: поняття, види та порядок їх накладення і зняття. Матеріальна відповідальність</p>	<p>дисципліна, і <i>перераховує</i> обов'язки працівників, особливості відповідальності за порушення трудового^ законодавства, матеріальної відповідальності; • <i>називає</i> види дисциплінарних стягнень і <i>пояснює</i> порядок їх накладення й зняття</p>
<p>Повторювально-узагальнювальний урок (1 год)</p>	

Особливостями організації навчально-виховного процесу в ході вивчення курсу «Основи правознавства» як шкільного предмета є насамперед висока активність кожного учня й обов'язкове використання у навчальному процесі:

- системного й аналітичного підходу до загальнотеоретичних положень;
- розгляду правових актів та окремих правових норм, історичних і сучасних суспільних та державно-правових явищ, правових ситуацій;
- традиційних та інтерактивних методів, зокрема тестування, дискусій, проектної діяльності в індивідуально-груповій формі;
- різноманітних форм позаурочної діяльності: екскурсій, зустрічей, соціологічних досліджень тощо.

Дотримання зазначених умов не тільки забезпечить оволодіння програмним матеріалом, а й сприятиме формуванню в учнів навичок оперативного і чіткого формулювання та обґрунтування власної думки з посиланням на відповідні норми права, уміння давати належну правову оцінку конкретних вчинків, орієнтуватися у правових актах та користуватися ними, застосовувати набуті знання у практичному житті.

Потреба суспільства в підготовці молодого покоління до активної життєдіяльності, здатності використовувати правові знання для захисту прав та інтересів, забезпеченні правовою писемністю зумовили необхідність формування предметних умінь з правознавства в учнів 9-10-х класів.

Реформування правової системи в Україні, оновлення нормативно-правової бази вимагає від підростаючого покоління здатності орієнтуватись у

нормативно-правовій базі та формування основ правового мислення для ефективного застосування положень нормативно-правового акту, критичного оцінювання дій учасників правовідносин з правової позиції, вибору моделі поведінки у життєвих та навчальних ситуаціях. А отже, навчання предметним умінням має супроводжуватись розвитком мислення та самостійності школярів.

Поняття «вміння» у психолого-педагогічній літературі розглядається під кутом зору діяльнісного, особистісно-діяльнісного та операціонально-діяльнісного підходів. Останні два є поглибленням та конкретизацією діяльнісного підходу. Залишаючись на позиціях операціонально-діяльнісного підходу вміння визначаємо, як здатність особи до застосування способів діяльності (навчальних прийомів) у традиційних та змінених умовах.

Засвоєння вмінь передбачає оволодіння учнями як навчальними прийомами, які обумовлені розумовими прийомами, так і навичками. Прийоми навчальної діяльності - це ті способи, якими вона виконується учнями. Застосування прийомів навчальної діяльності на новому матеріалі, у процесі виконання завдань спричинює формування вміння, а багаторазове застосування вміння у незмінних умовах сприяє формуванню навички, водночас навичка є компонентом складного вміння. Навичка на відміну від вміння індиферентна до специфіки досліджуваних питань і виконується з певною часткою автоматизму.

У навчально-пізнавальній діяльності учні повинні бути забезпечені способами діяльності, підготовлені до здатності змінити структуру вміння відповідно до умов ситуації, а це зумовлює формування в учнів навчально-пізнавальних умінь. Розвиток уміння відбувається через вдосконалення навчальних прийомів.

У цьому процесі учні повинні привчити себе до збагачення вміння, розширення сфери їх застосування, активізації пізнавальної діяльності, що пов'язано з формуванням у них звички.

Навчання будь-якого предмету передбачає формування предметних умінь, які ми визначаємо, як здатність у процесі засвоєння змісту предмету чи групи споріднених предметів застосовувати способи реалізації учнями пізнавальної діяльності, що обумовлені особливостями навчального предмету (предметнів). Відповідно, у навчанні правознавства необхідні предметні вміння учнів з правознавства, тобто здатність учня до застосування способів навчання правознавства, які уможливають здобуття і засвоєння учнями правових знань, розв'язування пізнавальних завдань і правових ситуацій, як у навчанні, так і у житті.

До предметних умінь з правознавства учнів 9-10-х класів належать: формулювати правові поняття, аналізувати нормативно-правові акти, вирішувати правові ситуації, складати правові документи. Ці вміння передбачають засвоєння учнями низки окремих різнорівневих умінь, а отже, є комплексними. Оскільки навчання правознавству має сприяти розвитку основ правового мислення, то формування предметних умінь учнів має супроводжуватись зростанням їх рівнів.

Аналіз науково-методичної літератури свідчить про формування в учнів репродуктивних, перетворюючих та творчо-пошукових умінь, де кожен попередній вид умінь є базовим для формування наступного, тобто вміння вирізняються наявністю якісних та кількісних зв'язків між його компонентами. Чим вищий рівень умінь, тим складнішими є зв'язки між його компонентами.

Таким чином, учні повинні засвоїти низку різнорівневих умінь. Для формулювання правових понять учні повинні навчитись умінь наводити приклади сфер застосування поняття, характеризувати, порівнювати, обмежувати, узагальнювати, класифікувати, застосовувати судження, формулювати висновки. У 9-му класі учні вчать формулювати поняття за ознаками, а у 10-му класі переважно за функціональністю з позицій певного правового підходу.

Аналізування нормативно-правових актів потребує вмінь зовнішнього (називати нормативно-правові акти, характеризувати та систематизувати їх) та внутрішнього аналізу положень (називати документ та знаходити інформацію, тлумачити, порівнювати положення нормативно-правових актів, коментувати, застосувати, оцінювати можливості використання положення документу, формулювати висновок). Засобами формування прийомів є витяги нормативно-правових актів, словники, довідникова література.

У процесі формування вміння вирішувати правову ситуацію школярі вчаться визначати її на предмет правового регулювання; аналізувати умови ситуації, факти, що її складають, конфлікт між сторонами та проблему, складати план вирішення ситуації, аналізувати та застосовувати положення нормативно-правових актів, наводити аргументи на користь кожної з сторін, оцінювати дії учасників та їх результати, формулювати рішення та перевіряти його з точки зору можливих наслідків.

Вміння складати правовий документ потребує вмінь учнів аналізувати зразок позовної заяви, складати заяву за пам'яткою, складати документ на основі проаналізованої ситуації.

Результати аналізу освітніх та навчальних документів свідчить, що процес утворення предметних умінь з правознавства відбувається протягом двох років у 9-10-му класах: 9-му класі учні засвоюють комплекс предметних умінь, а в 10-му класі ці вміння розвиваються та збагачуються новими прийомами.

Процес формування предметних умінь учнів з правознавства потребує системності та послідовності. Результати аналізу можливостей чинних підручників з правознавства показують, що матеріали підручників містять різнорівневі прийоми та завдання для утворення комплексних умінь, але цей процес представлено несистемно. Крім того підручники не є самодостатніми у формуванні вміння, оскільки це потребує демонстрації навчальних прийомів, розкладання їх на окремі кроки та контролю за їх виконанням.

Проведене дослідження дозволило сформувавши методичні засади формування предметних умінь учнів 9-10-х класів з правознавства, що базуються на:

системності навчання учнів різнорівневим репродуктивним, перетворюючим та творчим умінням, де кожен попередній рівень є основою для формування наступного;

- зростанні ступеня самостійності учнів від діяльності за зразком (I етап) через застосування прийому у навчально-пізнавальній діяльності під безпосереднім контролем учителя (II етап) до самостійного застосування учнями під контролем учителя (III етап);

- змістовому зв'язку між компонентами різних комплексних умінь, що дозволяє їх формувати разом (вміння застосувати положення нормативно-правового акту під час вирішення правових ситуацій; вміння застосовувати висновки правової ситуації під час складання правового документу тощо);

- послідовності засвоєння учнями предметних умінь учнів переважно у такому ланцюгу, як вміння формулювати правові поняття - вміння аналізувати нормативно-правових акт - вміння вирішувати правову ситуацію - вміння складати правовий документ, в якому попередні вміння сприяють усвідомленому формуванню наступного;

- формуванні комплексу предметних умінь учнів з правознавства у 9-му класі, а в 10-му класі вони доповнюються новими прийомами;

- забезпеченості зв'язку учнів з навчальним та життєвим досвідом.

Об'єктом оцінювання в даному курсі є правові знання, а також загальна компетентність учня, вміння вести пошук і аналізувати правову інформацію та конкретні життєві ситуації, чітко сформулювати та обґрунтувати власну думку, участь у дискусіях, комунікативні здібності та володіння практичними навичками, емоційно-ціннісне ставлення до державно-правових реалій.

Загальними завданнями оцінювання є: визначення рівня навчальних досягнень учнів; стимулювання їх мотивації до здобуття знань; визначення

рівня здібностей школярів, їх потреби у додатковому навчанні; виставлення оцінки (в балах).

Оцінювання процесу та результатів вивчення основ правознавства вимагає розроблення та дотримання вчителем чітких, зрозумілих і відомих учням критеріїв, відповідно до яких виставляється оцінка, і використання при цьому таких методів, як: усне опитування, тестування, оцінювання виконання творчих завдань та розв'язування правових ситуацій, «участі в діяльності», самооцінювання, взаємооцінювання.

Орієнтовні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів

Рівні навчальних досягнень учнів	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
1. Початковий	1	Учень має уявлення про визначену проблему, за допомогою вчителя може розпізнати окремі поняття, що стосуються програмного матеріалу
	2	Намагається відтворити окремі поняття за допомогою вчителя або з використанням підручника, володіє елементарними знаннями згідно з програмою; обирає правильний варіант відповіді з двох запропонованих (на рівні «так — ні»)
	3	Відтворює окремі поняття; називає окремі державно-правові реалії; за допомогою підручника фрагментарно визначає їх ознаки
2. Середній	4	Учень з використанням підручника дає визначення окремих понять, називає та неповно характеризує ознаки державно-правових реалій
	5	Самостійно дає визначення окремих понять, називає та неповно характеризує ознаки державно-правових реалій; з використанням підручника відтворює навчальний матеріал
	6	Самостійно, але неповно відтворює навчальний матеріал; за допомогою вчителя аналізує державно-правові реалії; наводить приклади; намагається робити окремі висновки
3. Достатній	7	Учень самостійно і послідовно відтворює

		навчальний матеріал; розкриває суть понять; формулює неповні висновки
	8	Відповідає на поставлені запитання; дає порівняльну характеристику державно-правових реалій; намагається виявляти причинно-наслідкові зв'язки; з допомогою вчителя розв'язує типові правові ситуації
	9	Вільно відповідає на поставлені запитання; самостійно розв'язує типові правові ситуації; чітко формулює висновки
4. Високий	10	Учень обґрунтовано відповідає на запитання, передбачені навчальною програмою; самостійно аналізує і розкриває суть державно-правових реалій, узагальнює, систематизує, виявляє причинно-наслідкові зв'язки; робить логічно побудовані та обґрунтовані висновки; розв'язує правові казуси
	11	Логічно, свідомо оперує навчальним матеріалом у межах навчальної програми; самостійно аналізує і розкриває ознаки і функції державно-правових реалій; встановлює і обґрунтовує причинно-наслідкові зв'язки; самостійно користується правовими актами; робить логічно побудовані та обґрунтовані висновки
	12	Виявляє міцні та глибокі знання за програмою, може вести дискусію з конкретного питання з використанням положень правових актів, виявляє особисту позицію щодо правових ситуацій, вміє їх розв'язувати, самостійно користується різними джерелами інформації; робить логічно побудовані та аргументовані висновки з посиланням на правові акти та інші джерела ¹³

¹³ І.І. Котюк, Н.Й. Палійчук Правознавство. Академічний рівень / Історія України. Правознавство та інші суспільні дисципліни № 16 (656), квітень, 2010, с. 2-9

РОЗДІЛ II

Поурочні розробки курсу «Правознавство» 10 клас

Урок 1. Вступ

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати загальну характеристику курсу, визначати його мету, завдання і структуру;
- пояснювати, як працювати над матеріалом на уроках та вдома, як користуватися підручником та правовими актами;
- висловлювати власні очікування щодо вивчення курсу;
- розповідати, що таке суспільні відносини, які є їх види, наводити приклади;
- обґрунтовувати потребу організації суспільних відносин та розповідати, за допомогою яких засобів відбувалось їх упорядкування в додержавний період.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Мета та завдання курсу правознавства.
2. Структура підручника.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Обладнання: підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010.).

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель пропонує учням дати відповідь на проблемне запитання: «Чи потрібна людині правова грамотність?».

Вислухавши відповідь на запитання вчитель знайомить учнів з курсом, який належить до предметів суспільно-гуманітарного циклу.

II. Основна частина

1. Мета та завдання курсу правознавства

Правова наука посідає особливе місце серед навчальних дисциплін, що досліджують суспільство, характеризуючись практичною спрямованістю щодо використання знань у конкретних життєвих ситуаціях.

Метою курсу є формування системного уявлення про державу та право як основних засобів упорядкування суспільних відносин, формування активної громадянської позиції молодшої людини, підготовка до життя, до використання набутих знань у конкретних життєвих ситуаціях.

Завданнями курсу є:

- ознайомлення з основами теорії держави та права і формування уявлення про державно-правові реалії сучасної України;
- поглиблення знань про виникнення, типи та форми держави, історію розвитку української державності, сучасну українську державу та її органи влади;
- поглиблення знань про соціальні норми, формування системного уявлення про правові норми, галузі права, правовідносини, правопорядок, правопорушення та юридичну відповідальність;
- формування системного уявлення про способи підтримання правопорядку, механізми захисту прав і свобод людини та громадянина;

- виховання особистої переконаності у необхідності дотримання правових норм, непримиренності до протиправної поведінки;
- набуття вмінь аналізувати суспільно-політичні події, користуватися правовими актами, юридичною літературою;
- формування навичок діяти згідно з нормами права у конкретних життєвих ситуаціях;
- формування вміння використовувати одержані знання на практиці.

Зміст матеріалу підручника відповідає переліченим завданням.

2. Структура підручника

Курс «Правознавство» передбачає вивчення таких розділів:

1. Основи теорії держави.
2. Основи теорії права та правовідносин.
3. Основи публічного права України.
4. Основи приватного права України.

У першій та другій частинах подано загальну характеристику держави та права як соціальних явищ, а третя й четверта – розкривають особливості української держави та її системи законодавства.

Далі вчитель знайомить із особливостями роботи з підручником, із рубриками, вміщеними в підручнику, і пояснює, як з ними працювати (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – с. 3–4).

III. Підсумкова частина

Під час проведення закріплення знань учитель пропонує учням ще раз дати відповідь на запитання, поставлене на початку уроку: «Чи потрібна людині правова грамотність? Доведіть або спростуйте тезу».

Домашнє завдання

Прочитати с. 3–4 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010).

Пояснити афоризм «Шлях здолає той, хто йде».

Урок 2. Історичний аспект виникнення держави

Очікувані результати уроку

Після уроку учні зможуть:

- пояснювати зміст понять теми;
- розрізняти поняття «держави» та «країна»;
- розповідати, що таке суспільні відносини, та їх види; розповідати про засоби впорядкування суспільних відносин;
- називати та пояснювати теорії про виникнення держави;
- класифікувати історичні типи держави та визначати їх характерні ознаки; називати теорії виникнення держави та давати коротку характеристику;
- називати історичні типи держави і права та давати їх коротку характеристику;
- формувати правові судження;
- виховувати правову культуру і повагу до історичного минулого свого народу.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Порівняльна характеристика понять «суспільство», «держави», «країна».
2. Поняття та види суспільних відносин, особливості їх упорядкування в додержавний період.
3. Теорії виникнення держави.
4. Історичні типи держави і права: поняття і загальна характеристика.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: суспільство, суспільні відносини, інформаційне суспільство, історичний тип держави, держава, суспільство, країна, соціальні норми.

Обладнання: підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010).

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель організовує бесіду «Обговорення у колі»:

– На думку Н. Макіавеллі «Держави здобуваються або своєю, або чужою зброєю, або милістю долі, або доблестю». Якої думки дотримуетесь ви?

Проблемне питання:

– Подумайте, чи завжди існувала держава? На якому етапі розвитку суспільства виникла держава?

II. Основна частина

1. Порівняльна характеристика понять «суспільство», «держава», «країна»

Робота з термінами та поняттями

Учитель записує на дошці слова «суспільство», «держава», «країна» та пропонує порівняти значення цих слів.

Суспільство – історично сформована сукупність індивідів ,форма колективного співжиття людей та система різноманітних (економічних, моральних, релігійних, політичних, юридичних) зв'язків і відносин між людьми.

Держава – це найвища форма організації суспільства, яка забезпечує захист та погодження групових, загальносуспільних та індивідуальних інтересів за допомогою права на території певної держави.

Країна – географічно окреслена території на земній кулі, що має певні кордони та відрізняється від подібних утворень сукупністю етнічних, культурних, історичних, економічних та політичних особливостей.

Визначте спільні та відмінні риси між поняттями? Яке поняття є більш загальним, чому?

Відомо, що держава – значно пізніше утворення, ніж первісне суспільство. Її створенню передували первісний лад – стародавній примітивний спосіб організації суспільства. В основі організації суспільства перебуває людина. Між людьми в процесі їхньої життєдіяльності виникають різноманітні зв'язки і відносини, які поступово набувають постійного характеру. В міру розвитку суспільства спочатку виникають роди, пізніше – племена і міжплемінні об'єднання, а вже потім – перші державні утворення.

Пригадайте, за яких умов можуть виникати держави? Робота зі схемою «Передумови виникнення держави».

II. Основна частина

1. Поняття та види суспільних відносин, особливості їх упорядкування в додержавний період

Робота в парах

1. Сформулюйте визначення поняття «суспільні відносини» і перевірте його зміст за підручником (вказаний підручник, с. 6).

Робота з термінами і поняттями

Суспільні відносини – це стійкі зв'язки між соціальними групами людей, а також усередині цих груп, які мають істотне значення для існування і функціонування певної досить великої сукупності людей.

2. Де поширюються суспільні відносини?

3. Спробуйте класифікувати суспільні відносини, згрупувавши за певними критеріями. Наприклад:

- а) за сферою поширення (політичні, економічні, правові, духовні);
- б) за сферою їх реалізації суспільними групами (національні, класові, сімейні);
- в) за сферою діяльності груп (виробничі, навчальні).

До суспільних відносин людини як суб'єкта соціального життя належать усі сфери, а саме: економічні, політичні, ідеологічні, професійні, правові тощо.

Для регулювання суспільних відносин, що виникають між людьми, застосовуються *соціальні норми*.

У первісному суспільстві регулювання відбувалося звичаями і традиціями, нормами первісної моралі та релігії, усілякими заборонами (табу). Гарантом дотримання цих норм був не примус, а страх перед надприродними силами та богами, осудом.

Поява держави є наслідком довготривалого процесу.

3. Теорії виникнення держави. Зміни в організації суспільних відносин з появою держави

Зважаючи на різноманітність сфер відносин, суспільство з моменту свого виникнення потребує регулювання та управління. З виникненням класів, різних видів господарської та духовної діяльності ця потреба зростає. З'являється інститут регулювання – держава та норми регулювання – право, що свідчить про більш високий ступінь суспільного розвитку. Держава забезпечує панування одного класу над іншим, а також може виконувати функцію захисту окремих груп чи особистості, протидіє сваволі та анархії, сприяє розвитку господарства, науки та культури. Таким чином, держава і право стають універсальним інструментом регулювання суспільних відносин.

– Зробіть висновок про основну причину виникнення держави та права.

Сьогодні серед науковців немає єдиного погляду щодо процесу виникнення держави. Робота з текстом підручника та таблицею (вказаний підручник, с. 8).

№	Назва теорії походження держави	Основоположник	Коротка характеристика (основні ідеї)
	Теологічна (релігійна)	Августин, Фома Аквінський	
	Патріархальна	Арістотель	
	Договірна	Ж – Ж Руссо, Дж. Локк	
	Насильства	К. Каутський	
	Психологічна	Л. Петражицький	
	Класова (економічна)	В. Ленін, К. Маркс	
	Демографічна	Мальтус, 1798 р.	
	Расова космічна		

– Яка з теорій, на ваш погляд, найбільш наближена до істини? Поясніть свою точку зору.

4. Історичні типи держави і права: поняття і загальна характеристика

Кожному типу суспільства, виробничих відносин відповідає історичний тип держави і права з характерними рисами та особливостями.

Робота з термінами і поняттями

Історичний тип держави – це сукупність найсуттєвіших ознак, притаманних державам у різні періоди історії, які полягають у єдності закономірностей розвитку, засновані на однакових економічних, культурних відносинах.

Існує декілька підходів до історичної типологізації держав.

- формаційний підхід (рабовласницька, феодальна, буржуазна, соціалістична, сучасна держава);
- цивілізаційний (первинні та вторинні).

Користуючись текстом підручника на с. 9–11, дайте характеристику історичним типам держав.

Таким чином, ідеї про історичні типи держави і права дають ключ для правильного розуміння процесу природно-історичного розвитку держави. Зміна історичних типів держави і права є одним з вузлових, найбільш важливих моментів, без врахування якого неможливо правильно зрозуміти ні

їх розвиток, ні соціально-політичний зміст і призначення, ні зміну їхніх форм, функцій, місця і ролі у структурі політичної системи суспільства.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.

Бесіда за запитаннями:

- Що таке суспільні відносини?
- За допомогою яких засобів відбувалося впорядкування суспільних відносин у додержавний період?
- Які зміни відбулися в організації суспільних відносин із появою держави?
- Дайте коротку характеристику 3–4 теоріям походження держави.
- Які існують підходи для визначення історичних типів держави?

Який з них, на ваш погляд, заслуговує найбільшій увазі? Чому?

2. Оцінювання результатів уроку.

Домашнє завдання:

1. Прочитати § 1 Вступ у підручнику (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 3–11).

2. Виконати письмово завдання 7.

Урок 3. Загальна характеристика держави та державної влади

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- пояснювати, що являє собою держава, і називати основні її ознаки та функції;
- давати визначення органу держави та називати їх види;
- називати основні ознаки державної влади;
- давати загальну характеристику завдань органів законодавчої, виконавчої та судової влади;

- пояснювати, що таке влада та які її види;
- характеризувати поняття «органи держави» та органи державної влади».

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття і ознаки держави.
2. Функції держави: поняття, ознаки, види.
3. Органи держави: поняття, ознаки, види.
4. Поняття та види влади. Особливості державної влади.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: держава, функції держави, орган держави, влада, політична влада, соціальна влада, державна влада.

Обладнання: Конституція України; Закон України «Про державну службу», підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010.).

Хід уроку

I. Вступна частина

Бесіда за запитаннями:

1. Що таке суспільні відносини?
2. За допомогою яких засобів відбувається впорядкування суспільних відносин у додержавний період?
3. Які зміни відбулися в організації суспільних відносин з появою держави?
4. Які існують підходи для визначення історичних типів держави?

5. На власний вибір дайте характеристику теоріям походження держави?

Бесіда з учнями:

– Уявіть, що ви прибули на нову планету, у невідому країну. Чи можемо ми назвати її державою? Які ознаки свідчать про існування держави?

Для відповіді на це запитання пригадайте, як ви визначали державу, вивчаючи історію.

II. Основна частина

1. Поняття і ознаки держави

Пояснення вчителя:

– У спеціальній науковій літературі існує чимало визначень поняття «держава», які відображають такі її аспекти:

- держава як організація політичної влади;
- держава як апарат влади;
- держава як політична організація всього суспільства.

Робота з термінами та поняттями

Держава – це особлива форма організації суспільства за допомогою спеціального апарату управління, який захищає інтереси населення певної території, регулює відносини між членами суспільства, зокрема за допомогою примуса.

– Спробуємо з'ясувати, які ознаки властиві державі, що відрізняє її від інших людських утворень, суспільних об'єднань.

Учитель організовує роботу учнів з текстом підручника (с. 12–14) та схемою на с. 14.

Проміжне закріплення:

1. Яке поняття не є ознакою держави?

А територія;

Б кордон;

В система податків;

Г система правових норм.

2. Чи може існувати держава, в якій хоча б однієї з основних ознак бракувало? Чому?

2. Функції держави: поняття, ознаки, види.

Робота з термінами та поняттями

Функції держави – це основні напрямки її діяльності на певних етапах розвитку.

У функціях держави виражається її сутність та призначення.

Учитель організовує роботу з підручником та схемою на с. 14–15 та пропонує дати відповідь на запитання:

1. Визначте види функцій Української держави: внутрішні та зовнішні; політичні, економічні та соціальні; постійні та тимчасові.

2. Забезпечення народовладдя.

3. Встановлення і підтримка дипломатичних відносин з іноземними державами.

4. Організація освіти.

5. Боротьба з міжнародною злочинністю.

6. Створення умов для розвитку виробництва.

7. Інтеграція у світову економіку.

3. Органи держави: поняття, ознаки, види

Виконання багатьох функцій держави покладається на спеціально створені органи держави.

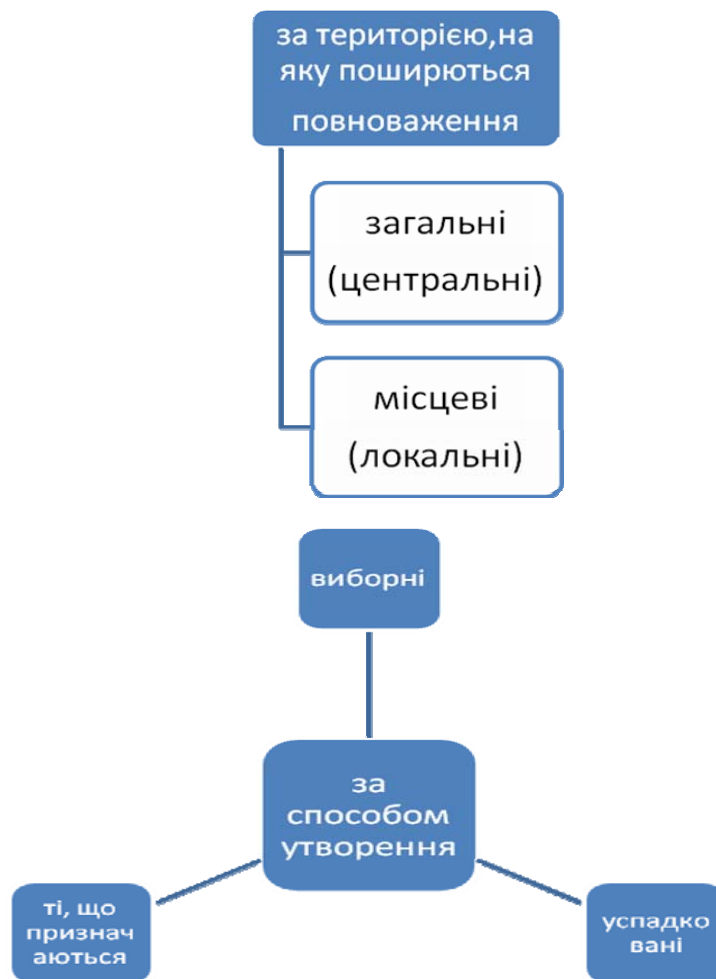
Робота з термінами та поняттями

Орган держави – це особа або орган, які виступають від імені держави, мають певні владні повноваження відповідно до свого призначення.

До органів нашої держави, зокрема, належать Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, суди. Органи держави складаються з державних службовців, тобто осіб, які на професійній основі виконують завдання та функції, покладені на них державою згідно з посадою, яку вони обіймають, одержують заробітну плату за рахунок державних

коштів. Державні органи формуються всім народом, підзвітні йому та несуть відповідальність перед ним. Статус, права й обов'язки, засади діяльності державних службовців визначаються Законом України «Про державну службу». Державні органи утворюють єдину, цілісну систему, яку називають апаратом держави.

Учитель пропонує учням на основі тексту підручника (с. 16) класифікувати державні органи у вигляді схем. Наприклад:

Бесіда з учнями, які коментують створені схеми, що класифікують державні органи за способом утворення, за територією, на яку поширюються їхні повноваження, за складом, за характером і змістом функцій.

4. Поняття та види влади. Особливості державної влади

Бесіда з учнями:

– Як було організоване первісне суспільство? Яку назву мав колектив первісних людей? Хто керував цим колективом?

Влада – явище соціальне. Соціальна влада присутня скрізь, де є установлені об'єднання людей: у сім'ї, виробничих колективах, державі, тобто там, де є реальна можливість впливати на поведінку людей за допомогою будь-яких засобів.

Робота з термінами та поняттями

Можливість і здатність людини чи групи людей здійснювати свою волю, нав'язуючи її в разі потреби суспільству, іншим людям, називають **владою**. Розрізняють соціальну, політичну та державну владу.

Соціальна влада – здатність чи можливість індивіда або колективу впливати на волю, поведінку й діяльність людей за допомогою різноманітних засобів (авторитету, переконання, насильства, примусу)

Політична влада – це особливий вид соціальної влади, за допомогою якої реалізуються життєво важливі інтереси впливових соціальних груп.

Державна влада – управління суспільством, яке здійснюється органами держави в межах їхньої компетентності.

Політична влада і державна влада – поняття не тотожні, однак будь-яка державна влада є політичною.

Учитель характеризує особливості державної влади:

- публічність;
- верховенство;
- універсальність;
- суверенність;
- легітимність.

Організовує роботу з текстом підручника на с. 17–18 та пропонує заповнити порівняльну таблицю видів влади на с. 19, завдання 8.

Юридичні пазли

Використовуючи свої знання з курсу «Правознавства» за 9 клас та знання, набуті на уроці, спробуйте вписати групи органів державної влади та наведіть відповідні приклади.

Органи державної влади		
	Органи законодавчої влади (парламент)	

III. Підсумкова частина

Бесіда з учнями

Висловіть думку з даного питання:

- Якби сьогодні зникла держава, як це позначилося б на вашому житті?
- Що корисного «робить» держава для вас?
- Порівняйте поняття: органи законодавчої влади – органи виконавчої влади; внутрішні функції держави – зовнішні функції держави.

Домашнє завдання:

1. Прочитати § 2 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 12–19).

2. Напишіть твір-есе на тему «В чому суть принципу поділу державної влади на три гілки? Чому це так важливо для демократичних держав?»

Урок 4. Державний лад

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- пояснювати зміст поняття та давати загальну характеристику державного ладу;

- називати види влади та давати загальну характеристику формам правління;
- розкривати поняття політичного устрою держави, характеризувати їх види та ознаки.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття і загальна характеристика державного ладу.
2. Види і загальна характеристика форм правління.
3. Форми територіального устрою держави: поняття і види.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: державний лад, форми держави, політичний режим, форма правління, форма територіального устрою, республіка, парламентська республіка, президентська республіка, змішана республіка, монархія, абсолютна монархія, обмежена монархія.

Обладнання: Конституція України, підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010).

Хід уроку

I. Вступна частина

Фронтальне опитування:

1. Що таке держава?
2. Назвіть ознаки держави.
3. Що таке функції держави?
4. Охарактеризуйте види функцій держави.
5. Що таке органи влади?

6. Дайте загальну класифікацію державних органів.
7. Які ви знаєте види влади?
8. В чому полягають особливості державної влади?

Порівняйте поняття:

- А соціальна влада – державна влада;
- Б органи законодавчої влади – органи виконавчої влади;
- В внутрішні функції держави – загальні функції держави.

1. Поняття і загальна характеристика державного ладу

Функції держави і права багатогранні, їхні структури досить складні. Ознаки держави, що виникли в процесі історичного розвитку, характеризують державний лад або форму держави.

Державний лад – складне поняття, що характеризує державу за трьома аспектами, а саме: формою правління, формою територіального устрою та політичним режимом.

Для того щоб класифікувати держави, визначати спільне й особливе в побудові й управлінні різних держав, використовують поняття «*форма держави*».

Робота з термінами та поняттями

Державний лад – це устрій країни, що виражається у характері політичних взаємин між людьми, між людьми і державою у процесі управління (політичний режим); у способах організації вищих органів державної влади (форма правління) і в адміністративно-територіальному розподілі держави (форма територіального устрою).

Форма держави – це організація політичної влади в державі, яка має складові частини – форму правління, форму державного (територіального) устрою і державно-правовий (політичний) режим.

Завдання для учнів: спробуйте зобразити схему державного ладу та прокоментувати її.

Державний лад завжди має відповідальне правове закріплення. Усі його складові елементи фіксуються в Конституції, законах і підзаконних актах.

2. Види та загальна характеристика форм правління

Робота з термінами і поняттями

Форма правління – спосіб організації верховної державної влади, порядок її утворення та діяльності, компетенція та взаємозв'язок органів, а також взаємовідносини з населенням держави. Форма правління визначає організацію влади в країні, порядок утворення, взаємодії органів влади й управління.

Учитель організовує роботу учнів з підручником (с. 21–23) та пропонує визначити особливості форми правління держав, виділити характерні риси та види монархії та республіки.

Практична робота

Клас розподіляється на групи. Кожна з груп отримує по 5 карток, на яких описана організація правління в різних державах. Завдання груп – визначити форми правління в цих державах, пояснивши свою відповідь.

Наприклад, запитання.

1. Що таке форма держави?
2. Які форми вам відомі?
3. Які існують форми правління?
4. Назвіть основні види монархічної та республіканської форм правління.

3. Форми територіального устрою держави: поняття і види

Пояснення вчителя.

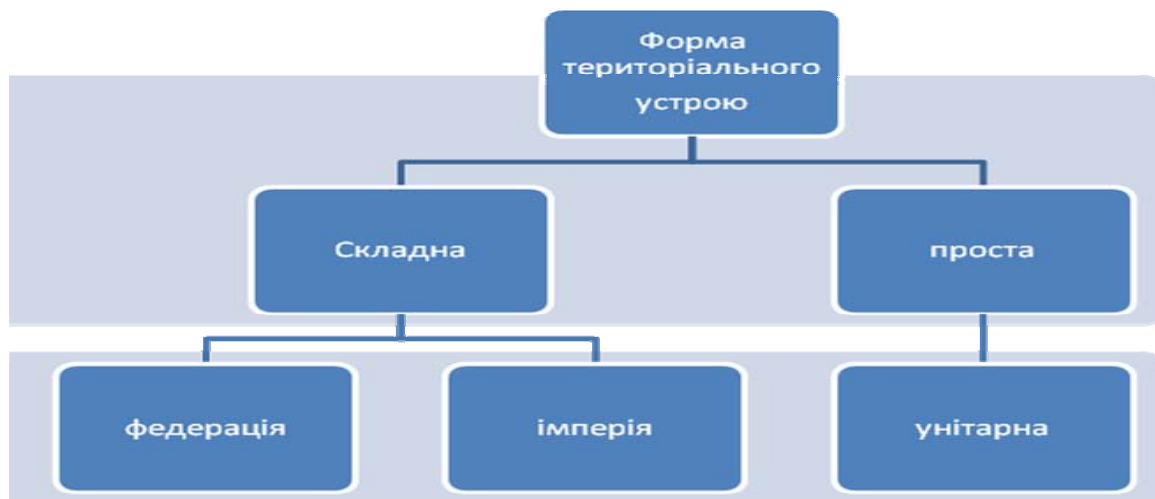
Робота з термінами та поняттями

Державний (територіальний) устрій визначає внутрішню територіальну організацію держави, взаємодію центральних і місцевих органів влади. За державним устроєм розрізняють прості і складні держави.

Форма територію устрою характеризує:

- принципи поділу території держави на складові частини;
- можливість урахування інтересів національних меншин шляхом надання територіальної автономії;
- відповідальність між різними рівнями владних органів.

Розглянемо схему:

– Користуючись текстом підручника на с. 23, визначте характерні риси унітарної держави та дайте визначення терміну. *(Характерні риси: наявність єдиної системи централізованої влади, єдине громадянство, єдина судова частина, єдина конституція, у міжнародних відносинах держава виступає як єдине ціле. Унітарна держава – проста форма територіального устрою держави, окремі складові якої не мають суверенітету й усіх ознак державності. Наприклад, Болгарія, Польща, Словаччина, Угорщина.)*

Продовжуючи працювати з підручником (с. 23–24), складіть порівняльну таблицю «Складна форма територіального устрою». Запитання для порівняння складіть самостійно.

Федерація	Конфедерація	Імперія
-----------	--------------	---------

III. Підсумкова частина

Тест-драйв

1. Назвіть поняття, яке характеризує організацію політичної влади в державі, яка має три складові – форму правління, державний устрій, державно-правовий режим. *(Форма держави)*

2. Порядок утворення влади в країні, взаємодія її органів та управління.
(Форма правління)

3. Назвіть, на які два види поділяється монархічна форма правління.
(Абсолютна та обмежена)

4. У дуалістичній монархії монарх є главою держави, який одночасно очолює виконавчу владу. Так чи ні? (Так)

5. Більшість монархій Європи є абсолютними. (Ні)

6. У парламентській республіці уряд призначається президентом. (Ні)

7. Найбільш поширеною серед республіканської форми правління є змішана форма правління. (Так)

8. Територія унітарної держави вважається цілісною, діють єдині закони та конституція. (Так)

9. Характерною рисою для федерації є подвійне громадянство. (Так)

10. У конфедерації діє спільна конституція, судова та фінансова системи. (Ні)

Домашнє завдання:

1. Підручник § 3 (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 20–25), виконати завдання 5 на с. 27 лише дві перші колонки.

Урок 5. Політичні режими

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення політичному режиму та характеризувати їх види;
- розкривати характерні особливості демократичних режимів, наводити їх приклади;
- висвітлювати характерні риси та види антидемократичних режимів;
- зможуть аналізувати та зіставляти інформацію;

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Загальна характеристика політичних режимів.
2. Особливості демократичних режимів.
3. Характерні риси та види антидемократичних режимів.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: політичний режим, демократичний режим, тоталітарний режим.

Обладнання: підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010).

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель проводить фронтальне опитування:

1. Що таке державний лад?
2. Дайте загальну характеристику державного ладу.
3. Що таке форма правління?
4. Дайте загальну характеристику форм правління.
5. Охарактеризуйте форми територіального устрою держави.

– Поміркуйте, які ознаки характеризують Ватикан як монархію, а які не можуть вказувати на монархічну форму правління в цій державі?

II. Основна частина

1. Загальна характеристика політичних режимів

Пояснення вчителя.

Робота з термінами та поняттями

Політичний режим – це сукупність методів і засобів здійснення державної влади, в яких відображена її сутність і характер відносин громадян та держави.

Сучасна теорія держави і права розрізняє два основних типи політичних режимів: 1) демократичний; 2) антидемократичний.

Проміжне закріплення

– Поміркуйте, чи може бути абсолютна монархія демократичною державою.

2. Особливості демократичних режимів

Робота з термінами та поняттями

Демократичний режим – це порядок політичного життя суспільства, за якого державна влада здійснюється з дотриманням основних прав людини, з врахуванням інтересів всіх соціальних груп населення через демократичні інститути: вибори, референдум, засоби масової інформації і відповідно до міжнародних стандартів прав людини.

– Пригадайте з курсу правознавства 9 класу, які міжнародно-правові акти визначають міжнародно-правові стандарти прав людини.

– Користуючись текстом підручника (ст. 26), визначте, якими рисами характеризуються демократичні режими?

Робота з схемою.

Бесіда з учнями:

1. Як ви думаєте, за яких обставин може виникати перехідний політичний режим?

Перехідний політичний режим – це стан політичного життя суспільства, що виник у результаті перемоги радикальних, опозиційних сил та має або демократичну, або авторитарну спрямованість.

2. Як ви думаєте, для яких країн характерний такий вид режиму?

3. Характерні риси та види антидемократичних режимів

На відміну від демократичної в антидемократичних державах громадяни позбавлені можливості брати участь у розв'язанні державних питань або ця участь є формальною. В таких країнах утверджується влада однієї особи (або групи осіб), партії, ідеології, інші зазнають переслідувань. В антидемократичних державах права особи не гарантовані, вони постійно обмежуються.

Робота з підручником та таблицею

Ознайомтеся зі схемою, вміщеною на с. 26 та поданим нижче текстом, визначте види та характерні риси антидемократичних режимів. Спробуйте

порівняти поняття «тоталітаризм» та «авторитаризм», додавши характерні риси режимів до таблиці.

Тоталітаризм	Авторитаризм
	Відсутність єдиної ідеології
Єдина добре організована масова партія	
	Допускається обмежений плюралізм (без реальної боротьби за владу)
Влада не обмежена законом, спирається на терор і репресії	
	Має бути як командна, так і ринкова економіка
«Активна» несвобода особи (державна примушує особу діями демонструвати лояльність до режиму)	
Приклади	Приклади

Загальні риси: _____

III. Підсумкова частина

Тест-драйв:

1. У демократичній державі основним джерелом влади є народ. (+)
2. Більшість країн світу прагне зберегти тоталітарний режим правління. (-)
3. В антидемократичних державах права особи захищаються міжнародно-правовими стандартами. (-)
4. При тоталітарному режимові може бути встановлена як командна, так і ринкова економіка. (-)
5. Політичний режим – це засоби і методи правління. (+)
6. Україна початку 90-х років є прикладом перехідного типу політичного режиму. (+)
7. При тоталітарному режимові існує й легально діє лише однопартійна система. (+)
8. За характерними рисами авторитарного режиму простежуються риси як тоталітаризму, так і певні прояви демократії. (+)

9. В демократичному суспільстві існує єдина, обов'язкова для всіх державна офіційна ідеологія. (-)

10. Наявність політичних свобод є основа демократичного режиму. (+)

Домашнє завдання: § 3 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 25–27), завершити виконувати завдання 5 на с. 27.

Підготуватись до диспуту на тему: «Україна – демократична, правова держава».

Урок 6. Особа, суспільство, держава. Громадянство України

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- аналізувати поняття «людина», «індивід», «особистість», «громадянин»;
- розкривати та пояснювати суть взаємовідносин особи і суспільства, особи та держави;
- розкривати зміст поняття «правовий статус особи»;
- давати визначення громадянства і пояснювати способи його набуття та припинення.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття «людина», «особа», «індивід», «особистість», «громадянин».
2. Правовий статус особи.
3. Громадянство та підданство.
4. Інститут громадянства у законодавстві України.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: людина, особа, індивід, особистість, громадянство, підданство, біпатриди, апатриди.

Обладнання: Конституція України; Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р.; Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р.; підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010).

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель організовує проведення диспуту на тему: «Україна – демократична, правова держава».

Клас розподіляється на чотири групи. Дві групи учні доводять, що Україна є демократичною, правовою державою; інші дві групи спростовують це твердження.

Учитель підсумовує дискусію та підводить учнів до думки, що ми всі є громадянами своєї країни, маємо чітко визначені права та обов'язки. Але кожен із нас є також людиною, особистістю. Учитель знайомить із темою, планом та завданнями на уроці.

II. Основна частина

1. Поняття «людина», «особа», «індивід», «особистість», «громадянин»

Учитель знайомить учнів із характеристикою даних понять, організовуючи роботу з підручником (с. 28–30), та пропонує дати відповідь на запитання:

– Визначте, які із зазначених у тексті завдань, можна застосувати, звертаючись до: новонародженої дитини; аборигена племені, який живе за

законами середньовіччя, не маючи жодних стосунків із державою; народного депутата України; вашого однолітка; польського поліцейського; цуценяти, який живе у вас.

Таким чином, поняття «громадянин» застосовується до представника держави, який має з державою певний зв'язок, через права та обов'язки.

Учитель організовує роботу учнів із Законом України «Про громадянство України».

Запитання вчителя:

– Які особи визначаються громадянами України відповідно до Закону України «Про громадянство України»?

Сутність прав та обов'язків особи, визначених законодавством, називають **правовим статусом**.

Учитель організовує бесіду з учнями:

1. Висловіть свою думку, від яких обставин залежить статус людини? Що на нього впливає?

2. Назвіть осіб, які, на вашу думку, мають особливий правовий статус. Свою думку обґрунтуйте, визначивши, які особливості має статус цих осіб.

Робота з термінами і поняттями

Правовий статус особи – це її юридично закріплене становище в державі і суспільстві, що становить важливу складову частину суспільного статусу особистості, належить до її якості як людини і громадянина, характеризує зв'язки особи з державою та державно організованим суспільством.

види статусів за об'єктами

Загальний – поширюється на всіх людей і громадян.

Спеціальний – характеризує особливості становища окремих категорій людей і громадян.

Індивідуальний – притаманний окремому індивіду.

Принципи правового статусу людини і громадянина – це провідні засади, на основі яких визначається зміст і умови реалізації прав, свобод та обов'язків.

Вчитель організовує роботу учнів зі статтями 21, 23, 24 Конституції України, в яких закріплено принципи правового статусу людини і громадянина, та проводить бесіду за запитаннями:

1. В чому полягає сутність взаємовідносин особи і суспільства, особи і держави?

2. Що включає в себе зміст поняття «правовий статус особи»?

3. Громадянство та підданство

Бесіда з учнями:

– Пригадайте, що таке громадянство та які ознаки воно має.

Вчитель організовує роботу з підручником (с. 31–32) та пропонує:

1. Скласти запитання-загадки до тексту.

2. Порівняти правовий статус громадян та іноземців, які перебувають на території України. Запитання для порівняння складіть самі.

4. Інститут громадянства у законодавстві України

Відносини між державою та її громадянами мають бути чітко врегульовані законодавством. Врегулюванню цих відносин і присвячений інститут громадянства. Його основою є норми статей 4, 25, 33 Конституції України. Учитель організовує роботу учнів зі статтею 4 Конституції України та пропонує учням дати відповідь на запитання:

– Що включає в себе поняття право на громадянство?

Основним нормативно-правовим актом, який визначає правовий статус громадян України є Закон України «Про громадянство України».

Громадянин України, який виїхав на постійне місце проживання за кордон, може вийти з громадянства України за його клопотанням. Але це право обмежується двома умовами:

1. Не допускається, якщо особу в Україні притягнуто як обвинуваченого у кримінальній справі або стосовно неї є вирок суду, який набрав чинності;

2. Дозволяється лише тоді, коли особа набула громадянства іншої держави.

III. Підсумкова частина.

Розв'яжіть юридичні задачі:

1. Подружжя Симоненків, громадяни України, виїхало на тимчасове місце проживання до США. Там у них народились син і донька. Чи будуть їхні діти громадянами України? На якій підставі?

2. Студентка Вінницького національного медичного університету Карина, громадянка України, одружилася з громадянином Єгипту, також студентом цього ВНЗ. У них у Вінниці народилась донька. Чи буде вона громадянкою України?

3. Новонародженого Максимка черговий міліціонер знайшов на залізничному вокзалі в м. Житомирі. Його батьків не встановлено, і їхнє громадянство невідоме. Громадянином якої країни буде Максим?

4. Марія народилася в Україні, її батьки – особи без громадянства. Чи може Марія бути громадянкою України?

«Кластер»

На окремих аркушах паперу записані положення, які стосуються підстав набуття громадянства і підстав припинення громадянства. Двом учням пропонується виконати завдання: один учень з розкладених аркушів паперу вибирає ті, на яких записані підстави набуття громадянства, а другий – вибирає відповідно ті аркуші, на яких записані підстави позбавлення громадянства.

Домашнє завдання: § 4 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 28–32), напишіть твір-міркування з питання: «Для кого, на вашу думку, – людини чи держави – більш важливим є громадянство?»

Урок 7. Правова та соціальна держава

Очікувані результати уроку.

Після уроку учні зможуть:

- пояснювати особливості відносин суспільства і держави;
- розкривати поняття правової й соціальної держави;
- характеризувати основні напрямки формування правової держави;
- критично мислити, аргументувати думку, визначати та обирати альтернативне рішення.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Особливості взаємовідносин суспільства і держави.
2. Поняття «правова держава» та її основні ознаки.
3. Основні напрямки формування української правової держави.
4. Соціальна держава.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: правова держава, соціальна держава, законність, правопорядок, імпічмент.

Обладнання: Конституція України; Закон України «Про громадянство України», підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010).

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель пропонує учням пригадати та дати відповідь на запитання:

1. Що таке держава?
2. Як ви можете пояснити поняття «суспільство»?
3. Які ознаки та функції має держава?
4. Що означає поняття «особа»?
5. В які зв'язки вступає особа та держава?

Обговоривши відповіді, учитель оголошує тему уроку та очікувані результати.

II. Основна частина

1. Особливості взаємовідносин суспільства і держави

Учням пропонується опрацювати текст на с. 33, § 4 та висловити свою думку щодо співвідношення понять «держава» й «суспільство», у яких політичних режимах ступінь втручання держави в життя суспільства буде найвищим.

2. Поняття «правова держава» та її основні ознаки

Учитель організовує роботу з нормативно-правовим актом – Конституцією України.

Завдання учням:

- Знайдіть і прочитайте статтю Конституції, в якій зазначено, що Україна є правовою державою (*ст. 1*)
- Прокоментуйте дану статтю та поясніть, як ви розумієте поняття «правова держава».

Щоб розкрити сутність поняття «правова держава», потрібно з'ясувати його ознаки.

Робота в групах:

Клас об'єднується у 3 групи. Кожна з груп отримує картки із текстом та завданням – коротко сформулювати ознаки правової держави, описаної в тексті.

Картка 1

У державі панує право як загальна міра свободи, рівності й справедливості в суспільстві, що й визначає зміст чинних законів, інших нормативних актів.

Картка 2

У системі правових цінностей вищою формою вираження, організації й захисту свободи є закон. У законах держава встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, які повинні максимально враховувати потреби суспільного розвитку, засновані на рівності та справедливості. Саме тому закон має вищу юридичну силу. У законах повинні відображатися суспільні відносини, що об'єктивно складаються, тенденції їх розвитку і самооновлення.

Картка 3

Відносини між державою як носієм політичної влади і громадянином повинні будуватися на засадах рівності й справедливості. Визначаючи в законах міру свободи особистості, держава обмежує себе у рішеннях і діях.

Вона бере на себе зобов'язання забезпечувати справедливість у відносинах із кожним громадянином. На тих же правових началах будується відповідальність особистості перед державою.

Учитель узагальнює міркування учнів та пропонує дати визначення правовій державі, знайомить зі схемою ознак правової держави.

Робота з термінами і поняттями

Правова держава – це особлива правова форма організації, діяльності державної влади та її відносин з індивідами як суб'єктами права.

3. Основні напрямки формування української правової держави

Учитель знайомить учнів з основними напрямками формування правової держави, а учні мають скласти за розповіддю тези відповіді, в яких перерахувати основні напрямки.

Приблизна відповідь:

- Формування незалежної системи законодавства;
- Реформування державного апарату;
- Створення незалежного і неупередженого суду;
- Розвиток політичних партій;
- Підвищення правової культури людей.

4. Соціальна держава

Учитель пропонує учням ознайомитись зі статтею 3 Конституції України та спробувати дати визначення соціальної державі.

Стаття 3. Конституція України

«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави».

Робота з термінами і поняттями.

Соціальна держава – це така держава, в якій громадянам забезпечується гідне життя людини в царині її матеріальних статків і соціального захисту в цілому, особиста свобода, культивується і забезпечується цивілізованими засобами соціальна злагода, мирне вирішення протиріч, які виникають або можуть виникнути.

Соціальна держава передбачає:

- необхідний для людини прожитковий мінімум;
- соціальну рівність;
- соціальне забезпечення;
- підвищення загального добробуту населення.

Проміжне закріплення:

1. У чому суть і призначення соціальної держави?
2. Які заходи здійснює влада в Україні для побудови соціальної держави?

III. Підсумкова частина

Юридичний тренажер

1. Напишіть кілька ознак 1) правової держави; 2) соціальної держави.

Поміркуйте, чи пов'язані вони між собою.

Правова держава	Соціальна держава

Зробіть висновок.

Документальна пауза

Перегляньте окремі статті I, II, III, IV, V, VI, VIII розділів Конституції України. В яких із них знайшли відображення ознаки правової держави?

Результати своєї роботи оформіть як таблицю.

Ознаки правової держави	Статті Конституції України

Домашнє завдання:

1. Підручник, § 4 (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 28–32).

2. Дайте відповідь на запитання: «Які завдання щодо розбудови в Україні правової держави є найактуальнішими сьогодні? Складіть перелік з двох-трьох позицій, обґрунтуйте кожен з них.

Урок 8. Урок узагальнення з теми «Основи теорії держави»

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- перевірити рівень знань, набутих ними впродовж вивчення теми «основи теорії держави»;
- вдосконалити свої вміння і навички з теми;
- розвинути вміння виконувати тестові завдання.

План уроку::

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.

2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Виконання тестових завдань.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.

2. Оцінювання результатів уроку.

Обладнання: надруковані тести для кожного учня.

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель пропонує учням згадати, які теми вивчали на попередніх уроках правознавства, з якими термінами познайомилися. Далі він повідомляє очікувані результати уроку та правила проведення тематичного оцінювання.

II. Основна частина

Учні отримують завдання, які письмово виконують у зошитах.

За кожен правильну відповідь на завдання 1–6 учень отримує 3 бали, за завдання 7–8 – 1 бал, 9 – 2 бали, 10 – 3 бали.

I варіант

Початковий рівень

Виберіть правильний варіант відповіді:

1. Вкажіть, яке з наведених понять характеризує форму державного правління:

А імперія;

Б республіка;

В федерація;

Г демократія.

2. Прихильники якої теорії походження держави прагнуть довести, що головною причиною виникнення держави є зростанням народонаселення?

А класової теорії;

Б теорії географічного детермінізму;

В теорії насильства;

Г теорії теологічна.

3. Укажіть вид суспільних відносин, які вкладаються з приводу влади в суспільстві:

А економічні;

Б ідеологічні;

В політичні;

Г правові.

4. У якому випадку йдеться про прояв економічної влади?

А батько заборонив синові йти гуляти;

Б суд виніс вирок особі, яка скоїла злочин;

3 директор підприємства звільнив із роботи порушника дисципліни;

4 церковний собор відлучив від церкви одного з єпископів.

5. Визначте тип республіки за наданою характеристикою:

Главою держави є президент, який обирається здебільшого парламентом. Парламент домінує в системі органів державної влади. Він формує уряд, який несе відповідальність лише перед парламентом.

А президентська;

Б парламентсько-президентська;

В президентсько-парламентська;

Г парламентська.

6. За соціальним значенням державної діяльності розрізняють такі функції держави:

А основні й додаткові;

Б постійні й тимчасові;

В внутрішні й зовнішні;

Г економічні й політичні.

Середній рівень

7. Знайдіть помилки в реченнях.

1. З появою держави продовжували існувати неписані правила поведінки – звичаї.
2. За сферами суспільного життя функції держави поділяються на внутрішні та зовнішні.
3. Необхідний для людини прожитковий мінімум, соціальна рівність та соціальне забезпечення є ознаками правової держави.
4. Поняттям «особистість» позначають суб'єкти правовідносин.

8. Порівняйте поняття, виділивши спільні й відмінні риси.

Поняття	Спільне	Відмінне
Федерація		
Імперія		

Достатній рівень

9. Заповніть таблицю «Органи державної влади»

Назва	Основні функції	Характерні риси
Органи законодавчої влади		
Органи виконавчої влади		
Органи судової влади		

Високий рівень

10. Дайте розгорнуту відповідь на запитання. Розв'яжіть юридичну задачу:

Країна складається з 16 земель, кожна з яких має власні конституцію, парламент, уряд. Вищу юридичну силу має конституція, яку приймає парламент держави, що складається з двох палат: нижньої, яка формується шляхом загальнонародних виборів раз на чотири роки, та верхньої, депутатів, якої обирають парламенти земель. Глава держави – Парламент, який обирається нижньою палатою парламенту строком на 5 років. Уряд очолює канцлер, уряд відповідальний перед парламентом та формується партією, яка має більшість, або відповідальною коаліцією партій.

II варіант

Початковий рівень

Виберіть правильний варіант відповіді

1. Яка ознака є характерною для додержавного суспільства?
 - А наявність публічної влади;
 - Б поділ населення за кровною ознакою;
 - В існування податкової системи;
 - Г існування системи права.

2. Який державний орган України належить до законодавчої влади?
 1. Верховна Рада України;
 2. Житомирська міська рада;
 3. Кабінет Міністрів України;
 4. Верховний суд України;
 5. Прокуратура України.

3. Укажіть, представники якої теорії стверджують, що держава виникає та розвивається з волі Бога, тому кожна людина має прийняти Божу волю та підкоритися державі:
 - А патріархальної;
 - Б теологічної;
 - В психологічної;
 - Г органічної.

4. Укажіть вид суспільних відносин, які складаються з приводу влади в суспільстві:
 - А економічні;
 - Б ідеологічні;
 - В політичні;
 - Г правові.

5. Укажіть, яке з наведених понять характеризує форму територіального устрою:
 - А республіка;

- Б монархія;
- В конфедерація;
- Г демократія.

6. Визначте тип республіки за наданою характеристикою:

Президент, як і парламент, обирається всім населенням. Він формує та очолює уряд, є головою держави і формально не підзвітний парламенту.

- А президентська;
- Б парламентсько-президентська;
- В президентсько-парламентська;
- Г парламентська.

Середній рівень

7. Знайдіть помилки в реченнях:

1. За первісних форм організації суспільних відносин склалася система загальнообов'язкових правил поведінки (правових норм).
2. Уряд, міністерства, відомства та місцеві державні адміністрації складають систему законодавчої влади.
3. Ознаками права є наявність території, яка визначається державним кордоном, існування податкової та правової систем та інші.
4. Принцип гарантованості прав і свобод людини і громадянина означає, що в майбутньому Конституція України доповнюватиметься положенням, у яких фіксуватимуться нові права і свободи людини і громадянина.

8. Порівняйте поняття, виділивши спільні й відмінні риси.

Поняття	Спільне	Відмінне
Іноземець		
Особа без громадянства		

Достатній рівень

9. Заповніть таблицю «Зміни в організації влади з появою держави»

Критерії для порівняння	Первісне суспільство	Державно-правовий стан розвитку суспільства
Принцип об'єднання населення		
Характер влади		
Організуючі засади суспільства		
Наявність органів управління		

Високий рівень

10. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

Розв'яжіть юридичну задачу:

Країна складається з трьох історичних частин у кожній з яких діють виборні органи що займаються справами місцевого значення, глава держави – королева, яка призначає прем'єр – міністра та міністрів. Укази королеви підписують та відповідають за них члени уряду. Законодавча влада належить двопалатному парламенту, нижня палата якого обирається не рідше ніж раз на п'ять років загальним голосуванням. Міністри обов'язково мають бути депутатами парламенту, прем'єром призначають лідера партії, яка перемогла на парламентських виборах.

III. Підсумкова частина

У кінці уроку вчитель збирає письмові роботи учнів і запитує десятикласників:

- Які завдання у вас викликало найбільші ускладнення?
- Які завдання були для вас найбільш цікавими?
- Чому ви навчилися на уроках правознавства?

Урок 9. Поняття і загальна характеристика права

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- пояснювати, що таке соціальні норми, називати їх види; поняття «правові акти», «нормативні акти», «підзаконні акти», «правові прецеденти», «правові звичаї», «нормативні договори»;
- аналізувати відмінності між правовими і морально-етичними нормами;
- давати визначення функцій права і називати їх види; визначення джерел права і форм права та називати їх основні види;
- розкривати зміст принципу верховенства законів;
- обґрунтовувати необхідність систематизації правових актів та називати їх види.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Соціальні норми: поняття та види.
2. Право – особливий вид соціальних норм.
3. Джерела (форма) права.
4. Систематизація законодавства

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: правова держава, соціальна держава, законність, правопорядок, імпічмент.

Обладнання: Конституція України. – Харків : СПД ФО Співак Т.К., 2006. – 48 с.; Закон України «Про громадянство України»; підручник

Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с.

Хід уроку

I. Вступна частина

Вчитель організовує бесіду з учнями:

1. Що таке правила?
2. Які види правил існують у суспільстві?
3. Назвіть приклади з життя, коли правила допомагають запобігти конфлікту, або розв'язати його.
4. Проаналізуйте, до яких наслідків може призвести порушення різних правил.
5. Які із зазначених ситуацій свідчать про норми права, а які – про норми моралі:
 - Водій порушив правила дорожнього руху. (*Норми права*)
 - Лікар запізнився на роботу. (*Норми права*)
 - Шестикласник не поступився місцем в громадському транспорті пенсіонерці. (*Норми моралі*)
 - Мишко не привітався з сусідкою. (*Норми моралі*)
 - Лікар не надав допомогу хворому. (*Норми права*)
 - Директор безпідставно не прийняв учня до школи. (*Норми права*)

II. Основна частина. Вивчення нового матеріалу

1. Соціальні норми

Таким чином, для регулювання системи різноманітних відносин люди створили норми, тобто певні норми поведінки. Це соціальні норми, тобто правила поведінки, що регулюють відносини між людьми і спрямовують їхню діяльність у суспільних інтересах.

Робота в групах

Кожна група опрацьовує один текст і дає відповідь на запитання:

1. Який вид соціальних норм відображений у вашому тексті.

2. Дайте визначення цього виду соціальної норми.
3. Знайдіть у тексті підтвердження вашої думки.

Текст 1. Із казки «Сірко»

...В одного чоловіка був собака Сірко – дуже старий. Увесь вік вірою і правдою служив пес хазяїну. Бачить хазяїн що з собаки вже нічого не буде, – прогнав його від себе.

Никає Сірко полем і так йому гірко! Коли ж підходить вовк та й питає:

– Чого ти тут ходиш?

– Що ж, брате, – Сірко йому відказує, – прогнав мене хазяїн, то й ходжу...

Текст 2

Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатись за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Текст 3

Другий день Різдва називався колись Пологом Богородиці, у лемків Вимітним днем, бо того дня ходили по хатах чоловіки (мабуть, парубки) і замітали за тамтешню дівчину, за що діставали від господарів «почесне» [6].

З початком Різдва вже можна було вживати скоромне. Власне до цього свята в кожному господарстві кололи свиней, щоб наготувати різноманітних м'ясних страв. За правило було приходити один до одного в гості, щоправда, до обіду намагалися не відвідувати сусідів, особливо це стосувалося жіночої статі. Якщо жінка чи дівчина першою заходила в хату, то неодмінно «приносила лихо», а тому, запримітивши «небажаних гостей», примикали двері; коли ж оселю до обіду відвідував хлопець або чоловік, то його намагалися почастувати.

Відтак по полудню старші люди збиралися в гурти, а молодь починала колядувати (в деяких регіонах колядники водили свої ватаги навіть напередодні – пізнього святвечора). На Поділлі робили це лише другого дня свята.

Текст 4. Зі Статуту школи

1.1. Загальноосвітній навчальний заклад – Жовківська загальноосвітня школа I–III ступенів № 1 Жовківської районної ради Львівської області, є спільною комунальною власністю територіальних громад Жовківського району, управління якою здійснює Жовківська районна рада. Даний статут затверджується у зв'язку із зміною найменування школи та змін у чинному законодавстві.

1.5. Головною метою школи є забезпечення реалізації права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти.

1.6. Головними завданнями школи є:

- забезпечення реалізації права громадян на повну загальну середню освіту;
- виховання громадянина України;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй;
- формування і розвиток соціально зрілої, творчої особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості, особистості, підготовленої до професійного самовизначення;

Текст 5

1. По дорозі до храму необхідно молитися. За порадами Святих Отців зазвичай читають «Богородице Діво, радуйся...», Ісусову молитву («Господи Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй мя грішного»), 50-й псалом та інші молитви за бажанням.

2. До Храму прийнято приходити у охайному та скромному одязі – він не повинен вводити у спокусу. Жінкам необхідно бути одягненими відповідно до своєї статі, з покритою головою та не накрашеними губами. Чоловікам перед входом до Храму обов'язково необхідно зняти головний убір. Неприпустимо заходити до Храму в шортах, окулярах від сонця та ін.

Учні роблять висновок про види соціальних норм та виділяють релігійні, моральні, корпоративні, правові, політичні.

2. Право – особливий вид соціальних норм

– Пригадайте визначення права та його ознаки, про які ви дізналися в 9 класі.

Метод «Прес»

Учням демонструються висловлювання відомих людей:

«Право починається не з видання законів, а з розуміння їх важливості» (Ж. Ж. Руссо).

«Не створюйте багато законів, але слідкуйте за тим, щоб вони виконувались» (Дж. Локк).

«Щоб держава могла жити, треба, щоб права та закони були обов'язковими для всіх» (А. Міцкевич).

«Деякі неписані закони сильніше за писані» (Сенека).

Завдання учням:

– За методом «Прес» з'ясуйте і доведіть, що за кожним із них криється певна ознака права.

Робота з поняттями

З виділених ознак самостійно складіть визначення поняття право. Учні зачитують визначення і порівнюють його із визначенням, написаним на дошці.

Основні завдання, які виконує право, напрями впливу права на суспільні відносини називають **функціями права**. Функції права поділяються на загальносоціальні та спеціальні (юридичні).

Вчитель організовує роботу з текстом підручника с. 42–43 та пропонує підібрати приклади функцій права.

3. Джерела (форма) права

Право завжди мусить мати певну форму, яка повинна бути змістовною. Якщо нормі не надано певної форми, вона залишиться нормою поведінки, а не нормою права. Отже, способи, форми вираження і закріплення правових норм називають *джерелами (формами) права*.

Учні знайомляться зі схемою на с. 44 та текстом пункту 3.

Завдання учням:

Установіть відповідність між формами права і назвами документів:

- ✓ Судове рішення
- ✓ Конституція України
- ✓ «Руська правда»
- ✓ Указ президента
- ✓ Конституційний договір між Президентом України і Верховною Радою
- ✓ Декрет Кабінету Міністрів України
- ✓ Розпорядження голови місцевої державної адміністрації.

4. Систематизація законодавства

Право регулює дуже багато суспільних відносин. Кількість актів, які діють у державі постійно зростає. Саме тому виникає потреба в упорядкуванні чинного законодавства.

Робота з термінами та поняттями

Систематизація норм права – це впорядкування та вдосконалення нормативно – правових актів, приведення їх до певної внутрішньої узгодженості шляхом створення єдиних нормативних актів та їх збірників.

Систематизацію законодавства здійснюють кількома основними способами.

Робота з підручником с. 46–47

Учні знайомляться з визначеннями способів систематизації законодавства та складають до понять запитання-загадки.

III. Підсумкова частина

На дошці прикріплений аркуш паперу формату А1, на якому записаний текст із помилками:

- Система загальнообов'язкових, формально визначених, загальнообов'язкових правил поведінки, що встановлюються державою – це норми моралі.
- Спільними рисами права і моралі є те, що вони є соціальними нормами, регулюють найважливіші суспільні відносини та виявляються у реальній поведінці людини.
- Основні завдання, які виконує право називають ознаками права.
- Норми моралі діють на території певної держави.
- Норми права підтримуються громадською думкою більшості, порушення спричиняє громадський осуд.
- До форм права належать правові традиції, правовий прецедент, нормативно-правовий акт та договір купівлі – продажу.
- Нормативно-правовий акт – це рішення, прийняте компетентним органом держави для врегулювання конкретної життєвої ситуації.

Учитель пропонує виконати завдання спочатку колективно в малих групах, а потім перевіряє фронтально: представник кожної групи виправляє помилку в тому реченні, яке вказує вчитель.

Рефлексія – «Займи позицію»

Запитання учням:

- Яка із соціальних норм (право чи мораль) є найбільш дієвим механізмом регулювання суспільних відносин?

Учні висловлюють свої міркування і займають позицію в певній частині класу. Якщо аргументи опонентів здаються їм переконливими, вони можуть в процесі обговорення змінити думку.

Домашнє завдання. § 5 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 40–48), виконати завдання 8–10.

Урок 10 -11. Поняття і структура системи права

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- давати визначення системи права; правової норми, називати її складові та пояснювати їх зміст;
- пояснювати, що таке галузь права та правовий інститут;
- аналізувати співвідношення понять «правова норма» і «стаття правового акту»;
- розкривати відмінності між поняттями «система права» і «система законодавства»;
- називати види і основні риси правових систем.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття та елементи системи права і системи законодавства.
2. Галузі права, правові інститути.
3. Правові норми: ознаки, структура.
4. Види правових систем.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: система права, галузь права, інститут права, правова норма, правова система, міжнародне право.

Обладнання: Конституція України. – Харків : СПД ФО Співак Т.К., 2006. – 48 с.; Закон України «Про громадянство України», Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010; кубик Рубика.

Хід уроку

I. Вступна частина.

Вчитель перевіряє домашнє завдання та організовує бесіду за запитаннями:

1. Поясніть, як ви розумієте зміст принципу верховенства законів.
2. Обґрунтуйте необхідність систематизації правових актів.
3. Проаналізуйте відмінності між правом та звичаєм.
4. Чи має право бути внутрішньо організаційно побудоване?
5. Яким терміном можна назвати складно організоване ціле, яке містить окремі елементи, об'єднані різноманітними зв'язками? (*Система*)
6. Які компоненти може об'єднувати будь-яка система? (*Структура, взаємодія структури*).

Вчитель об'єднує учнів у робочі групи, які мають по одному кубіку Рубика, та пропонує пригадати або уявити будь-яку систему, взаємодію внутрішніх елементів, з якою знайомились на будь-якому уроці, та на першому кубі маркером підписати складові цієї системи на гранях куба. А на другому, олівцем підписати складові системи права. Після цього вчитель оголошує тему уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

1. Поняття та елементи системи права і системи законодавства

Широке коло суспільних відносин регулюється правовими нормами, тому право має певну внутрішню структуру. Вчитель використовуючи кубик Рубика показує структуру права (увесь куб – система права; грань – галузь

права; один ряд – правовий інститут; первинна ланка усього куба – правова норма).

Робота з термінами та поняттями.

Система права – об’єктивно зумовлена внутрішня організація права, що відображається в єдності та узгодженості всіх її норм, диференційованих за галузями, підгалузями, інститутами та нормами права. Таким чином, основними елементами системи права є галузі, інститути та норми.

– Пригадайте з курсу правознавства 9 класу, які галузі права існують в Україні, які методи правового регулювання застосовують для регулювання правових відносин.

2. Галузі права, правові інститути

Робота з термінами та поняттями

Галузь права – упорядкована сукупність правових норм, що регулюють певну сферу суспільних відносин.

Інститут права – відокремлена група взаємозв’язаних правових норм, що регулюють певний вид суспільних відносин і утворюють самостійні елементи права.

Учні опрацюють текст підручника на сторінці 50 та дають відповідь на запитання: чим відрізняється галузь права від інституту права?

3. Правові норми: ознаки, структура

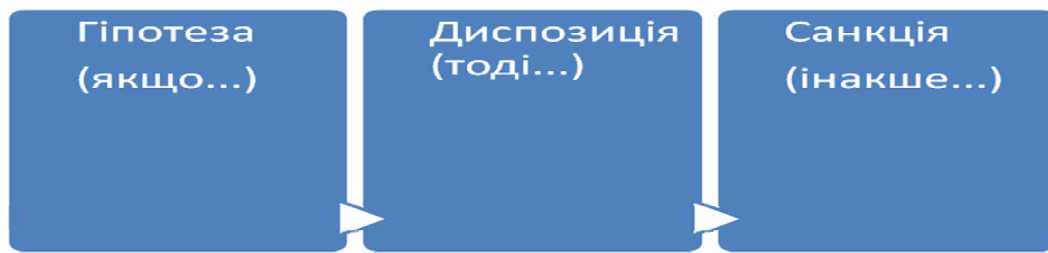
Робота з термінами та поняттями

Норма права – обов’язкове правило поведінки, що встановлене й підтримується державою.

Правовій нормі притаманні специфічні ознаки:

- Правова норма є загальним правилом поведінки;
- Правова норма має державно – владний характер;
- Правова норма – це загальнообов’язкове правило поведінки;
- Формально визначеність норми права вимагає її письмової форми;
- Правова форма – явище конкретне за змістом.

Структура правової норми – це її внутрішня конструкція, що передбачає наявність і певний взаємозв'язок її складових. Правова норма характеризується наявністю трьох елементів:

Гіпотеза – це частина норми права, що вказує, за яких обставин дана норма вступить у дію (відповідає на запитання: де? коли? хто? в яких випадках? за яких умов?).

Диспозиція – це, власне, правило поведінки (право або обов'язок учасника правовідносин), вказівка на те, якою має бути поведінка визначених гіпотезою суб'єктів за наявності умов, передбачених нею.

Санкція – частина правової норми, в якій, з одного боку, визначаються заходи державного впливу або юридична відповідальність, які застосовуються в разі невиконання приписів, передбачених у диспозиції.

Учитель організовує роботу учнів з підручником (с. 52, уривки з Конституції України) та пропонує визначити вказані елементи в наведених правових нормах.

Учитель наголошує, що чимало норм містить лише два елементи: гіпотезу – диспозицію або ж диспозицію – санкцію. Це зумовлено побудовою правових норм, особливостями певного нормативного акта, в якому міститься ця правова норма.

Правова норма є складовою нормативно-правового акта, який має також певну структуру: розділ (глава) акта, стаття акта та частина статті.

4. Види правових систем

Учитель наголошує, що історія кожної держави наклала відбиток на особливості розвитку та побудови її законодавства, на ті джерела права, які в ній визначаються.

Робота з термінами та поняттями

Сукупність правових систем окремих держав, які подібні між собою, ґрунтуються на однакових чи подібних принципах і практиці застосування норм права, називають **правовою сім'єю**.

Розрізняють такі **види правових систем**:

- а) романо-германська правова сім'я;
- б) англосаксонська (англо-американська сім'я);
- в) сім'я релігійного права (мусульманська);
- г) традиційне право.

Проміжне закріплення

– До якої правової сім'ї належить Україна? Доведіть свою думку.

III. Підсумкова частина

Практичне завдання

Варіант 1

1. До яких галузей права належать наведені норми?

А «Сімейні обов'язки тісно пов'язані з собою, а тому не можуть бути покладені на іншу особу».

Б «Право на підприємницьку діяльність мають фізичні особи з повною цивільною відповідальністю...»

2. Визначте елементи норми права:

А «Фізична особа (підприємець) відповідає за обов'язки, пов'язані з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном...» (ст. 52 Цивільного Кодексу України).

Б «Якщо повнолітня дочка, син не піклується про своїх непрацездатних немічних батьків, з них, за рішенням суду, можуть бути стягнені кошти на покриття витрат, пов'язаних з таким піклуванням» (ст. 172 Сімейного Кодексу України).

3. Визначте, до якої галузі законодавства належать такі нормативно-правові акти:

А Кодекс законів про адміністративну відповідальність.

Б Кримінальний кодекс України.

Варіант 2

1. До яких галузей права належать наведені норми:

А «Держава забезпечує громадянам як споживачам захист їхніх прав...»

Б «Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до скоєння злочину виповнилось шістнадцять років».

2. Визначте елементи норми права.

А «Виробник (виконавець) зобов'язаний інформувати споживача про можливий ризик та безпечне користування товаром (роботою, послугою) за допомогою діючих у міжнародній практиці позначок (ст. 16 «Закону України «Про захист прав споживачів»).

Б «Допит неповнолітнього повинен проводитися в присутності адвоката.... (ст. 168 КПК України)

3. Визначте, до якої галузі законодавства належать такі нормативно-правові акти:

А Кодекс Законів про працю.

Б Цивільний кодекс.

Варіант 3

1. До яких галузей права належать наведені норми?

А «Трудовій договір, укладений на невизначений строк, може бути розірваний робітником у будь-який час».

Б «Верховна Рада – єдиний орган законодавчої влади в Україні».

2. Визначте елементи норми права:

А Умисне легке тілесне ушкодження карається штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

Б Умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років (ст. 125 Кримінального кодексу України).

3. Визначте, до якої галузі законодавства належать такі нормативно-правові акти:

А Сімейний кодекс.

Б Закон України «Про захист прав споживачів».

Варіант 4

1. До яких галузей права належать наведені норми?

А «Сімейні обов'язки тісно пов'язані з собою, а тому не можуть бути покладені на іншу особу».

Б «Верховна Рада – єдиний орган законодавчої влади в Україні».

2. Визначте елементи норми права:

А Дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати тягне за собою накладання штрафу від трьох до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з урахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб. (ст. 51 Кодексу Законів про адміністративну відповідальність).

Б «Допит неповнолітнього повинен проводитися в присутності адвоката... (ст. 168 КПК України).

3. Визначте, до якої галузі законодавства належать такі нормативно-правові акти:

А Кодекс Законів про працю.

Б Закон України «Про громадянство України».

Домашнє завдання: § 6 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 49–55), виконати завдання 7.

Урок 12. Правовідносини

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- давати визначення правовідносин, називати їх види; визначення юридичних фактів, проводити їх класифікацію та наводити приклади;
- розкривати зміст поняття «склад правовідносин», «зміст правовідносин»;
- аналізувати співвідношення понять «суб'єкти права» і «суб'єкти правовідносин»;
- пояснювати зміст правосуб'єктності осіб, розкривати її особливості у фізичних і юридичних осіб; що таке об'єкти правовідносин.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття і види правовідносин.
2. Елементи складу правовідносин.
3. Юридичні факти.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: правовідносини, суб'єкт, об'єкт, зміст правовідносин, правоздатність, дієздатність, юридичний факт.

Обладнання: підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010).

Хід уроку

I. Вступна частина

Бесіда з елементами методу «Прес»

Завдання та запитання учням:

– Прочитайте запропоновані ситуації та висловіть свою думку з приводу того, чи можна ці випадки регулювати правовими нормами, та визначте, якими соціальними нормами регулюються описані ситуації:

А Учень 11 класу загальноосвітньої школи № 20 Куропатко Андрій не привітався з вихователем дитячого садочка, який відвідував у дитинстві.

Б Восьмирічна дівчинка Щербатюк Наталя відмовилась від пропозиції батьків піти поколядувати до бабусі та дідуся.

В Громадянин Прилипко Мартин, член Демократичної партії, на прохання лідера місцевого осередку партії погодився виступити на мітингу проти знесення паркової зони, але за сімейними обставинами не зміг виконати свою обіцянку.

– Поміркуйте, чи повинні ці ситуації регулюватися правовими нормами? Наведіть приклади ситуацій, в яких необхідне правове регулювання.

Учитель, коментуючи відповіді учнів, наголошує, що суспільні відносини – складне і багатогранне явище, яке може вмещувати різні елементи суспільних інтересів і потреб. Одні з них охоплюються правовими регулюванням, а інші – ні. Правовідносини відображають ті конкретні, життєві відносини між людьми, які визначаються нормами права. Вчитель оголошує тему уроку.

II. Вивчення нового матеріалу

Учитель звертає увагу учнів на проблемне запитання написане на дошці: «Чому правовідносини називають «життям права»?»

1. Поняття і види правовідносин

Відносини між людьми та їх організаціями в реальному житті мають різноманітні форми виявлення. Вони можуть бути релігійними, політичними, моральними, національними та правовими.

Правові норми є особливим офіційним регулятором суспільних відносин. Регулюючи ті чи інші суспільні відносини, норми тим самим надають їм правової форми. Таким чином, виникає особливий вид суспільних відносин.

Робота з термінами і поняттями

Правовідносини – це врегульовані норми права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права і обов'язки, які забезпечуються державою.

Учитель організовує роботу учнів зі схемою на с. 56 та текстом на с. 56–57, пропонує назвати види правовідносин, критерії поділу правовідносин та приклади.

2. Елементи складу правовідносин

Правовідносини мають певний склад, у них визначають декілька елементів.

Учні працюють з текстом підручника с. 57–59 та роблять тези на запитання.

1. Назвіть складові правовідносин та поясніть поняття:

Суб'єкти правовідносин –

Об'єкти правовідносин –

Фізичні особи –

Юридичні особи –

Правосуб'єктність особи –

Правоздатність –

Дієздатність –

Деліктоздатність –

2. Проаналізуйте ситуації, визначивши в них структурні елементи правовідносин:

- А Микола подав заяву про прийом на роботу.
- Б Батьки подарували Світлані мопед.
- В Інга подала заяву до міліції про втрату паспорта.
- Г Андрій купив квиток на потяг до Чернівців.

3. Юридичні факти

Учитель наголошує, що правовідносини виникають унаслідок певних обставин, передбачених законом.

Робота з термінами і поняттями

Юридичні факти – життєві обставини, які породжують, змінюють або припиняють правовідносини.

Учні працюючи зі схемою на с. 60 визначають, на які види поділяються юридичні факти, та дають їм характеристику.

III. Підсумкова частина

На закріплення вчитель пропонує учням проаналізувати ситуацію, відповівши на запитання до неї.

У 16 років Антоніна уклала шлюб з 22-річним Андрієм. Подружнє життя не склалося, через півтора року вони розлучилися. Антоніна продала авто, що подарував їй батько на весілля. Батько, дізнавшись про це, звернувся до суду з вимогою визнати акт купівлі-продажу недійсним, мотивуючи це тим, що Антоніна – неповнолітня й не має права здійснювати такі правочини.

- ✓ Чи є в ситуації правовідносини? Якщо так, то які?
- ✓ Хто виступає суб'єктами правовідносин?
- ✓ Чи наділені вони правоздатністю та дієздатністю?
- ✓ Чи буде визнаний недійсним договір купівлі-продажу авто? Чому?

✓ Чому правовідносини називають «життям» права?

Домашнє завдання: § 7–8 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 55–61), виконати завдання 6.

Урок 13. Правопорядок

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- пояснювати, що таке суспільний порядок, дисципліна, правопорядок та законність;
- давати визначення дисципліни і пояснювати, яким чином вона забезпечується, та визначення законності і називати її гарантії.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття суспільного порядку та дисципліни, способи їхнього забезпечення.
2. Правопорядок як складова суспільного порядку.
3. Поняття і гарантії законності.
4. Поняття правосвідомості.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: громадський порядок, правопорядок, дисципліна, суб'єкт, об'єкт, правосвідомість.

Обладнання: підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010).

Хід уроку

I. Вступна частина

На дошці записані висловлювання Григорія Сковороди та ряд понять:

1. Правопорушення.
2. Законність.
3. Правопорядок.
4. Справедливість.
5. Правосвідомість.

Учитель пропонує учням прочитати та прокоментувати висловлювання Григорія Сковороди:

«Неправда гнобить і протидіє, але тим дужче бажання боротися з нею»;

«О солодкий шлях життя, коли совість чиста!»

– Які із запропонованих на дошці понять ілюструє перший, а який – другий вислів.

Використовуючи технологію «Незакінчене речення», вчитель пропонує учням закінчити речення:

- Точне, своєчасне і неухильне додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки в державному та суспільному житті – це ... (*дисципліна*).
- Одна зі складових суспільного порядку, яка полягає у правовій регламентації суспільних відносин та вимозі додержання чинних правових норм – це ... (*правопорядок*).
- Життєві обставини, які породжують, змінюють або припиняють правовідносини – це... (*юридичні факти*).
- Врегульовані норми права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права і обов'язки, які забезпечуються державою – це... (*правовідносини*).

- Суворе дотримання законів та інших нормативно – правових актів усіма суб'єктами правовідносин – це... (*законність*).

Учитель пропонує учням спрогнозувати, яку тему вивчатимуть на сьогоднішньому уроці.

Учитель оголошує тему та очікувані результати.

II. Основна частина

1. Поняття суспільного порядку та дисципліни, способи їхнього забезпечення

Учитель у вигляді міні-лекції знайомить учнів з основним змістом питання, а учні мають скласти тези за розповіддю вчителя.

Організованість, упорядкованість суспільних відносин характеризує суспільний порядок. Він створюється під впливом соціальних норм, як-то: моралі, звичаїв, релігійних, корпоративних, естетичних норм, а також права.

Суспільний порядок – це стан урегульованості суспільних відносин, які засновані на реалізації соціальних норм і принципів.

Дотримання належного порядку громадянами є найважливішим напрямком формування правової держави й добробуту. Якщо люди виконують установлені правила, життя суспільства буде спокійним і врівноваженим, без ворожнечі та сутичок. Стан суспільних відносин, який відповідає вимогам усього комплексу соціальних норм, називають *громадським порядком*. Громадський порядок тісно пов'язаний з дисципліною.

Дисципліна – це точне, своєчасне і неухильне додержання встановлених правил поведінки в державному та суспільному житті.

Дисципліна спрямована на впорядкованість і узгодженість суспільних відносин і виступає найважливішим соціальним чинником, що має безпосередній вплив на життя суспільства та кожної людини. Вона є необхідною умовою ефективного функціонування суспільства та держави.

Встановлюється дисципліна законами та підзаконними актами, статутами, положеннями та правилами внутрішнього трудового розпорядку,

нормами моралі, корпоративними та іншими нормами суспільного співжиття. Забезпечується дисципліна засобом юридичної відповідальності та механізмами державного та громадського контролю.

Види дисципліни:

- Державна
- Трудова
- Фінансова
- Військова
- Навчальна
- Громадська
- Парти́йна

Залежно від волі особи, розрізняють такі ***способи забезпечення дисципліни:***

- свідома (вільне керування особи своїми вчинками відповідно до вимог соціальних норм);
- примусова (спосіб забезпечення відповідності вчинків особи встановленим соціальним нормам засобами примусу).

2. Правопорядок як складова суспільного порядку

Робота з термінами та поняттями

Правопорядок – система суспільних відносин, будь-яких інших дій, що мають правове значення і здійснюються в суспільстві відповідно до вимог права.

Учитель організовує роботу з текстом підручника на с. 62 та пропонує визначити особливості правопорядку.

Підводячи підсумок, вчитель наголошує, що правопорядок містить в собі не тільки відносини між людьми в суспільстві, а й організацію політичної влади, яка базується на нормах права, тобто державу, та пропонує прокоментувати слова філософа Цицерона: «Що така держава, як не загальний порядок?».

3. Поняття і гарантії законності

Дотримання правопорядку передбачає забезпечення в державі принципу законності.

Робота з термінами та поняттями

Законність – це суворе дотримання законів та інших нормативно-правових актів усіма суб'єктами поведінки.

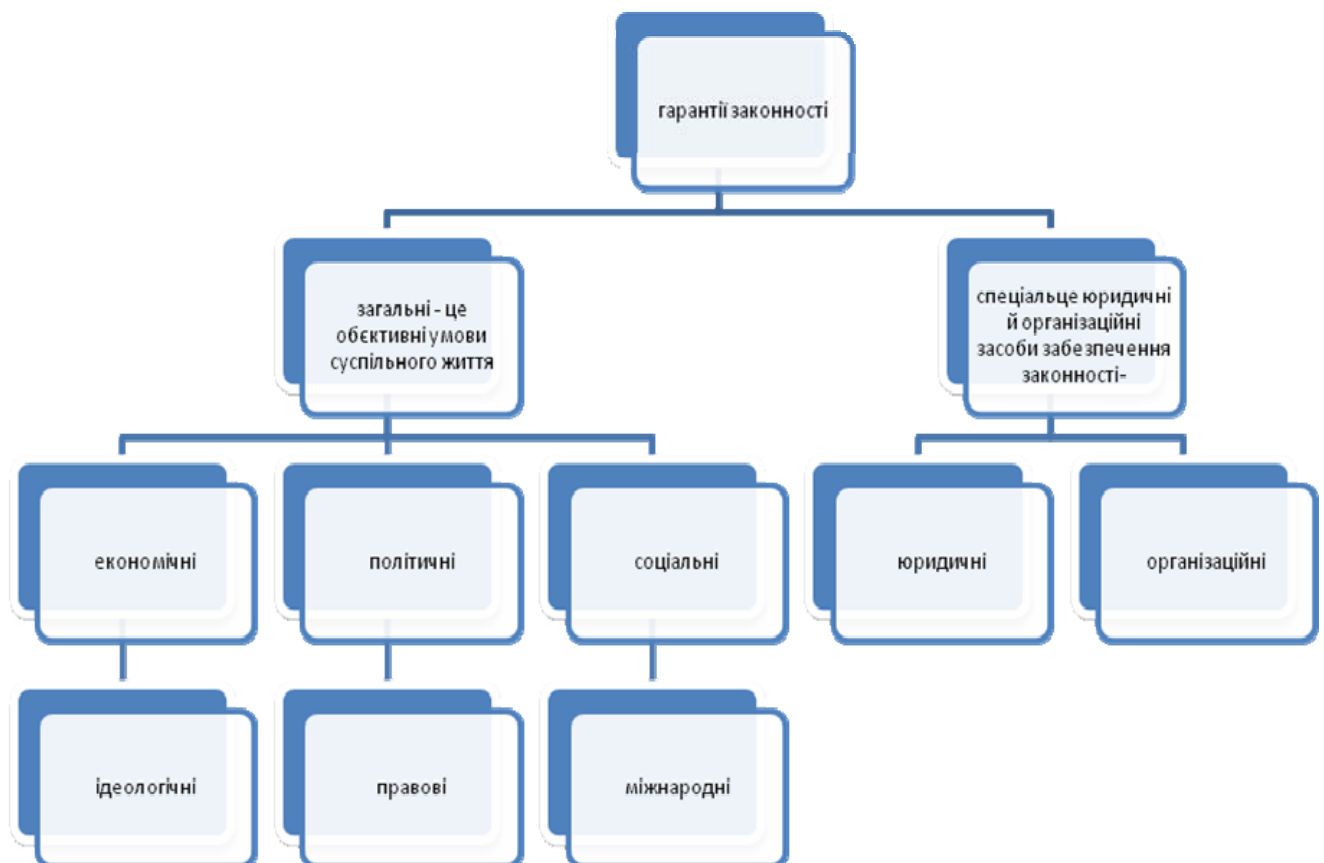
Учитель організовує самостійну роботу за текстом підручника.

– Прочитайте текст на с. 62–63 підручника. Дайте відповіді на запитання.

Запитання і завдання учням:

- Що таке законність?
- Що таке гарантії законності?
- Які види гарантії законності ви можете назвати?

Для відповіді на останнє запитання вчитель викликає до дошки 6 учнів і пропонує їм заповнити намальовану на дошці таблицю. Викликані учні записують тільки назви видів гарантій, а інші учні характеризують ці види.

4. Поняття правосвідомості

Коли ми стаємо свідками правопорушення або дізнаємося про прийняття нового закону, у нас з'являються певні відчуття. В одному випадку – це осуд, обурення, в іншому – задоволення. В даному випадку мова йде про правову свідомість громадян.

Вчитель організовує самостійну роботу за текстом підручника. Пропонує учням прочитайте текст на с. 63 підручника та скласти запитання-загадки до тексту.

Робота з термінами та поняттями.

Правосвідомість – система поглядів, понять, уявлень, почуттів із приводу чинного права або ситуацій, що пов'язані з правом.

III. Підсумкова частина

Вчитель організовує дискусію на тему: «Забезпечення дотримання дисципліни у класі та школі» та ще раз наголошує, що правопорядок – не самоціль, а соціально й історично обумовлені загальний засіб і форма запровадження свободи, а також справедливості в суспільних відносинах.

Домашнє завдання: § 9–10 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. (рівень стандарту, академічний рівень). – К.: Грамота, 2010. – С. 61–63.

Додаткові завдання для допитливих: скласти питання до анкети до дискусії на тему висловлювання: «Не говоріть мені, гарні чи погані у вашій країні закони, скажіть краще, чи виконуються вони».

Урок 14. Правопорушення

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- пояснювати, що таке суспільний порядок, дисципліна, правопорядок та законність;

- давати визначення: дисципліни і пояснювати, яким чином вона забезпечується, та законності і називати її гарантії.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття правопорушення та його склад.
2. Види правопорушень.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: громадський порядок, правопорядок, дисципліна, суб'єктивна сторона правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення.

Обладнання: Цивільний кодекс України, Кодекс законів про працю України, Кримінальний кодекс України, підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К.: Грамота, 2010).

Хід уроку

I. Вступна частина

Фронтальне опитування

Запитання:

1. Що таке суспільний порядок і якими нормами він визначений?
2. Якими гарантіями забезпечується законність?
3. Що таке правосвідомість?
4. Які розрізняють види правосвідомості?

Бесіда з учнями

На дошці написано висловлювання Г. Сковороди «Розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме доброго, то звертатиметься до поганого». Учитель пропонує прочитати висловлювання та задає

запитання: «Як ви думаєте, який сенс вкладав український філософ у слова «...звертатиметься до поганого?»».

Учитель пропонує переглянути фрагмент художнього фільму «Пес Барбос и необычный кросс» (ситуація, де герої для риболовлі використали динаміт) та пропонує висловити думку, чи є дана ситуація прикладом правомірної поведінки? Яким терміном ми називаємо неправомірну поведінку? (*Правопорушення*)

Учитель підводить підсумок та оголошує тему уроку й очікувані результати.

II. Основна частина

1. Поняття правопорушення та його склад

Учитель наголошує, що поведінка людей надзвичайно різноманітна. Основним її різновидом є поведінка правомірна, тому що переважна більшість громадян у сфері прав діють саме так. Проте є й інші випадки.

Учитель методом «уявного мікрофона» пропонує пригадати приклади порушень будь-яких правил, законів та знайти спільні риси, притаманні всім прикладам. Головне в тому, що всі учасники цих прикладів порушили певні правові норми.

Робота з термінами та поняттями

Правопорушення – це будь-яке протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що завдає шкоди людям, суспільству, державі й спричиняє юридичну відповідальність.

Самостійна робота за підручником

Прочитайте текст на с. 64–65 та дайте відповіді на запитання:

1. Назвіть ознаки правопорушення.
2. Назвіть складові частини правопорушення.
3. Сукупність яких ознак суспільно небезпечного діяння передбачається у структурі складу правопорушення? (*Об'єктивних та суб'єктивних*)

Технологія «Навчаючись учуся»

Учні об'єднуються в чотири групи. Кожна група опрацьовує відповідний матеріал у підручнику на с.65 та додаткову інформацію надану вчителем. Крім того, вчитель пояснює кінцеве завдання: коли кожен учень після опрацювання своєї інформації пояснить свій текст ще трьом учням та збере від них інформацію, що стосується трьох різних елементів складу правопорушення, він повинен повернутись у свою групу й, розв'язуючи юридичну ситуацію, заповнити таблицю.

Об'єкт правопорушення	Об'єктивна сторона	Суб'єкт правопорушення	Суб'єктивна сторона

Зразки інформаційних карток

Картка для першої групи

Об'єкт правопорушення (с. 65)

Розрізняють три види об'єктів правопорушення.

Загальний об'єкт правопорушення – суспільні відносини, взяті під охорону певною галуззю права.

Родовий об'єкт – певне коло однорідних і взаємопов'язаних відносин, узятих під охорону окремою групою правових норм (наприклад, правопорушення, спрямовані проти власності – в кримінальному праві).

Безпосередніми об'єктами є суспільні відносини з приводу конкретних матеріальних (майно, цінні папери тощо) і нематеріальних (життя, здоров'я, честь, гідність) благ у різних сферах життя суспільства.

Картка для другої групи

Об'єктивна сторона правопорушення

Об'єктивна сторона правопорушення – це зовнішній прояв протиправного діяння, яке посягає на об'єкт, що охороняється нормами права, завдає йому шкоди чи створює загрозу заподіяння шкоди.

Об'єктивна сторона, як і інші елементи складу правопорушення, чітко закріплені в законі. Наприклад, тілесні ушкодження можуть бути тяжкими, менш тяжкими, легкими. Кожне з них утворює самостійний склад злочину, що передбачений Кримінальним кодексом України.

Ознаками об'єктивної сторони правопорушення є:

- дія чи бездіяльність;
- суспільно небезпечні наслідки;
- причинний зв'язок між діями і небезпечними наслідками;
- факультативні (додаткові) елементи: місце, час спосіб, знаряддя,

обставини скоєння правопорушення.

Картка для третьої групи

Суб'єкт правопорушення

Суб'єкт правопорушення – деліктоздатна фізична особа. Колективним суб'єктом правопорушення може бути юридична особа, державний орган, громадська та інші організації, дії яких пов'язані з колективним ухваленням рішень.

У кримінальних, адміністративних та трудових правопорушеннях суб'єктами складу правопорушення є індивіди, тобто фізичні особи, які досягли певного віку, є осудними. Осудність – це стан людини, коли вона розуміє характер і значення своїх дій та може керувати ними. Не підлягає відповідальності особа, яка під час злочину перебувала у стані неосудності. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

Картка для четвертої групи

Суб'єктивна сторона правопорушення

Суб'єктивна сторона правопорушення – це внутрішня психічна діяльність особи, пов'язана зі скоєнням правопорушення.

Обов'язковим елементом суб'єктивної сторони є *вина* – психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його шкідливих наслідків.

Залежно від інтелектуального та вольового змісту вину поділяють на умисел та необережність. Умисел буває прямий та непрямий. Прямий умисел – це форма провини, яка характеризується тим, що особа усвідомлювала

протиправний характер діяння, передбачала його небезпечні наслідки і бажала їх настання.

Непрямий (евентуальний) умисел характеризується тими самими умовами, що і прямий, але особа на бажала, але передбачала можливість настання небезпечних наслідків.

Необережність буває двох видів: протиправна самовпевненість та протиправна недбалість.

Протиправна самовпевненість особи передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховує на їх відвернення.

При протиправній недбалості особа не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків діяння, але при цьому вона повинна була та могла їх передбачити.

Крім обов'язкового елемента – вини – суб'єктивна сторона має і факультативні елементи: мотив та мету. Мотив і мета близькі за значенням. Якщо мотив пояснює, чим керується особа, скоюючи правопорушення, то мета показує спрямованість діяння правопорушника, найближчий результат, тобто те, до чого правопорушник прагне, чого хоче досягти.

Юридичний практикум

Після того як учні повернулись до своїх груп, вчитель роздає описи ситуацій. Група колективно розв'язує задачу та заповнює таблицю.

Ситуація для групи 1

Вранці вихідного дня Лавриненко Дмитро випустив свою собаку бійцівської породи на подвір'я багатопверхового будинку. Собака перебував на подвір'ї без нагляду декілька годин. Через кілька годин сусід із третього поверху повідомив, що пес пошматував на його автомобілі всі чотири шини, і у нього є свідки, які зняли це на відеокамеру. Чи буде дане діяння кваліфіковане як правопорушення з боку Лавриненка Дмитра?

Ситуація для групи 2

Приватний підприємець Карасенко Ганна найняла на роботу 13-річного Миколу. В обов'язки Миколи входило розвантажування меблів 3–4 години на добу. Заробітну плату неповнолітній хлопець отримував пропорційно відпрацьованому часу. Чи можна вважати дії приватного підприємця правопорушенням?

Ситуація для групи 3

У переповненому людьми маршрутному автобусі відмовили гальма.

Водій, що втратив керування, спрямував машину на кіоск та зруйнував його, пасажирів при цьому не постраждали. Чи можна вважати дії водія правопорушенням?

Ситуація для групи 4

Мозговенко Олександр протягом трьох тижнів постійно запізнювався на роботу. Спочатку на 5–10 хвилин, а потім на 30–40 хвилини щодня. Після неодноразових попереджень і доган його звільнили з роботи. Процедура звільнення було здійснено згідно з трудовим законодавством. Олександр не вважає це законним, тому що він постійно затримується після закінчення робочого дня на час, що значно перевищує час його запізнь. Чи можна вважати вищеописане діяння правопорушенням?

Закінчивши роботу, представник групи зачитує ситуацію та коментує дані таблиці. Учням інших груп учитель пропонує проаналізувати виконання завдання і виправити помилки, якщо такі будуть.

2. Види правопорушень

Запитання учням:

- Чи були схожими ситуації, які ви розглядали?
- У чому проявлялася головна відмінність? *(Стосуються різних видів правопорушень)*
- Що таке види правопорушень?

Учитель коментує відповідь учнів та переходить до пояснення питання використовуючи схему.

Робота з термінами та поняттями

Види правопорушень – це кваліфікаційні групи правопорушень за різними підставами.

За ступенем суспільної небезпечності та характером санкції, що застосовують до суб'єктів, правопорушення поділяються на злочини та проступки.

Продовження юридичного практикуму

Робота продовжується в раніше створених групах, але ситуаціями вчитель пропонує обмінятися.

Завдання: користуючись статтями на картках установити відповідність зі своєю ситуацією і визначити, який вид правопорушення проілюстрований у цій ситуації, встановити нормативно – правовий акт, з якого взята та чи інша стаття.

Статті із нормативно-правових актів

Картка 1

Цивільний кодекс України

Стаття 1187. Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки

1. Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням

диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

2. Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Картка 2

Кодекс законів про працю України

Стаття 139. Обов'язки працівників

Працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу, додержувати трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна власника, з яким укладено трудовий договір.

Стаття 147. Стягнення за порушення трудової дисципліни

За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення:

- 1) догана;
- 2) звільнення.

Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення.

Картка 3

Кодекс законів про працю України

Стаття 50. Норма тривалості робочого часу

Нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень.

Підприємства і організації при укладенні колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу, ніж передбачено в частині першій цієї статті.

{Стаття 50 із змінами, внесеними згідно із Законами № 871–12 від 20.03.91, № 3610-12 від 17.11.93}

Стаття 51. Скорочена тривалість робочого часу

Скорочена тривалість робочого часу встановлюється:

1) для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) – 24 години на тиждень.

Тривалість робочого часу учнів, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати половини максимальної тривалості робочого часу, передбаченої в абзаці першому цього пункту для осіб відповідного віку;

2) для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, – не більш як 36 годин на тиждень.

{Стаття 51 із змінами, внесеними згідно із Законами № 871-12 від 20.03.91, № 3610-12 від 17.11.93, № 263/95-ВР від 05.07.95}

Кодекс законів про працю України

Праця молоді

Стаття 188. Вік, з якого допускається прийняття на роботу

Не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років.

За згодою одного з батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років.

Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного Віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює.

Стаття 190. Роботи, на яких забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років

Забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах.

Забороняється також залучати осіб молодше вісімнадцяти років до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Перелік важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, а також граничні норми підіймання і переміщення важких речей особами молодше вісімнадцяти років затверджуються Міністерством охорони здоров'я України за погодженням із Державним комітетом України по нагляду за охороною праці.

Картка 4

Кримінальний кодекс України

Ст. 39. Крайня необхідність

1. Не є злочином заподіяння шкоди право охоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним Інтересам чи Інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

2. Перевищенням меж крайньої необхідності є умисне заподіяння шкоди право охоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода.

3. Особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрозувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці.

4. Крайня необхідність є обставиною, за наявності якої особа може заподіяти шкоду право охоронюваним інтересам третіх осіб (непричетних до ситуації, що склалась) з метою відвернення небезпеки, яка загрожує особі, її правам чи правам інших громадян, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, і не підлягає за це кримінальній відповідальності.

Цивільний кодекс України

Стаття 1171. Відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності

1. Шкода, завдана особі у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на усунення небезпеки, що загрозувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної або юридичної особи, якщо цю небезпеку за даних умов не можна було усунути іншими засобами (крайня необхідність), відшкодовується особою, яка її завдала.

Особа, яка відшкодувала шкоду, має право пред'явити зворотню вимогу до особи, в інтересах якої вона діяла.

2. Враховуючи обставини, за яких було завдано шкоди у стані крайньої необхідності, суд може покласти обов'язок її відшкодування на особу, в інтересах якої діяла особа, яка завдала шкоди, або зобов'язати кожного з них відшкодувати шкоду в певній частці або звільнити їх від відшкодування шкоди частково або в повному обсязі.

III. Підсумкова частина

Учитель перевіряє виконання юридичного практикуму, узагальнює роботу учнів та робить висновки.

Домашнє завдання: § 9–10 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 64–67), виконати завдання 8.

Урок 15. Юридична відповідальність

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- пояснювати, що таке відповідальність та які є види відповідальності, наводити приклади;
- давати визначення: юридичної відповідальності, називати її підстави та розкривати їх зміст;
- називати обставини, що виключають юридичну відповідальність.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття і ознаки відповідальності.
2. Поняття, ознаки, принципи і підстави юридичної відповідальності.
3. Обставини, що виключають юридичну відповідальність.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: юридична відповідальність, необхідна оборона, крайня необхідність, неосудність.

Обладнання: Цивільний кодекс України; Кодекс законів про працю України; Кримінальний кодекс України; підручник Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010.

Хід уроку

I. Вступна частина

Технологія «Мереживо думок»

1. Учитель знайомить з правовими ситуаціями і пропонує дати відповіді на запитання:

- А Під час футбольного матчу фанати двох команд вчинили сутичку з грубою лайкою та застосуванням фізичної силою в результаті чого багато з них отримали тілесні ушкодження, були зламані крісла на стадіоні.
- Б Покупець у магазині втратив свідомість. Падаючи, він розбив вітрину.
- В 16-річні юнаки не загасили в лісі багаття.
- Г Учні 11 класу зламали у парку стенд.
- Д Учні, граючи у футбол, розбили вікно.

Запитання:

- 1) Чи є ці ситуації правопорушенням?
- 2) Чи винен покупець у скоєному правопорушенні?
- 3) Як ви можете оцінити поведінку футбольних фанатів?
- 4) Для чого вказано вік правопорушників?
- 5) Чи будуть вони відповідати, якщо зроблять заяву, що не знали, що цього робити не можна?

Учитель коментує відповіді, робить висновки, наголошуючи, що у разі здійснення правопорушення настає юридична відповідальність, яка залежить від віку правопорушника, а незнання законів не позбавляє від відповідальності та знайомить з темою та завданнями уроку.

II. Основна частина

1. Поняття та ознаки відповідальності

Людина формується і розвивається в суспільстві і тому пов'язана певними правилами співжиття, які встановлюються, підтримуються і

охороняються самим суспільством, державою та її органами. Крім того, існує і відповідальність за їх невиконання або недотримання.

Відповідальність існує як усвідомлення особою свого місця в суспільстві, своєї особистої участі у державних справах. Відповідальність у цьому сенсі є своєрідним моральним, політичним регулятором поведінки людей.

Робота з поняттям відповідальність

Запитання та завдання учням:

1. Чи повинна особа, що порушила будь-які соціальні норми, відчувати на собі негативні наслідки свого діяння? *(Так)*
2. Для особи, яка порушила ці норми, – це право чи обов'язок? *(Обов'язок)*
3. Заповніть пропуски у поданому на дошці визначенні (самостійно у зошитах).

Відповідальність – це (що?) _____ особи зазнати (яких?) _____ наслідків за _____, котрі не відповідають встановленим суспільством (яким?) _____ нормам.

4. Пригадайте, які види соціальних норм залежно від способу встановлення та забезпечення ви знаєте.

– Подумайте, які види відповідальності існують.

Робота в малих групах

Учні працюють по рядах. Завдання групам:

Прочитайте визначення виду відповідальності та з'ясуйте його назву. Запишіть термін маркером на аркуші паперу та прикріпіть до магнітної дошки. Колективна робота допоможе утворити схему «Види відповідальності».

Картка 1

Цей вид відповідальності полягає в засудженні суспільством вчинку особи, що не відповідає поняттям добра і зла, чесності й справедливості.

Картка 2

Цей вид відповідальності є необхідністю суб'єкта політичних відносин відповідати за свої рішення перед організацією, що наділила його владними повноваженнями.

Картка 3

Цей вид відповідальності є специфічними правовідносинами між державою і правопорушником, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку зазнати несприятливих наслідків скоєного правопорушення.

Після закінчення роботи утворюється схема:

Учитель наголошує на тому, що юридична відповідальність є особливим різновидом соціальної відповідальності, та пропонує учням ознайомитись з текстом підручника на с. 68–69 та письмово дати відповідь на запитання:

1. Що таке юридична відповідальність?
2. Назвіть ознаки юридичної відповідальності?
3. Які існують підстави, щоб особа була притягнута до юридичної відповідальності?

4. Назвіть основну мету юридичної відповідальності.

2. Види юридичної відповідальності

Вчитель повідомляє, що існування різних видів правопорушень передбачає поділ відповідальності на самостійні види. Існують різні підстави такого поділу. Залежно від органів, що накладають юридичну відповідальність, її поділяють на таку, що покладається:

- органами державної влади;
- виконавчо-розпорядчими органами;
- судовими та іншими юрисдикційними органами.

Поширеною є класифікація юридичної відповідальності залежно від галузевої приналежності правової норми, що порушена.

Робота в групах

Учитель організовує роботу з текстом підручника на с. 69–70 та пропонує придумати ситуацію, яка може призвести до такого виду відповідальності. Презентуйте, розігравши у ролях, цю ситуацію.

Учитель підводить підсумок, наголошуючи, що юридична відповідальність – це примус, який здійснюють щодо правопорушника уповноважені на це органи: прокуратура, міліція, Служба безпеки, суд. До правопорушника застосовуються певні санкції: позбавляють певних статків, цінностей, обмежують у правах. Примус здійснюється на основі закону і в його межах.

Але трапляються ситуації, коли людина, навіть винна, не несе кримінальної відповідальності.

3. Обставини, що виключають юридичну відповідальність

Учні знайомляться з текстом підручника на с. 71–76 та за допомогою наведених витягів із нормативних актів порівнюють підстави звільнення від різних видів юридичної відповідальності. Критерії для порівняння складають самостійно, результати роботи оформлюють у таблиці.

III. Підсумкова частина

Юридичний практикум

1 рівень

З'ясуйте, які твердження правильні, а які – ні. У тих судженнях, де ви знайдете помилки, виправте їх.

На уроці правознавства Максим стверджував, що:

1. Підстави юридичної відповідальності бувають фактичні, політичні та економічні.
2. Юридична відповідальність виключається за наявності всіх обставин, що включають юридичну відповідальність.
3. Класифікації юридичної відповідальності переважно засновані на тому, до якої галузі права належать норми, які передбачають юридичну відповідальність, і від органів, які цю відповідальність накладають.

2 рівень

Розв'яжіть ситуацію:

Десятикласниця Настя Політолог, поспішаючи на урок англійської, перейшла вулицю в двадцяти метрах від пішохідного переходу. Намагаючись об'їхати школярку, водій автомобіля змушений був різко звернути на узбіччя. В результаті відбувся наїзд на газетний кіоск, що пошкодило і кіоск, і автомобіль.

Дайте правовий аналіз дій Насті Політолог. Чи можуть її притягнути до юридичної відповідальності? Якщо так, то до якого виду юридичної відповідальності її буде притягнуто?

Рефлексія – «Відкритий мікрофон»

Запитання учням:

Яка особистісна значимість цього уроку для кожного з вас?

Домашнє завдання. §11 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. С. 67–77), письмово виконати завдання 7.

Урок 16. Урок узагальнення з теми «Основи теорії права та правовідносин»

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- перевірити рівень знань, набутих ними впродовж вивчення теми «Основи публічного права»;
- вдосконалити свої вміння і навички з теми;
- розвинути вміння виконувати тестові завдання.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Виконання тестових завдань.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Обладнання: надруковані тести для кожного учня.

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель пропонує учням згадати, які теми вивчали на попередніх уроках правознавства, з якими термінами познайомилися. Далі він повідомляє очікувані результати уроку та правила проведення тематичного оцінювання.

II. Основна частина

Учні отримують завдання, які письмово виконують у зошитах. За кожну правильну відповідь на завдання 1–8 учень отримує 1 бал, на завдання 9–10 – 2 бали.

Варіант 1

Початковий рівень (виберіть правильний варіант відповіді)

1. Назвіть, для яких норм характерні загальнообов'язковість і формальна визначеність:

- А моралі;
- Б права;
- В звичаїв;
- Г релігійних форм.

2. Які основні елементи норми права?

- А загальна і особлива;
- Б гіпотеза, диспозиція, санкція;
- В правило та виняток;
- Г теза, аргумент, висновок.

3. Яка особа є юридичною?

- А учень-десятикласник;
- Б голова Верховного суду України;
- В директор школи;
- Г приватне підприємство;
- Д співробітник міліції.

4. Сукупність правових норм, що становлять самостійну частину системи права та регулюють суспільні відносини певного виду своїм особливим методом, це:

- А галузь права;
- Б підгалузь права;
- В система права;
- Г структура правової системи.

5. Укажіть, до яких форм (джерел) права відносять письмовий документ, де загальні правила поведінки встановлюються за домовленістю кількох суб'єктів:

- А правовий звичай;

- Б правовий прецедент;
- В нормативно-правовий договір;
- Г нормативно-правовий акт.

6. Укажіть обставину, яка виключає юридичну відповідальність у такій ситуації: «Водій вантажівки, побачивши дівчинку, яка вибігла на дорогу прямо перед ним, щоб уникнути зіткнення, різко змінив напрямок руху та зіткнувся з легковим автомобілем»:

- А крайня необхідність;
- Б виправний ризик;
- В необхідна оборона;
- Г уявна оборона.

Середній рівень

7. Розкрийте зміст поняття. Наведіть приклад.

Соціальні норми – це _____

Наприклад, _____

–

8. Порівняйте поняття, виділивши спільні та відмінні риси

Поняття	Спільне	Відмінне
Злочин		
Проступок		

Достатній рівень

9. Заповніть таблицю «Порівняльна характеристика правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб».

Критерії для порівняння	Фізична особа	Юридична особа
Правоздатність		
Дієздатність		
Деліктоздатність		

Високий рівень

10. Висловіть власну точку зору з приводу висловлювання.

Науковці стверджують, що «правопорядок тоді дієвий і сильний, коли цінність права стає надбанням індивідуальної свідомості та світогляду людини».

Чи погоджуєтесь ви з цією думкою? Аргументуйте свою позицію, спираючись на визначення понять «правопорядок», «правосвідомість».

Свою відповідь побудуйте за схемою:

- 1) Я вважаю, що
- 2) Тому, що...
- 3) Наприклад,...
- 4) Отже,...

Варіант 2

Початковий рівень (виберіть правильний варіант відповіді)

1. Укажіть, якому поняттю відповідає визначення: «загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки людей, що має загальний характер, установлюється або санкціонується державою для регулювання суспільних відносин і забезпечується її організаційною та примусовою діяльністю».

- А гіпотеза;
- Б санкція;
- В диспозиція;
- Г правова норма.

2. Склад правопорушення – це:

- А статті Кримінального кодексу України;
- Б юридичні акти та юридичні проступки;
- В об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторона

правопорушення;

- Г наміри та дії правопорушник.

3. Укажіть вид систематизації нормативних актів, який полягає в їх докорінному переробленні, узгодженні, що супроводжуються змінами змісту норм та об'єднанням їх в один нормативно-правовий акт:

- А інкорпорація;
- Б консолідація;
- В уніфікація;
- Г кодифікація.

4. Укажіть, до яких форм права належать рішення судового або управлінського органу щодо конкретної справи, яке стає обов'язковим для вирішення аналогічних справ у майбутньому:

- А правовий звичай;
- Б правовий прецедент;
- В нормативно-правовий договір;
- Г нормативно-правовий акт.

5. Залежно від виду правовідносин, у сфері яких вони сколюються, а отже, і галузі права, яка регулює ці відносини, серед правопорушень розрізняють:

- А цивільні, адміністративні, дисциплінарні;
- Б злочини і проступки;
- В особливо тяжкі, тяжкі, середньої тяжкості та невеликої тяжкості;
- Г злочини проти людства, злочини проти миру, військові злочини.

6. Укажіть обставину, яка виключає юридичну відповідальність у такій ситуації: «Начальник цеху віддав токареві наказ розпочати роботу на новому верстаті. Через деякий час верстат вийшов із ладу, оскільки при його установці були допущені технологічні відхилення»:

- А крайня необхідність;
- Б виправданий ризик;
- В виконання законного наказу або розпорядження;
- Г фізичний або психічний примус.

Середній рівень

7. Розкрийте зміст поняття.

Наведіть приклад.

Юридичні

факти

—

це _____

Наприклад, _____

8. Порівняйте поняття, виділивши спільні та відмінні риси:

Поняття	Спільне	Відмінне
Правова норма		
Стаття правового акту		

9. Заповніть таблицю «Порівняльна характеристика моралі та права».

Критерії для порівняння	Мораль	Право
Час виникнення		
Форма вираження		
Спосіб забезпечення		

Високий рівень

10. Висловіть власну точку зору з приводу висловлювання.

Науковці стверджують, що «правопорядок тоді дійовий і сильний, коли цінність права стає надбанням індивідуальної свідомості та світогляду людини».

Чи погоджуєтесь ви з цією думкою? Аргументуйте свою позицію, спираючись на визначення понять «правопорядок», «правосвідомість».

Свою відповідь побудуйте за схемою:

- 1) Я вважаю, що
- 2) Тому, що...
- 3) Наприклад,...
- 4) Отже,

III. Підсумкова частина

У кінці уроку вчитель збирає письмові роботи учнів і запитує десятикласників:

- Які завдання у вас викликали найбільші ускладнення?

- Які завдання були для вас найбільш цікавими?
- Чого ви навчилися на уроках правознавства?

Урок 17. Конституційне право України

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- давати визначення конституційного права, називати основні інститути та джерела конституційного права; загальну характеристику політичного режиму, форми правління і територіального устрою України;
- аналізувати передумови прийняття Конституції України та давати їм загальну характеристику;
- характеризувати основні етапи розвитку української державності, Конституцію України як Основний закон держави;
- називати основні політико-правові акти, якими закріплювався суверенітет України.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Основи конституційного права.
2. Основні етапи розвитку української державності.
3. Закріплення суверенітету України в політико – правових актах.
4. Загальна характеристика Конституції України.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: конституційне право, державний суверенітет, народний суверенітет, національний суверенітет

Обладнання: Конституція України. – Харків : СПД ФО Співак Т. К., 2006. – 48 с.; Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010.

Хід уроку

I. Вступна частина

На початку уроку вчитель пропонує учням поміркувати над питанням.

– Уявіть собі, що існує така держава, де зовсім немає законів. Як ви гадаєте, чим керуються люди в своїх діях у такій державі?

– Поміркуйте, що може регулювати в державі всі важливі процеси?

Учні, використовуючи метод «Уявного мікрофона», дають відповіді на запитання.

Вислухавши всі міркування, вчитель робить висновок, пише на дошці слово «конституція» та пропонує учням пригадати, що означає це слово? Робить узагальнення та оголошує тему уроку.

II. Основна частина

1. Основи конституційного права

Вчитель організовує роботу з текстом підручника на с. 80–81, пропонує ознайомитись з визначенням конституційного права та

- ✓ визначити особливості конституційного права;
- ✓ назвати відносини, які регулює конституційне право;
- ✓ назвати правові інститути конституційного права;
- ✓ назвати джерела конституційного права.

Учитель робить висновок та наголошує, що конституційне право є однією з найважливіших галузей права будь-якої держави. Саме конституційне право визначає правовий статус людини й громадянина, його права, свободи й обов'язки.

2. Основні етапи розвитку української державності

– Використовуючи знання з історії України, назвіть, які ви знаєте етапи розвитку української державності.

Заслухавши відповіді учнів, вчитель підсумовує сказане ними, ділить учнів на групи (одна група – ряд) і організовує роботу учнів з текстом підручника на с. 81–83 та пропонує їм скласти 10 запитань-загадок до тексту. Учитель проводить гру-вікторину, підводить підсумок.

3. Закріплення суверенітету України в політико-правових актах

Учитель знайомить учнів з основними ознаками, які характеризують Україну як суверенну державу:

- 1) верховенство державної влади;
- 2) єдність державної влади;
- 3) повнота влади держави на її території;
- 4) незалежність і самостійність;
- 5) рівноправність у міжнародних відносинах.

Завдання:

– Опрацюйте витяги з тексту Декларації про державний суверенітет України (с. 88). Аргументовано доведіть, що цим документом гарантується державний, народний та національний суверенітет.

24 серпня 1991 р. був проголошений Акт проголошення незалежності України, а 1 грудня відбувся Всеукраїнський референдум, на якому було порушено питання про підтвердження Акта.

Учитель пропонує учням ознайомитися з цим документом (матеріал підручника на с. 89) та визначити правовий статус України після 24 серпня 1991 р.

Однак новоутворена незалежна держава продовжувала жити за конституцією, яка була прийнята ще в 1978 р. Проте життя вимагало проведення кардинальних змін.

Учитель пропонує проаналізувати таблицю «Основні етапи конституційного процесу в Україні» та дати відповідь на запитання до неї.

- Чому конституційний процес був в Україні досить тривалим?

Етап	Хронологічні рамки	Основні події
Перший	16.07.1990–32.10.1993	Утворення Верховною радою УРСР Конституційної комісії; розробка Концепції та проектів Конституції; всенародне обговорення другого проекту Конституції
Другий	10.11.1994–08.06.1995	Робота конституційної комісії над третім проектом Конституції; укладання Конституційного договору між Президентом України та Верховною Радою.
Третій	18.06.1995–28.06.1996	Створення робочої групи з розробки проекту Конституції; доопрацювання проекту Тимчасовою спеціальною комісією, створеною Верховною Радою; постатейне обговорення проекту Верховною Радою; прийняття Конституції парламентом.

Конституція закріпила правові основи незалежної України, її суверенітет і територіальну цілісність, було важливим кроком уперед щодо забезпечення прав людини та громадянина в нашій країні, сприяло подальшому підвищенню міжнародного авторитету України на світовій арені. За цією конституцією наша держава живе й нині.

4. Загальна характеристика Конституції України

Робота в групах

Клас розподіляється на групи, кожна з яких опрацьовує один із розділів Конституції України і на основі запитань вчителя складає коротку доповідь.

Мета роботи – показати, що в Конституції відображені всі основні сфери нашого життя. Учитель також пояснює, що в Конституції викладені

загальні засади, конкретні ж моменти відображені в законах та підзаконних актах.

Алгоритм доповіді:

1. Як називається розділ?
2. Які основні положення закріплені в даному розділі?
3. Чим вони важливі для життя нашої країни?
4. Якби ви брали участь у розробці шкільної конституції, які розділи до неї ви б запропонували?

III. Підсумкова частина.

1. Складіть юридичні пазли

Доберіть, поєднавши стрілками, до кожної риси Конституції України відповідну статтю після ознайомлення з її текстом.

Має вищу юридичну силу	ст. 1, 2,5
Визначає ідеал розвитку суспільства	ст. 152
Характеризується підвищеною стабільністю як закон	ст. 1, 3
Є базою для розвитку законодавства і прийняття нових законів	ст. 155, 156
Розробляється і приймається в особливому порядку	ст. 45
Врегулює найбільш важливі відносини в українському суспільстві	ст.157

2. Питання – відповідь

Поставте одне закрите й одне відкрите запитання за темою уроку та дайте відповідь на них.

Учитель підводить підсумок роботи учнів на уроці.

Домашнє завдання: § 12 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 80–89), написати твір-есе на тему «Чому Конституцію називають „правом законів”?».

Урок 18. Основні права, свободи та обов'язки громадян України

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- давати визначення громадянства України;
- називати правові акти, якими регламентовані ці відносини, підстави набуття і припинення громадянства; загальну характеристику прав, свобод і обов'язків людини і громадянина;
- пояснювати поняття «право» в об'єктивному і суб'єктивному значенні, гарантії та механізми захисту прав і свобод людини;
- називати основні міжнародно-правові акти з прав людини;
- називати основні міжнародно-правові акти з прав людини;
- характеризувати права, свободи і обов'язки громадян України.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Громадянство України: поняття, підстави набуття і припинення.
2. Загальна характеристика прав, свобод і обов'язків людини та громадянина.
3. Права свободи та обов'язки громадян України.
4. Гарантії та механізми захисту прав і свобод: поняття і види.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: права людини, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні прав, Міжнародний

пакт про громадянські й політичні права, громадянство, гарантії прав людини, плюралізм.

Обладнання: Конституція України. – Харків : СПД ФО Співак Т. К., 2006. – 48 с.; закон України «Про громадянство», Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010; Ремех Т. О. Зошит : правознавство 10 клас. – Літера ЛТД; учнівська комп'ютерна презентація.

Хід уроку

I. Вступна частина

Учні методом «уявного мікрофону» обговорюють вислів Вольтера: «Втратити свободу може лише той, хто не вміє її захищати».

- Як ви розумієте вислів Вольтера?
- Яким чином можна захищати свободу?
- Пригадайте, що таке громадянство?

Вчитель оголошує тему уроку та очікувані результати.

II. Основна частина

1. Громадянство України: поняття, підстави набуття і припинення

Питання розглядається у вигляді проведення прес-конференції.

Попередньо розподілені ролі учасників прес-конференції: народний депутат України, президент Української Правничої фундації, представник Генеральної асамблеї ООН, кореспонденти іноземної та вітчизняної преси.

Учитель оголошує про початок прес-конференції, кожен із гостей-учасників промовляє вступне слово, після чого кореспонденти ставлять гостям запитання.

До народного депутата:

- Які принципи, на вашу думку, становлять основу конституційного статусу громадянина України?
- Чи рівні статуси мають громадяни України та іноземці?
- На яких підставах можливе припинення громадянства?

До Представника Генеральної асамблеї ООН:

– Що об'єднує, а що відрізняє поняття «людина», «особа», «громадянин»?

– Що ви розумієте під поняттями подвійного громадянства? Яке ваше ставлення до нього?

– Поясніть підстави набуття громадянства у світовій практиці.

До президента Української Правничої фундації:

– Які існують підстави набуття громадянства?

– Що порадити людині, яка приїхала з Польщі і хоче отримати громадянство України?

– Яке громадянство буде у дитини, котра народилася в Житомирі, якщо її мати – громадянка України, а батько – громадянин Ізраїлю?

Учитель робить висновок та на закріплення матеріалу пропонує ознайомитися зі статтями 6–9 Закону України «Про громадянство України» і виконати завдання.

– Визначте, що є зайвим у наведеному переліку підстав набуття громадянства. Громадянство України набувається:

- а) за народженням;
- б) внаслідок прийняття у громадянство;
- в) внаслідок встановлення опіки та піклування над недієздатною особою;
- г) внаслідок влаштування на роботу за трудовим договором;
- д) внаслідок усиновлення;
- е) внаслідок поновлення у громадянстві;
- ж) внаслідок надання притулку.

Робота з підручником

– Як співвідносяться стаття 4 Конституції України та стаття 9 Закону України «Про громадянство України» (підручник, с. 99)?

Складіть юридичні пазли

– Визначте, що в запропонованому переліку належить до:

- А втрати громадянства;
- Б виходу з громадянства;
- В передбачено на підставі міжнародних договорів:
 - 1) проживання за кордоном
 - 2) добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави;
 - 3) добровільний вступ на військову службу іншої держави;
 - 4) приєднання частини території до іншої держави;
 - 5) подання фальшивих документів.

2. Загальна характеристика прав, свобод і обов'язків людини та громадянина

Учитель наголошує, щодо з давніх-давен люди мріяли про вільне щасливе життя без насильства, жорстокості й приниження. Для досягнення цього вони повинні мати певні права – права людини.

Робота з термінами та поняттями

Права людини – це можливості, які окреслюють простір вільної від втручання держави діяльності людини. Це ті основні стандарти, без яких люди не можуть жити з відчуттям своєї гідності.

Права і свободи – це форми вираження встановлених законом можливостей при виборі людиною своєї поведінки.

Коли вибір пов'язаний з конкретними соціальними благами, в законодавчих актах найчастіше використовується термін **право**, як визначена законом міра можливої поведінки особи. Коли йде мова про спосіб (форму) вибору можливої поведінки, використовується термін **свобода**.

Завдання:

- Чи тотожні поняття право й свобода?
- Чому необхідно захищати права і свободи людини?
- Назвіть конкретні приклади прав і свобод.

3. Права свободи та обов'язки громадян України

Конституція закріплює велику кількість прав і свобод людини.

Учитель знайомить учнів із класифікацією конституційних прав, використовуючи схему на дошці.

Учитель пропонує скласти та заповнити таблицю класифікації прав людини, використовуючи текст підручника с. 95–96.

Права людини	До якої групи прав людини належить	Закріплення в Загальній декларації прав людини	Закріплення в Конституції України	Чим забезпечуються

4. Гарантії та механізми захисту прав і свобод: поняття і види

Права людини, проголошені Конституцією України, необхідно забезпечити, їх має гарантувати держава. Для цього створено певну систему гарантій прав людини.

Вчитель пропонує переглянути дві мультимедійні презентації «Гарантії прав і свобод людини» та «Механізми захисту прав і свобод України» та пояснити поняття:

Механізм захисту прав і свобод людини – це

_____.

Гарантії прав і свобод людини – це

III. Підсумкова частина

Юридичний тренажер

Учні письмово дають відповіді на запитання.

Що означає принцип єдиного громадянства, закріплений статтею 4 Конституції України?

В якому розділі Конституції України закріплено права, свободи і обов'язки людини та громадянина? _____

Чому вони наливаються основними? _____

Наведіть приклади прав і свобод, що гарантуються українською державою _____

Назвіть механізми захисту прав людини. Які з них вам видаються найефективнішими? _____

Чому Конституція України закріплює невеликий за обсягом перелік обов'язків людини і громадянина? _____

Які з них стосуються всіх людей, а які – виключно громадян України?

Що означає бути громадянином з юридичної точки зору? _____

Які основні підстави набуття громадянства ви знаєте? _____

Що таке припинення громадянства? Як це відбувається? _____

Чому особі може бути відмовлено в прийнятті до громадянства України?

Домашнє завдання: § 13 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 90–101), виконати завд. 10 та 12.

Урок 19. Особливості організації державної влади в Україні

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- пояснювати загальні засади організації державної влади, визначені Конституцією України;
- характеризувати референдум та вибори як форми безпосередньої демократії;
- висвітлювати етапи виборчого процесу;

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Загальні засади організації державної влади в Україні. Форми демократії.
2. Поняття і порядок призначення референдуму в Україні.
3. Вибори в Україні.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: пряма та представницька демократія, референдум, принципи проведення виборів, виборчі системи.

Обладнання: Конституція України. – Харків : СПД ФО Співак Т. К., 2006. – 48 с.; Закон України «Про Всеукраїнський і місцеві референдуми», Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010.

Епіграфом до уроку є висловлення Г. Брандейса «Найбільшою небезпекою для свободи є пасивність народу».

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель використовуючи метод «Уявного мікрофона» пропонує обговорити епіграф уроку та з'ясувати у чому полягає зв'язок між свободою і пасивністю народу.

Підводить підсумок та оголошує тему уроку та очікувані результати.

II. Основна частина

1. Загальні засади організації державної влади в Україні. Форми демократії

Конституція України проголошує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Саме це положення закріплює ст. 5 Конституції України.

Учитель організовує роботу учнів з розділом 1 «Загальні засади» Конституції України де закріплено основні принципи конституційного ладу держави та організовує роботу учнів з статтею 5 Конституції.

Бесіда

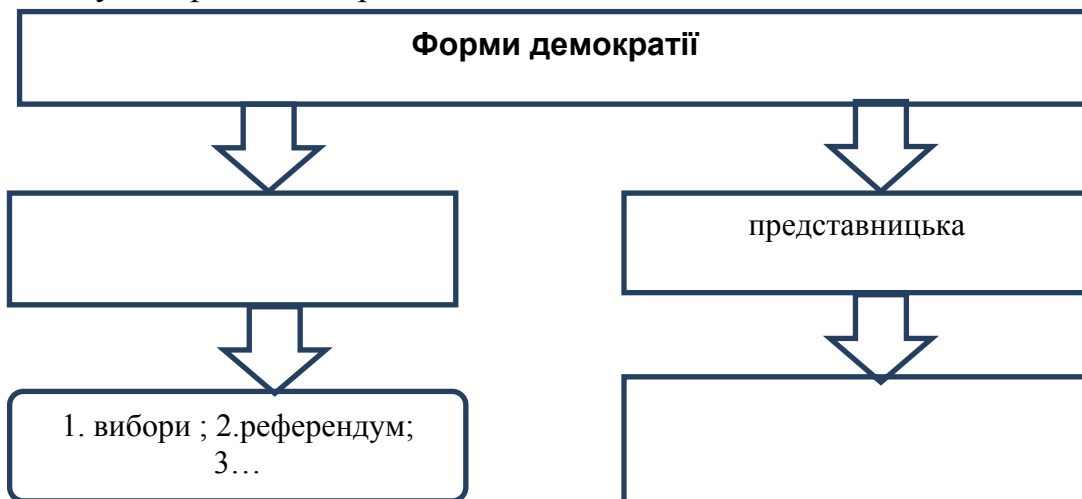
1. Що проголошено у ст. 5 Конституції України?
2. Яким чином в Україні здійснюється народовладдя?

Конституція України визначає шляхи здійснення народом свого права на народовладдя.

Учитель пропонує пригадати з курсу правознавства 9 класу пригадати, які форми народовладдя (демократії) передбачено Конституцією України.

Робота зі схемою

Опрацювавши ст. 69 Конституції України, учні в парах мають заповнити схему «Форми демократії».

Робота з термінами та поняттями

Продовжуючи працюючи в парах та використовуючи заповнену схему учні формують поняття «безпосередня демократія» та «представницька демократія» заповнюючи пропуски в реченнях.

Безпосередня демократія – це способи і засоби безпосереднього здійснення...

Представницька демократія – це ... реалізації волі ... через...

Учитель перевіряє виконану роботу та повідомляє, що громадяни мають право безпосередньо здійснювати свою владу. Для цього передбачено проведення всенародних голосувань – референдумів.

Учні продовжують працювати з матеріалом підручника на с. 103, роблять тези до опрацьованого матеріалу.

Бесіда:

- Коли був проведений перший загальнодержавний референдум?
- Яке основне питання обговорювалося під час проведення першого загальнонародного референдуму?

- Яке питання виносилось на загальнонародний референдум, який був проведений 16 квітня 2000 року?
- Які державні проблеми засвідчив проведений референдум?

2. Поняття і порядок призначення референдуму в Україні

Учитель пропонує учням працюючи в парах за допомогою «Пам'ятки з формулювання понять» (роздруковані пам'ятки лежать на кожній парті) самостійно сформулювати поняття «референдум» і перевірити його за підручником.

Пам'ятка з формування поняття

1. Визначте ключове слово.
2. Сформулюйте словосполучення чи речення з даним поняттям
3. Сформулюйте 1–2 ознаки цього поняття.
4. Визначте головні та другорядні ознаки.
5. Розмістіть ознаки у логічній послідовності.
6. Сформулюйте поняття.

Запитання:

- Які питання виносять на референдум?

Учитель робить висновок та повідомляє, що правова регламентація питань щодо проведення та організації референдумів в Україні здійснюється за Конституцією Україною та Законом України « Про всеукраїнський та місцеві референдуми», а окремі питання вирішують, спираючись на Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».

3. Вибори в Україні

Учитель пропонує учням, працюючи в парах, за допомогою «Пам'ятки з формулювання понять» (роздруковані пам'ятки лежать на кожній парті) самостійно сформулювати поняття «вибори».

Вибори – це спосіб формування органу державної влади та місцевого самоврядування або наділення повноважень їхньої посадової особи.

Робота з підручником

– Визначте принципи виборчого права, опрацювавши текст підручника та заповнивши таблицю.

Принципи	Пояснення	Приклади
Принцип вільних виборів	1.	2.
Принцип загального виборчого права	3.	4.
Принцип рівного виборчого права		Кожен голосує лише за одного кандидата
Пряме виборче право	5. Виборні особи вибираються безпосередньо виборцями	6.
Принцип таємного голосування	7.	Процес виборів відбувається у спеціальній кабіні для голосування
Принцип вільного волевиявлення	8.	9.

Учитель з учнями перевіряють заповнені таблиці.

Учитель знайомить учнів з типами виборчих систем та організовує роботу учнів з текстом підручника на с.106, опрацьовують питання про виборчі системи та заповнюють таблицю.

Типи виборчих систем	Пояснення	Де застосовуються
Мажоритарна		
Пропорційна		
Змішана		

Запитання:

– Яка, на вашу думку, найдоцільніша форма виборів до Верховної Ради і чому?

III. Підсумкова частина

«Справа № ...»

Учитель пропонує учням уявити себе спостерігачами на виборах народних депутатів України. Проаналізуйте ситуації та визначить, чи містять вони порушення процедури волевиявлення громадян. Якщо так, то які саме. Учні отримують завдання по рядах.

- I Глава родини Володимир Андрійович у день виборів прийшов на дільницю з чотирма паспортами членів своєї родини та пояснив члену комісії: «Ми порадилися з членами родини та визначились, як будемо голосувати. Сім'я довірила цю процедуру мені. Дайте мені, будь ласка, чотири бюлетені». «Гаразд», – відповів член виборчої комісії та видав бюлетені.
- II Студентка Наталія запізнювалась на побачення, а до кабінки таємного голосування вишикувалась велика черга. Наталія побачивши, що багато виборців заповнюють бюлетені біля кабінки. Вона вирішила й собі поспіхом заповнити свій бюлетень.
- III Напередодні виборів ректор університету попередив студентів, які проживають в гуртожитках вузу з'явитись на вибори о 8.30 і обов'язково проголосувати за партію Р. У разі непослуху до студентів будуть вжиті відповідні заходи.

Після перевірки виконання завдання, вчитель пропонує навести аргументи, чому народовладдя є фундаментальним принципом демократії.

«Займи позицію»

На протилежних кутках кімнати розміщено плакати «Треба брати участь у виборах, тому що народ сам обирає свою подальшу долю» та «Брати участь у виборах немає сенсу, тому що від рішення громадян нічого не залежить».

Вчитель пропонує учням зайняти позиції біля плакатів, пропонує бажаючим обґрунтувати свою позицію, та всім хто займає ту чи протилежну точку зору виробити спільні аргументи.

Домашнє завдання. §14 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 101–109), виконати завдання 9 та 15 на с. 109.

Урок 20. Верховна Рада України та Президент України в системі органів державної влади

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- пояснювати конституційний статус Верховної Ради, її організаційну структуру та компетенцію; місце Президента України в системі державних органів та розкривати його повноваження;
- давати визначення органів виконавчої влади, називати їх види;

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина

1. Конституційний статус і компетенція Верховної Ради України.
2. Структура Верховної Ради України.
3. Правовий статус і повноваження Президента України.

III. Підсумкова частина

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: парламент – Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні, Президент України – глава держави.

Обладнання: Конституція України. – Харків : СПД ФО Співак Т. К., 2006. – 48 с.; Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010.

Хід уроку

I. Вступна частина

Бесіда

- Пригадайте, що таке поділ влади в державі. Які гілки влади вам відомі?
- Назвіть органи, які належать до кожної з гілок влади.

Учитель робить висновок і повідомляє, що такий поділ закріплений у ст. 6 Конституції України, в якій вказано, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу виконавчу та судову та повідомляє, що на сьогоднішньому уроці учні повинні з'ясувати необхідність законодавчої влади, місце, яке законодавча влада посідає у системі влад в Україні, а також довести твердження, що Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні. Учитель повідомляє тему уроку.

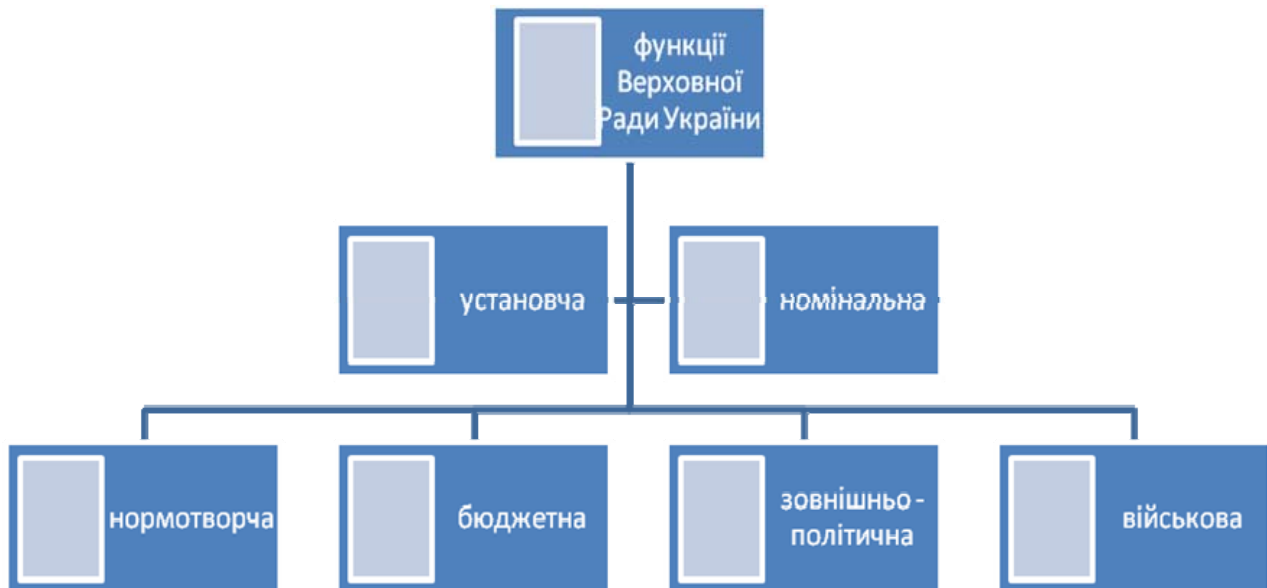
II. Основна частина

1. Конституційний статус і компетенція Верховної Ради України

Робота з текстом Конституції України ст. 85 (розділ) та текстом підручника на с. 110–111.

Учні мають ознайомитися зі ст. 75 Конституції України і виконайте завдання.

- Визначте статус Верховної Ради в Україні
- Назвіть основні функції Верховної Ради та заповніть схему.

- Пригадайте, де і коли було створено перший у світі парламент.

«Коло думок»

Учитель знайомить з процедурою голосування у Верховній Раді та наголошує, що голосування може відбуватися двома способами. Учні опрацьовують відповідний матеріал у підручнику с. 111–112.

Учитель пропонує дати відповідь запитання:

- Який спосіб голосування, на вашу думку є більш дієвим, чому?

2. Структура Верховної Ради України

Учитель пояснює дане питання, використовуючи схему, вміщену у підручнику на с. 113, та пропонує ознайомитися зі статтями 88 – 89 Конституції України і визначити повноваження Голови Верховної Ради України, визначити функції комітетів Верховної Ради України, зі статтями 98 та 101 Конституції України та дати відповідь на запитання:

- Що таке Рахункова палата?
- На який строк створюється Рахункова палата?
- Хто обирає членів Рахункової палати?
- Назвіть функції Рахункової палати.
- Які функції виконує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини?

Проміжне закріплення

Бесіда

1. Ще в першій половині XIX ст. австрійський державний діяч К. Меттерніх зазначав, що «представницьке правління – інструмент, на якому можуть грати лише чудові музиканти, наскільки він складний і вередливий».

- Чому, на вашу думку, так висловився цей державний діяч?
- Як пов'язані між собою демократія і представницьке правління?

2. Визначте особливості статусу народного депутата.

3. Яке юридичне і політичне значення депутатської недоторканості?

4. Чи потрібна недоторканість народним депутатам?

3. Правовий статус і повноваження Президента України

Учитель розповідає учням притчу про Соломона та двох жінок та пропонує використовуючи метод «мозковий штурм» поміркувати, про що повинна думати людина, яка очолює державу в першу чергу? Перед ким вона має відповідати за свої вчинки?

Учитель коментує відповіді та наголошує на тому, що голова держави відповідає перед народом та повинен керуватися в своїх діях інтересами народу.

Учитель організовує роботу в парах та пропонує опрацювати розділ 5 Конституції України.

Учні читають зміст розділу та складають тези за планом:

1. Повноваження Президента України:
 - 1.1 загального характеру;
 - 1.2 у зовнішній політиці;
 - 1.3 у внутрішній політиці.
2. Порядок обрання Президента України:
 - 2.1 Ким обирається?
 - 2.2 Хто може бути обраним Президентом України?
 - 2.3 Коли починає виконувати повноваження (обіймає посаду?)

Учитель робить висновок та пропонує учням висловити свою думку, як має призначатися чи обиратися Президент України, щоб це відповідало демократичним засадам народовладдя.

III. Підсумкова частина

За допомогою ст. 85 та 106 заповнити таблицю «Взаємодія органів державної влади в Україні»

Напрями роботи	Законодавча влада	Президент
Законодавчий процес		
Організація виборів		
Формування кабінету міністрів та його політики		
Бюджетний процес		
Формування судової влади		
Дострокове припинення повноважень		

Учитель перевіряє заповнену таблицю, та пропонує зробити висновки.

Домашнє завдання: § 14 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту, академічний рівень. – К.: Грамота, 2010. – С. 101–109), виконати завдання 9 та 15 на с. 109.

Урок 21. Органи виконавчої та судової влади в Україні. Місцеве самоврядування

Очікувані результати

Після уроку учні зможуть:

- зможуть пояснювати засади організації виконавчої та судової влади; їх компетенцію;
- характеризувати місцеве самоврядування в Україні;
- зможуть давати загальну характеристику органів судової влади України;

- називати види та завдання правоохоронних органів.

План уроку

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина

1. Поняття та завдання виконавчої влади
2. Судова система України
3. Система місцевого самоврядування в Україні
4. Правоохоронні органи України

III. Підсумкова частина

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: Кабінет Міністрів України; міські державні адміністрації; Прем'єр-міністр України; територіальна громада; органи місцевого самоврядування; судова система; Конституційний Суд України; Верховний Суд України; суди загальної юрисдикції; загальні суди; спеціалізовані суди; міліція; Служба безпека України; прокуратура.

Обладнання: Конституція України, Закони України «Про місцеві державні адміністрації», «Про судоустрій», «Про Конституційний суд», «Про статус суддів», підручник (Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010).

Хід уроку

I. Вступна частина

Завдання:

1. На дошці вчитель малює схему «Поділ державної влади в Україні» та пропонує назвати органи, які належать до кожної з гілок влади в Україні.
2. Визначте статус Верховної Ради. Назвіть повноваження Верховної Ради.

3. Для чого створюються комітети Верховної Ради України?

4. Визначить статус президента. До якої з гілок влади належить президент?

5. Перерахуйте повноваження президента.

Учитель робить висновки та оголошує тему та завдання уроку.

II. Основна частина

1. Поняття та завдання виконавчої влади

Учитель наголошує, що **виконавча влада** – гілка влади, яка забезпечує виконання законодавства, рішень Верховної Ради України, Президента України, виконання державних програм розвитку країни, але одночасно саме органи виконавчої влади забезпечують умови для повсякденного життя кожної людини, організовують та забезпечують діяльність установ та органів освіти, охорони здоров'я, культури, внутрішніх справ тощо.

Робота учнів з текстом Конституції України

Учні знайомляться зі ст. 113–115 Конституції України знайти у ст. 113 Конституції України визначення статусу Кабінету Міністрів України.

На підставі ст. 114 та 115 Конституції України визначте Склад Кабінету міністрів та призначення його членів.

Учитель знайомить учнів з повноваженнями Прем'єр-міністра України та наголошує, що вищим органом виконавчої влади є Кабінет Міністрів України, але є ще й інші центральні органи виконавчої влади.

Знайомство з їх роботою відбувається через роботу зі схемою.

Центральні органи виконавчої влади створюються, реорганізуються та ліквідовуються Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України.

Для забезпечення виконавчих функцій на місцях створюють місцеві органи державної виконавчої влади. Ними є обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації. Їх повноваження визначає Закон України «Про місцеві державні адміністрації».

Учитель пропонує розкрити зміст висловлювань.

Французький мислитель Ж. де Местр зазначав: «Кожен народ має такий уряд, на який заслуговує».

Американський публіцист Дж. Осалліван стверджував: «Найкращий є той уряд, який править якомога менше».

– Який вислів вам більш імпонує? Чому?

2. Судова система України

Учитель знайомить учнів з судовою системою України використовуючи таблицю на с. 120.

Робота з термінами та поняттями

Юрисдикція – право суду розглядати певні справи

Робота з текстом підручника с. 120–121 і складання таблиці «Суди в Україні» (*питання для порівняння учні складають самостійно*).

Питання для порівняння	Конституційний Суд України	Суди загальної юрисдикції	
		Загальні суди	Спеціалізовані суди

Після перевірки таблиці учитель знайомить учнів із основними засадами судочинства (учні роблять конспект).

- ✓ Законність.
- ✓ Рівність всіх учасників процесу перед законом і судом.
- ✓ Забезпечення доведеності вини.
- ✓ Змагальність сторін.

- ✓ Підтримання державного обвинувачення в суді прокурором.
- ✓ Забезпечення обвинуваченому права на захист.
- ✓ Забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду.
- ✓ Гласність процесу та фіксація судового засідання технічними засобами.
- ✓ Обов'язковість рішень суду.

3. Система місцевого самоврядування в Україні

Місцеве самоврядування означає право і спроможність місцевих властей, у межах закону, здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою публічних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи.

Учитель пропонує учням попрацювати з Конституцією України, ст. 140, та визначити головну думку даної статті.

Ст. 140.

Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища чи міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і Законів України.

Учитель знайомить з основними принципами місцевого самоврядування, завданнями та їх функціями.

Робота з термінами та поняттями

Система місцевого самоврядування – організаційно-правовий механізм здійснення місцевого самоврядування в межах окремої самоврядної адміністративно-територіальної одиниці – села, селища, міста.

Територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними

адміністративно – територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Учитель наголошує, що найважливіші питання, які віднесені до влади відання місцевого самоврядування визначено ст. 143 Конституції України та пропонує ознайомитись з схемою (схеми роздані на кожен парту).

Територіальні громади (безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування)		
<p>управляють</p> <ul style="list-style-type: none"> • майном, що є в комунальній власності 	<p>затверджують</p> <ul style="list-style-type: none"> • місцеві бюджети; програми соціально - економічного та культурного розвитку 	<p>контролюють</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання місцевих бюджетів; програм соціально - економічного та культурного розвитку
<p>встановлюють</p> <ul style="list-style-type: none"> • місцеві податки і збори 	<p>утворюють, реорганізують і ліквідовують</p> <ul style="list-style-type: none"> • комунальні підприємства, організації та установи 	<p>забезпечують</p> <ul style="list-style-type: none"> • проведення місцевих референдумів і реалізацію їхніх результатів; • вирішують інші питання місцевого значення

Деталізується та конкретизується компетенція місцевого самоврядування в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» шляхом повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування.

4. Правоохоронні органи України

Учитель наголошує, що в Україні, є, на жаль, люди, які порушують законодавство нашої держави. Для того щоб протистояти правопорушникам, у державі створено спеціальні правоохоронні органи.

Учні опрацьовують матеріал підручника на с. 123 та роблять висновки про необхідність існування правоохоронних органів, характеризують їхні функції та завдання.

III. Підсумкова частина

1. Вправа «Семафор»

Визначити правоохоронні та правозахисні органи, до яких належить звернутися у таких ситуаціях:

1. Вас незаконно, на вашу думку, затримано міліцією, яка при цьому припустилася порушень закону.

2. Ви стали свідком зіткнення автомобілів, внаслідок якого постраждали люди.

3. Проти вашої подруги висунуто звинувачення у скоєнні злочину.

4. Неподалік від військового аеродрому в лісі ви виявили невідомий прилад, замаскований під гілку дерева.

2. Розв'яжіть юридичні задачі

Визначити, який суд повинен розглядати ці справи.

1. Сільська рада відмовила громадянину в отриманні земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства, громадянин з цим не погоджується.

2. Громадянин втратив заощадження внаслідок банкрутства банку, де він зберігав свої кошти.

3. Прийшовши додому з роботи, чоловік виявив двері своєї квартири відкритими, частину речей – викраденими.

4. Громадянин купив комп'ютер, але за тиждень він вийшов з ладу. Магазин відмовився здійснити безкоштовний ремонт.

Домашнє завдання: § 16 підручника (Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – С. 118–126); знайти повідомлення засобів масової інформації або дізнатися у батьків про заходи, яких вживають органи місцевої виконавчої влади для життєзабезпечення населення.

Урок 22. Фінансове право

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення фінансового права, системи оподаткування, загальну характеристику податків і зборів;
- називати основні інститути фінансового права та його джерела;
- пояснювати, що таке бюджетна система України;
- розкривати особливості відповідальності за порушення фінансового законодавства.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття та джерела фінансового права.
2. Бюджетна система України.
3. Податки в Україні.
4. Права та обов'язки платників податків.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: фінансове право, джерела фінансового права, фінансова система, податок, бюджетна система.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с.

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель записує на дошці два слова: «фінанси», «гроші» та пропонує учням поміркувати: «Чи тотожні ці поняття, чи існують відмінності між ними?».

Вислухавши учнів, учитель наголошує, що *фінанси* – це система економічних відносин за допомогою яких відбувається нагромадження та розподіл державних коштів. Відмінність між грошима та фінансами полягає в тому, що *гроші* є загальним еквівалентом, за допомогою якого вимірюються затрати праці виробників, а *фінанси* – економічний інструмент розподілу і перерозподілу національного доходу, зняряддя контролю за фондами грошових ресурсів. Фінанси виражають грошові відносини, що виникають між суб'єктами: а) підприємствами, б) підприємствами і вищими органами, в) державою і підприємствами, г) державою і громадянами, д) ланками бюджетної системи, е) органами страхування, підприємствами, населенням тощо.

Далі вчитель представляє учням тему й очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Поняття та джерела фінансового права

Учитель звертає увагу учнів на визначення, записане на дошці:

Фінансове право – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо мобілізації (отримання), розподілу й використання коштів держави й органів місцевого самоврядування.

Далі учні читають с. 127 у підручнику, визначають та виписують у зошит джерела фінансового права та його інститути.

2. Бюджетна система України

Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади автономної республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Сукупність бюджетів усіх рівнів становить бюджетну систему України. Учні в зошиті малюють схему бюджетної системи України та коментують її.

Учитель запитує учнів: «Як ви вважаєте, чому бюджетним періодом є саме календарний рік? Чому, на вашу думку, у нашій країні бюджетний рік встановлено від 1 січня до 31 грудня?».

Виконати бюджет – означає зібрати доходи, мінімальна сума яких встановлена в Законі про Державний бюджет або рішенням про місцеві бюджети, та профінансувати видатки, які в них передбачено. Контроль за виконанням Державного бюджету здійснює Рахункова палата – спеціальний орган Верховної Ради України. Кабінет Міністрів України відповідно до закону подає до Верховної ради України звіт про виконання Державного бюджету України. Поданий звіт має бути оприлюднений.

Вчитель запитує учнів: «Чому доходи і витрати держави необхідно планувати? До яких наслідків може призвести систематичне перевищення видатків над надходженнями до бюджету? Чи відомі вам приклади такої ситуації?».

3. Податки в Україні

Розповідь вчителя

Податок – це встановлений законодавчим органом обов’язковий платіж, що сплачується юридичними та фізичними особами до бюджету в розмірах та в строки передбачені законом.

Фізичні особи сплачують такі податки і внески: 1) **прямі** (податок з доходу фізичних осіб, податок на майно, плату за землю, податок з власників транспортних засобів, податок на промисел, державне мито, внески до Пенсійного Фонду, місцеві податки і збори); 2) **непрямі** (податок на додану вартість, акцизний збір, мито) тощо.

Юридичні особи сплачують: 1) **прямі податки** (податок на прибуток, на майно, плату за землю, податок з власника транспортного засобів); 2) **непрямі податки і внески** (мито, відрахування на геологорозвідувальні роботи, плата за використання природних ресурсів, плата за забруднення

навколишнього природного середовища, державне мито, місцеві податки і збори тощо).

Учні аналізують наведений на с. 131–132 підручника витяг із Закону України «Про систему оподаткування», порівнюють місцеві та загальнодержавні податки та обґрунтовують, чому певні податки визначено як загальнодержавні або місцеві.

4. Права та обов'язки платників податків

Вчитель розповідає, що *обов'язками* платників податків є вести бухгалтерський облік і складати звіти про фінансово-господарську діяльність та зберігати її у терміни, визначені законом; подавати до податкових органів декларації, бухгалтерську звітність та інші документи й відомості, пов'язані з обчисленням і сплатою податків і зборів; у визначені законом терміни сплачувати належні суми податків і зборів; допускати посадових осіб податкових органів до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів та перевірок з питань обчислення і сплати податків; давати письмові пояснення з усіх питань, що виникають під час перевірки; підписати акт про проведення перевірки; виконувати вимоги щодо усунення порушень.

Податкове правопорушення – це протиправний вчинок (дія або бездіяльність) особи, пов'язаний з невиконанням чи неналежним виконанням обов'язків щодо сплати податку, за що встановлено юридичну відповідальність.

Платники податків мають **право**: подавати податковим органам документи, що підтверджують їх право на пільги з спадкування; ознайомлюватися з актами перевірок і одержувати їхні копії; оскаржувати рішення та дії державних податкових органів і посадових осіб.

III. Підсумкова частина

Вчитель пропонує учням поміркувати над такими запитаннями зі с. 133 підручника:

1. Висловіть свою думку щодо позитивних і негативних наслідків зменшення або, навпаки, збільшення податків.

2. Обґрунтуйте важливість існування податків для держави. Висловіть думку щодо можливих наслідків зникнення податків.

Рефлексія пізнавальної діяльності учнів здійснюється шляхом усної відповіді на запитання: «Чому необхідно бути законотворчим платником податків?».

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 17 та підготувати повідомлення про бюджет області, району, міста (села) де проживаєш.

Урок 23. Адміністративне право

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення адміністративного права, називати основні його джерела та інститути;
- давати визначення адміністративному проступку та розкривати його склад;
- розкривати особливості правового статусу суб'єктів адміністративного права; особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх;
- пояснювати, що таке державна служба, підстави адміністративної відповідальності, називати види адміністративних стягнень.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.

2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття «адміністративне право».

2. Державна служба.

3. Адміністративний проступок і адміністративне стягнення.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: адміністративне право, адміністративний проступок, адміністративне стягнення, адміністративна відповідальність неповнолітніх.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с., Конституція України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закони України «Про державну службу», «Про звернення громадян».

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель називає ситуації і пропонує учням визначити, що спільного в них:

1. Порушення правил торгівлі алкогольними напоями.
2. Керування автомобілем у нетверезому стані.
3. Несвоєчасна виплата заробітної плати робітникам.
4. Втрата громадянином паспорта.
5. Невиконання службових обов'язків працівником пошти.

Вислухавши відповіді учнів, педагог зазначає, що всі ці відносини регулюються адміністративним правом. Та представляє учням тему й очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Поняття «адміністративне право»

Розповідь вчителя

Адміністративне право – галузь права, яка регулює суспільні відносини, що виникають між суб'єктами при здійсненні виконавчо-розпорядчої діяльності, та суспільні відносини у сфері державного управління.

Особливістю цієї галузі права є те, що в адміністративних правовідносинах однією із сторін завжди виступає держава, в особі державного органу чи посадової особи, які діють в межах наданих їм повноважень, виконуючи покладені на них функції.

Адміністративне право поділяється на дві частини – загальну та особливу.

Загальна частина – це сукупність норм, що мають загальний характер і визначають:

- 1) принципи державного управління;
- 2) методи державного управління;
- 3) порядок та дисципліну управління;
- 4) поняття державної служби;
- 5) правовий статус суб'єктів адміністративно-правових відносин тощо.

Особливу частину складають норми, що

- 1) встановлюють конкретні види адміністративних правопорушень у певних сферах і галузях управління;
- 2) визначають органи (посадові особи) уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення;
- 3) визначають порядок впровадження та виконання постанов про накладання адміністративних стягнень.

Вчитель звертає увагу учнів на схему на с. 134 підручника «Суб'єкти адміністративного права», а також на джерела адміністративного права.

2. Державна служба.

Учні читають пункт 3 на с.135 підручника та працюючи «два, чотири, всі – разом» складають *перелік якостей, які повинні мати державні службовці*.

3. Адміністративний проступок і адміністративне стягнення.

Адміністративне правопорушення (проступок) – це протиправна, винна (зумисна або з необережності) дія або бездіяльність, що зазіхає на державний або суспільний порядок, власність, права та свободи громадян, на

встановлений порядок управління, за яке законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Скоєння адміністративного правопорушення (проступку) є підставою для притягнення винного до адміністративної відповідальності, накладання на нього адміністративного стягнення. Вчитель характеризує види адміністративних стягнень: попередження, штраф, оплатне вилучення, конфіскація, позбавлення спеціального права, виправні роботи, адміністративний арешт.

III. Підсумкова частина

Педагог пропонує учням об'єднатись в три групи розглянути правові ситуації:

1. Перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, громадянин К. безпричинно причепився у дворі будинку до свого сусіда М. Коли той зробив зауваження сусіду К., він вдарив М. в обличчя. Чи можна дії громадянина К. кваліфікувати як адміністративне правопорушення? Який вид адміністративного стягнення може бути на нього накладений?

2. У школі сталася бійка. Побилися діти 11 та 12 років. Одинадцятирічний хлопчик потрапив до лікарні. Хто нестиме відповідальність за скоєне правопорушення?

3. Рибак вирішив для кращого улову застосовувати рибальські сітки. Чи можна кваліфікувати його дії як адміністративне правопорушення? Який вид адміністративного стягнення може бути на нього накладений?

4. Підлітки на вулиці гучно співали пісні, брутально лаялися, на зауваження перехожих не реагували. Їх затримали працівники міліції. Виявилось, що одному підлітку – 13 років, двом – 15 років, трьом – 17 років. Хто з підлітків буде притягнутий до адміністративної відповідальності?

5. Дівчата віком 13 та 14 років продавали лісові квіти на зупинці тролейбуса. Чи можна дії дівчат кваліфікувати як адміністративне правопорушення? Хто нестиме відповідальність за скоєне правопорушення?

6. Водій автомобіля виїхав на зустрічну смугу, через що сталась аварія.

Учитель підводить підсумки уроку та виставляє оцінки найбільш активним учням.

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 18 та підготувати повідомлення про адміністративні правопорушення неповнолітніх у їхньому місті (районі).

Урок 24. Екологічне право

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення екологічного права та називати його основні джерела;
- характеризувати Червону книгу;
- називати екологічні права і обов'язки громадян;
- пояснювати, що таке використання природних ресурсів, називати його види, хто є їх власниками, хто – природокористувачами, називати їх права та обов'язки.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Основи екологічного права.
2. Екологічні права і обов'язки громадян України.
3. Використання природних ресурсів.
4. Червона книга України.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: екологічне право, джерела екологічного права, природні ресурси, екологічна безпека, Червона книга України.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с., Конституція України, Закон України «Про Червону книгу», Закон України «Про охорону атмосферного повітря», Водний кодекс України, Повітряний кодекс України; мультимедійний проектор.

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель пропонує учням розглянути фотографії на с. 139 – 140 підручника та прокоментувати їх.

– Яким екологічним проблемам вони присвячені? Які ви визнаєте закони України з охорони навколишнього середовища?

Далі вчитель повідомляє тему та очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Основи екологічного права

Екологічне право – це галузь права, що регулює суспільні відносини з охорони та оздоровлення навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів. До її складу входять: водне, лісове, земельне, гірниче, про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу право та інші.

Джерелами екологічного права є Конституція України, Закон України «Про охорону атмосферного повітря», Водний кодекс України, Повітряний кодекс України, Лісовий кодекс України Закон України «Про тваринний світ», Закон України «Про Червону книгу»

Учні знайомляться зі ст. 14, 16, 92 Конституції України на с. 140 підручника й обґрунтовують, чому саме ці положення щодо питань охорони навколишнього середовища, вміщено до Конституції України.

Учитель зазначає, що держава законодавчо закріпила такі принципи охорони навколишнього середовища:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки й гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;
- збереження багатоманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;
- запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього середовища;
- обов'язковість екологічної експертизи;
- гласність і демократизм під час прийняття рішень із питань екології;
- формування у населення екологічного світогляду;
- поєднання заходів стимулювання й відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища.
- вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва тощо.

2. Екологічні права і обов'язки громадян України

Користуючись матеріалом підручника на с. 141, учні складають таблицю «Екологічні права і обов'язки громадян» та коментують її.

3. Використання природних ресурсів

Десятикласники знайомляться з таблицею «Загальне природокористування та спеціальне природокористування» на стор 142 підручника та наводять приклади різних видів природокористування.

4. Червона книга України

Червона книга України – офіційний державний документ, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу в межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження.

Перша група учнів здійснює мультимедійну презентацію про рослини і тварини своєї області, які занесені у «Червону книгу України».

III. Підсумкова частина

Друга група учнів здійснює мультимедійну презентацію про екологічні проблеми у свого міста (села). Далі педагог організовує дискусію на тему: «Які шляхи подолання екологічної проблеми у нашому місті (селі)?».

Учитель підводить підсумки уроку та виставляє оцінки найбільш активним учням.

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 19 та написати письмову відповідь на запитання: «У чому важливість екологічних прав для кожної людини?».

Урок 25. Кримінальне право. Поняття і ознаки злочину

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення кримінального права та називати його джерела;
- давати визначення співучасті у скоєнні злочину, називати співучасників;
- пояснювати, що таке злочин, розкривати його склад;
- називати види злочинів, стадії скоєння злочину, наводити приклади.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття кримінальне право. Злочин.
2. Стадії вчинення злочину. Добровільна відмова від злочину.
3. Співучасть.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: кримінальне право, джерела кримінального права, злочин, склад злочину, стадії скоєння злочину, стан неосудності, співучасть у злочині.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с.; Кримінальний кодекс України.

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель запитує учнів, як вони розуміють слова А. Бестужева-Марлинського: «У біду падають, як у прірву, раптом, але в злочин сходять по щаблям». Відбувається обговорення в загальному колі.

Далі вчитель повідомляє тему та очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Поняття кримінальне право. Злочин

Учням пропонується пригадати, які правовідносини регулюються кримінальним правом.

Учні читають статтю 11 Кримінального кодексу України та визначають: «Чим злочин відрізняється від адміністративного порушення?»

Далі учні на с. 146 підручника розглядають схему «Склад злочину» та, працюючи в парах, визначають склад злочину (суб'єкт злочину, об'єкт злочину, суб'єктивна сторона злочину, об'єктивна сторона злочину) у задачах, запропонованих вчителем:

1. Двоє 16-річних підлітків пограбували перехожого: забрали в нього гроші та мобільний телефон.
2. Анатолій вночі розбив скло в магазині і поцупив звідти 2 пляшки пива та блок сигарет.
3. Водій автомобіля на трасі у вечірній час збив велосипедиста, не зупинився і не надав допомогу потерпілому, не викликав швидку.

2. Стадії вчинення злочину. Добровільна відмова від злочину

Учні знайомляться з витягом з Кримінального кодексу України на с. 148 і та визначають, чи настане кримінальна відповідальність у кожному з наведених вчителем випадків:

1. На зупинці автобуса 16-річний юнак намагався вихопити сумку у дівчини, але був затриманий працівниками міліції.
2. Вночі в магазин проникло троє злочинців, але спрацювала сигналізація і вони не встигли нічого вкрати.
3. Василь хотів проникнути в гараж сусіда, щоб викрасти нові деталі для автомобіля, які той купив для ремонту свого авто. Він викрав ключі від гаража, зробив дублікати ключів, але в останню хвилину відмовився від крадіжки.

3. Співучасть

Учні читають с. 147 підручника та складають таблицю «Види співучасників»:

Вид співучасника	Дія (бездіяльність) співучасників
Виконавець	Безпосередньо скоює злочин чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності.
Організатор	організовує вчинення злочину чи керує його підготовкою або вчиненням, утворює організовану групу чи організацію, керує нею, забезпечує фінансування чи організовує приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.
Підбурювач	Схилив іншого співучасника до скоєння злочину умовлянням, підкупом, погрозою, примусом, дорученням, порадою, закликком.
Посібник	Сприяв вчиненню злочину іншим співучасникам

	порадами, вказівками, надання засобів чи знарядь, або усуненням перешкод, заздалегідь обіцяв переховувати злочинця, знаряддя чи засоби злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом та ін..
--	---

Далі учні наводять приклади з фільмів, художньої літератури юридичних ситуацій, в яких були різні види співучасті.

III. Підсумкова частина

Бесіда в загальному колі за такими питаннями:

1. Що таке злочин?
2. Чи може бездіяльність бути складом злочину?
3. Які форми вини передбачено Кримінальним кодексом України?
4. Поясніть, як ви розумієте визначення: «Підлягає кримінальній відповідальності особа, яка добровільно відмовилась від доведення злочину до кінця у тому разі, якщо вчинене діяння містить склад іншого злочину»?
5. Висловіть власну думку, щодо співвідношення відповідальності різних співучасників скоєння одного й того ж самого злочину. Чиї дії становлять найбільшу суспільну небезпеку.

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 20 заповнити таблицю на с. 150 підручника «Незакінчений злочин та добровільна відмова від злочину».

Урок 26. Кримінальне право. Кримінальна відповідальність

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- пояснювати, що таке обставини, які пом'якшують та обтяжують кримінальну відповідальність;
- називати ознаки і підстави кримінальної відповідальності, види кримінальних покарань;

- розкривати особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття і підстави кримінальної відповідальності.
2. Кримінальне покарання.
3. Обставини, які враховуються під час призначення покарань.
4. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: кримінальна відповідальність, кримінальне покарання, судимість умовне засудження, амністія, помилування.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с., Кримінальний кодекс України.

Хід уроку

I. Вступна частина

Вчитель проводить бесіду в загальному колі:

- 1) Що таке злочин?
- 2) Охарактеризуйте ознаки злочину?
- 3) Який з мотивів вчинення злочину є найбільш небезпечним? Чому?
- 4) Що так співучасть у вчиненні злочину? Які її ознаки?
- 4) Як ви розумієте таке положення римського права: «Ignorantia juris neminem excusat» (Незнання закону нікого не виправдовує)?

Далі вчитель повідомляє тему та очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Поняття і підстави кримінальної відповідальності

Кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який полягає в застосуванні судом від імені держави до особи, яка скоїла злочин, державного примусу у формі покарання.

Підстави кримінальної відповідальності – це визначені кримінальним законом умови, за наявності яких можливе притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Фактичною підставою кримінальної відповідальності є наявність у скоєному особою діянні складу злочину, тобто сукупності передбачених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують конкретне діяння як злочин.

Юридичною підставою кримінальної відповідальності є наявність обвинувального вироку суду, що до даного діяння, який вступив у законну силу.

При цьому ніхто не може бути визнаний винним, поки його вину не доведено в установленому законом порядку й немає обвинувального вироку суду.

Вчитель пропонує учням пригадати, яку назву має цей принцип, закріплений у Конституції України.

2. Кримінальне покарання

Кримінальне покарання – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засуджених

Мета покарання: 1) кара, 2) виправлення засуджених, 3) запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими так і іншими особами.

Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Кримінальним кодексом України передбачено **12 видів покарань**, які поділяються на:

1) **основні** (громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк, арешт, довічне позбавлення волі, утримання в дисциплінарному батальйоні, службові обмеження для військовослужбовців);

2) **додаткові** (конфіскація майна, позбавлення військового чи спеціального звання, рангу, чину);

3) **змішані** (штраф, позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю).

За один злочин може бути призначено лише одне основне покарання, до основного покарання може бути приєднане одне або декілька додаткових покарань.

Учні коментують схему на с. 153 підручника «Види покарань».

3. Обставини, які враховуються під час призначення покарань

Учитель зазначає, що закон передбачає декілька обставин, які обов'язково має враховувати суд під час призначення покарання: ступень тяжкості скоєного злочину, особу винного, обставини, які пом'якшують відповідальність, обставини, які обтяжують відповідальність.

Далі учні знайомляться з переліком обставин з кримінального Кодексу України (статті 66–67), які пом'якшують або обтяжують відповідальність та наводять приклади злочинів, у яких мають місце зазначені обставини.

4. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх

Учні аналізують статтю 22 Кримінального кодексу України та обґрунтовують перелік злочинів, за які відповідальність настає з 14 років.

До неповнолітніх можуть бути застосовані лише шість із дванадцяти видів кримінальних покарань – штрафи, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк і позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю.

Учні аналізують статтю 105 Кримінального кодексу України та висловлюють свою думку щодо доцільності й ефективності виховних заходів, передбачених цим кодексом.

III. Підсумкова частина

Учні отримують листок з тестовими завданнями, які після виконання здають на перевірку учням-експертам (3–4 учня, яких заздалегідь визначив вчитель). Учні-експерти визначають, хто з однокласників найкраще виконав тести.

1. Позначте ознаки злочину:

- А суспільна небезпечність діяння;
- Б спланований характер;
- В винність;
- Г прихованість;
- Д протиправність,
- Е караність;
- Ж скоєння його суб'єктом злочину.

2. Виберіть із наведеного переліку заходи примусу, що належать до кримінальних покарань:

- А штраф;
- Б громадські роботи;
- В утримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- Г попередження;
- Д конфіскація майна,
- Е вислання за межі України.

3. Які обставини є обтяжуючими:

- А скоєння злочину проти особи, яка має високе службове становище;
- Б скоєння злочину із застосуванням вогнепальної зброї;
- В скоєння злочину проти особи, яка перебуває в безпорадному стані;

Г вчинення злочину, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння.

4. Психічне ставлення особи до вчиненої дії чи бездіяльності, передбаченої Кримінального кодексу України та її наслідків виражених у формі умислу або необережності, називаються:

- А вина;
- Б каяття;
- В невдоволення;
- Г розпач.

5. Підставою для кримінальної відповідальності є:

- А правопорушення;
- Б вирок суду;
- В злочин;
- Г бездіяльність.

6. Якщо особа передбачала можливість небезпечних наслідків своїх дій або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення:

- А прямий умисел;
- Б злочинна недбалість;
- В легковажність;
- Г безпечність.

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 21, письмово дати відповідь на запитання: «Чи можна побороти злочинність, застосовуючи жорстокіші покарання?».

Урок 27. Урок узагальнення з теми «Основи публічного права України»

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- перевірити рівень знань, набутих ними впродовж вивчення теми «Основи публічного права»;

- вдосконалити свої вміння і навички з теми;
- розвинути вміння виконувати тестові завдання.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Виконання тестових завдань.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Обладнання: надруковані тести для кожного учня.

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель пропонує учням згадати, які теми вивчали на попередніх уроках правознавства, з якими термінами познайомилися. Далі він повідомляє очікувані результати уроку та правила проведення тематичного оцінювання.

II. Основна частина

Учні отримують завдання, які письмово виконують у зошитах. За кожну правильну відповідь на завдання 1–8 учень отримує 1 бал, на завдання 9–10 – 2 бали.

Варіант 1

1. Укажіть, яке з наведених повноважень належить до повноважень Верховної Ради України:

- А встановлювати державні символи України;
- Б встановлювати помилування;
- В здійснювати контроль за дотриманням податкового законодавства;
- Г управляти об'єктами державної власності.

2. Укажіть, який з наведених органів належить до законодавчої влади:
- А Верховний Суд України;
 - Б Конституційний суд України;
 - В Верховна Рада України;
 - Г Кабінет Міністрів України.
3. До загальнодержавних податків і зборів належать:
- А податок з реклами;
 - Б плата за землю;
 - В збір з власників собак;
 - Г ринковий збір.
4. Укажіть первинного суб'єкта(носія прав і обов'язків) місцевого самоврядування:
- А громадянин України;
 - Б територіальна громада;
 - В сільська рада;
 - Г людина.
5. Укажіть, яке право гарантоване Конституцією України, включає в себе достатнє харчування, одяг, житло:
- А право на охорону здоров'я;
 - Б право на відпочинок;
 - В право на соціальний захист;
 - Г право на достатній життєвий рівень.
6. Підставою для кримінальної відповідальності є:
- А правопорушення;
 - Б вирок суду;
 - В злочин;
 - Г бездіяльність.
7. Складіть таблицю «Органи державної виконавчої влади в Україні»:
8. Наведіть приклади відносин, що регулюються нормами адміністративного права, у яких вам доводилось брати участь.

9. Що означає принципи загальності і рівності виборчого права в Україні?

10. Розкрийте зміст суспільної небезпеки як ознаки злочину.

Варіант 2

1. Відповідно до Конституції України виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання:

- А про імпічмент Президента України;
- Б про порядок використання державних символів;
- В про зміну території України;
- Г про зміну назв населених пунктів.

2. Укажіть серед наведених інститут фінансового права:

- А інститут екологічної безпеки;
- Б місцеве самоврядування;
- В бюджетне право;
- Г Державна виконавча служба.

3. Право на об'єднання у громадські організації належить до:

- А особистих прав;
- Б політичних;
- В економічних;
- Г соціальних.

4. Перше призначення на посаду професійного суді здійснює:

- А Президент України;
- Б Верховна Рада України;
- В Верховний суд України;
- Г з'їзд суддів.

5. Новонароджена дитина, знайдена на території України, обоє з батьків якої невідомі:

- А є громадянином України;
- Б є особою без громадянства;
- В має право набути громадянство України;

Г має право набути громадянство з повноліття.

6. Якщо особа передбачала можливість небезпечних наслідків своїх дій або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення:
- А прямий умисел;
 - Б злочинна недбалість;
 - В легковажність;
 - Г безпечність.
7. Складіть таблицю: «Структура Верховної Ради України».
8. Порівняйте спеціальне та загальне природокористування.
9. Доведіть важливість екологічних прав для кожної людини.
10. Назвіть особливості притягання до відповідальності й покарання за злочини неповнолітніх.

III. Підсумкова частина

- В кінці уроку вчитель збирає письмові роботи учнів і запитує десятикласників:
- Які завдання у вас викликало найбільші ускладнення?
 - Які завдання були для вас найбільш цікавими?
 - Чому ви навчилися на уроках правознавства?

Урок 28. Цивільне право

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення цивільного права та називати його основні інститути та джерела;
- пояснювати особливості цивільної правосуб'єктності фізичних і юридичних осіб;
- розкривати зміст права власності;
- пояснювати види власності та підстави набуття й припинення права власності.

План уроку

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття «цивільно-правові відносини».
2. Цивільна правосуб'єктність фізичної та юридичної особи.
3. Поняття і види власності.
4. Набуття права власності. Власність неповнолітніх.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: цивільне право, джерела цивільного права, право власності.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с., Конституція України, Цивільний Кодекс України, Закон України «Про власність».

Хід уроку

I. Вступна частина

Педагог пропонує учням назвати цивільно-правові відносини, в які вони вступають протягом одного дня. Вчитель підсумовує відповіді учнів повідомляє тему та очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Поняття «цивільно-правові відносини»

Цивільне право – це галузь права, яка регулює особисті та майнові відносини між особами (громадянами, іноземцями, особами без громадянства, юридичними особами, державою та іншими соціальними утвореннями з метою задоволення їх потреб та захисту інтересів).

Основним джерелом Цивільного законодавства є Цивільний Кодекс України, який складається з 6 книг:

I Загальні положення.

II Особисті немайнові права фізичних осіб.

III Права власності та інші речові права.

IV Права інтелектуальної власності.

V Зобов'язальне право.

VI Спадкове право.

Цивільно-правові відносини – це суспільні відносини, що регулюються нормами цивільного права, тобто, це врегульовані нормами цивільного права правові зв'язки між рівними та незалежними суб'єктами, які мають суб'єктивні цивільні права та обов'язки.

Особливостями цивільних правовідносин є:

1) їх учасники фізичні і юридичні особи – незалежні та рівноправні та мають організаційно-правову та майнову відособленість;

2) цивільні правовідносини складаються з приводу матеріальних та нематеріальних благ;

3) учасники цивільно-правових відносин є носіями суб'єктивних цивільних прав та обов'язків;

4) вони мають диспозитивний характер (головною підставою виникнення правового зв'язку між суб'єктами цивільного права є цивільно-правовий договір);

5) вони виникають, змінюються і припиняються як на підставі правових норм, так і юридичних фактів;

6) захист суб'єктивних прав та примус щодо виконання суб'єктивних обов'язків здійснюється за допомогою специфічних мір впливу та в особливому порядку (позовному).

2. Цивільна правосуб'єктність фізичної та юридичної особи

Педагог пропонує учням пригадати, що таке правоздатність і дієздатність особи. Далі учні розглядають таблицю на сторінці 165 підручника та працюючи в парах дати відповіді на такі запитання:

1. У чому полягає дієздатність?
2. Коли настає повна дієздатність?
3. Чи може бути обмежена дієздатність?
4. Коли людина визнається недієздатною.

Учитель характеризує особливості цивільної правосуб'єктності юридична особи.

3. Поняття і види власності

Право власності – це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном.

Учні об'єднуються в три групи та опрацьовують статті 316–319 Цивільного Кодексу України на сторінці 167 підручника, кожна група характеризує та наводить приклади видів власності:

- а) приватна власність,
- б) державна,
- в) комунальна власність.

4. Набуття права власності. Власність неповнолітніх

Учитель пропонує учням згадати звідки у них з'явилися речі, які є їх особистою власністю.

Право власності набувається та припиняється на підставах, що не заборонені законом, зокрема з правочинів. Способи набуття права власності можна поділити на первинні і похідні.

Первинні способи набуття права власності, де права власника не побудовані на правах інших осіб.

Розрізняють:

- 1) виробництво (виготовлення речі, якої не існувало);
- 2) переробка (створення нової речі шляхом переробки);

- 3) привласнення плодів і доходів;
- 4) придбання права власності на нічийне майно (немає власника);
- 5) привласнення загальнодоступних дарів природи (тварини,гриби, ягоди);
- 6) знахідку;
- 7) знайдення скарбу;
- 8) приватизацію
- 9) конфіскацію
- 10) реквізицію (оплатне вилучення);
- 11) набуття права власності за договором;
- 12) набуття права власності на безгосподарську річ;
- 13) набуття – права власності на річ, від якої власник відмовився тощо.

Похідні способи – це способи набуття права власності шляхом відчуження майна.

До таких способів належать:

- 1) договір (дарування, купівля-продаж);
- 2) спадкування.

– Чому у неповнолітніх права щодо власності вужчі, аніж у дорослих?

III. Підсумкова частина

– Висловіть свою думку, пропонує вчитель, щодо доцільності поступового збільшення обсягу цивільної дієздатності фізичних осіб.

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 22 та скласти порівняльну таблицю «Правоздатності та дієздатності особи».

Урок 29. Цивільно-правові правочини. Спадкове право

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- пояснювати, що таке правочини, називати їх види та умови дійсності;

- розкривати зміст спадкового права. особливості спадкування за законом і за заповітом;
- пояснювати порядок одержання спадщини.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Поняття «правочин» та умови його дійсності.
2. Спадкове право.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: правочини, договори, оренда, позика, дарувальник, спадкування, спадщина, спадкоємець, заповіт.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с., Конституція України, Цивільний Кодекс України.

Хід уроку

I. Вступна частина

Педагог записує на дошці слово «правочини» и пропонує учням створити «асоціативний куш» до цього слова. Вчитель підсумовує відповіді учнів повідомляє тему та очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Поняття «правочин» та умови його дійсності.

Правочин – це дія особи, спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних правовідносин.

Правочини можуть бути односторонні та двосторонні чи багатосторонніми.

Ознаки правочинів:

1) правочини є вольовими актами (укладаються з метою досягнення певного результату);

2) дії суб'єктів (воля) в правочинах завжди направлені на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків для суб'єктів угоди;

3) правочини є діями суб'єктів цивільного права.

Учні знайомляться з статтею 203 Цивільного Кодексу України і записують у зошити умови дійсності правочину.

– Пригадайте, який рівень цивільної дієздатності мають неповнолітні особи залежно від віку. Чи можливе дострокове отримання певної цивільної дієздатності?

Десятикласники працюють з статтями 205–210 Цивільного Кодексу України та визначають, у якій формі можуть укладатись правочини, коли потрібне засвідчення нотаріусом угоди.

Правочини, недійсність яких встановлюється законом, є **нікчемними**. Правочини, що визнаються недійсними судом за позовами зацікавлених сторін, внаслідок наявності в них дефектів суб'єктивного чи вольового складу є **заперечними правочинами**.

Вчитель пропонує розв'язати ситуації:

1. Громадянин Петренко купив будинок у громадянки Андрійчук. Після передачі грошей за будинок у розмірі 25 тис. грн.. він отримав від громадянки Андрійчук розписку, у якій було зазначено суму, стояв його особистий підпис і число, коли був укладений правочин. Чи відповідає правочин закону?
2. Мати п'ятикласниці Марини уклала договір дарування від імені доньки. За договором Марина отримала у дар від бабусі квартиру. Чи відповідає закону такий правочин?

2. Спадкове право

Спадкове право – це система норм права, які визначають умови і порядок переходу прав (майнових) і немайнових) померлої особи до іншої особи чи осіб.

Спадщина – це сукупність прав та обов'язків спадкодавця, що переходять до спадкоємця після смерті спадкодавця. До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Настанням певних обставин, за яких виникає право спадкоємності називається **відкриттям спадщини**. Відкриття спадщини відбувається у випадку а) смерті особи, б) оголошенням судом померлою. Учні читають сторінки 174–175 підручника і заповнюють таблицю:

Способи спадкування

За законом

За заповітом

III. Підсумкова частина.

Учні розв'язують наступні задачі:

1. Після смерті громадянина Коваленка у нього залишилося майно на 60 тис. грн. Про своє бажання отримати це майно заявили 13 річний син, 79-річна мати, дві сестри померлого (45 та 61 років). Хто з них отримає спадщину?
2. Після смерті самотнього чоловіка заповіту щодо його власного будинку та майна на суму 40 тис. грн. не було виявлено. Родичів в нього не було. Якою буде подальша доля його майна?

Учитель підводить підсумки уроку та виставляє оцінки найбільш активним учням.

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 23 та написати письмову відповідь на питання: «Доведіть, що норми спадкового права відповідають нормам моралі».

Урок 30. Захист цивільних прав

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення і називати підстави цивільно-правової відповідальності;
- називати способи захисту цивільних прав, види строків позовної давності;
- пояснювати особливості цивільно-правової відповідальності неповнолітніх.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Захист цивільних прав.
2. Позовна давність.
3. Цивільно-правова відповідальність.
4. Цивільна відповідальність без вини.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: цивільно-правова відповідальність, позовна давність, реальна шкода, втрачена вигода.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство : підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с., Конституція України, Цивільний Кодекс України.

Хід уроку

I. Вступна частина

Вчитель пропонує десятикласникам згадати ситуації з свого життя, коли їм або їхнім батькам приходилось захищати свої цивільні права, далі він підсумовує

відповіді учнів повідомляє тему та очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Захист цивільних прав

Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення. Невизнання або оспорювання.

Основними *видами* захисту цивільних прав є:

- а) судовий захист;
- б) захист в адміністративному порядку(здійснюється Президентом України, органами влади, місцевого самоврядування, уповноваженими особами тощо);
- в) захист нотаріусом (шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом);
- г) самозахист (самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства).

Учитель пропонує учням за допомогою статті 16 Цивільного Кодексу України визначити, які способи захисту цивільних прав особи може використати суд. Запропонуйте випадки, коли доцільно використати кожен із цих способів.

2. Позовна давність

Строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу, називається *позовною давністю*. Загальний строк для захисту права за позовом особи, право якої порушено (позовна давність),встановлюється 3 роки.

Учні працюють зі статтями 257–259 Цивільного Кодексу України, визначають, коли встановлюється спеціальна позовна давність 1 рік, 5 років, 10 років.

3. Цивільно-правова відповідальність

Цивільно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який передбачає примусовий вплив на особу, що порушила цивільні права і обов'язки шляхом застосування санкцій, які мають для неї негативні майнові наслідки.

Вчитель пропонує учням змоделювати ситуації відповідно до схеми:

«Види цивільно-правової відповідальності»

За розподілом відповідальності	За джерелами відповідальності
<i>дольова(часткова)</i>	<i>договірна</i>
<i>солідарна</i>	<i>позадоговірна</i>
<i>субсидіарна</i>	

– Пригадайте обсяг відповідальності неповнолітніх віком до 14 років, з 14 до 18 років.

4. Цивільна відповідальність без вини

Пояснення вчителя

Відповідальність без вини настає у випадках:

- 1) невиконання грошових зобов'язання;
- 2) зберігача за втрату, недостачу чи пошкодження майна;
- 3) за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки;

Джерело підвищеної небезпеки – це будь-яка діяльність, здійснення якої створює підвищену ймовірність завдання шкоди через неможливість повного контролю з боку людини, також діяльність з використання, транспортування, зберігання предметів, речовин та інших об'єктів, що мають такі ж властивості.

Ознаками джерел підвищеної небезпеки є:

- 1) вадливі властивості (небезпечні, шкідливі);

2) неможливість повного контролю людиною.

Такими джерелами визнаються:

1) механічні (автомашини, судна, залізничні потяги, виробниче, механічне обладнання);

2) теплові (обладнання гарячих цехів);

3) електричні (електрообладнання під напругою 380 вольт і більше);

4) хімічні, отруюючі, вибухові, вогненебезпечні (бензин, ефір, отрути);

5) радіоактивні;

6) біологічні (дикі тварини, певні види мікробіологічних організмів).

Особливості відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки:

1) шкода завдається джерелом підвищеної небезпеки;

2) обов'язок відшкодування покладається на власника джерела;

3) власник зобов'язаний відшкодувати шкоду незалежно від вини.

Обставини, що звільняють від цивільно-правової відповідальності:

1) необхідна оборона;

2) вина кредитора;

3) непереборна сила;

4) випадок (казус).

5) інші обставини, що виникають не з вини боржника.

III. Підсумкова частина

Учні об'єднуються в три групи, кожна група вирішує правову ситуацію:

1. Проїжджаючи повз дитячий майданчик на власному автомобілі, громадянин Комаренко побачив, що на дорогу вибігла маленька дівчинка. Намагаючись врятувати їй життя, водій змушений був звернути різко вправо і в'їхав у газетний кіоск та пошкодив його. Чи буде водій Комаренко нести відповідальність?

2. Троє хлопців-студентів відпочивали в готелі на березі моря. При від'їзді з'ясувалося, що вони зламали в кімнаті стілець та розбили

вазу для фруктів. Хто буде нести відповідальність? Як буде вирішено ситуацію?

3. П'ятикласник, граючи у футбол, випадково розбив скло у вітрини магазину в сусідньому будинку. Власник магазину наполягає на відшкодуванні. Чи вдасться йому це зробити?

Учитель підводить підсумки уроку та виставляє оцінки найбільш активним учням.

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 24 та підготувати мультимедійну презентацію на тему «Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх».

Урок 31. Сімейне право. Житлове право

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення сімейного права та житлового права;
- розкривати умови і порядок укладання та припинення шлюбу, зміст особистих і майнових прав і обов'язків подружжя, батьків і дітей;
- розкривати зміст права громадян на житло та способи його реалізації;
- характеризувати договір житлового найму.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Основи сімейного права. Порядок укладання шлюбу.
Припинення шлюбу.
2. Права і обов'язки батьків і дітей.
3. Основи житлового права.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.

2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: сімейне право, шлюб, розлучення, шлюбний контракт, усиновлення, опіка, аліменти, житлове право, приватизація житла.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с., Конституція України, Сімейний Кодекс України, мультимедійний проектор.

Хід уроку

I. Вступна частина

На початку уроку вчитель показує відеозапис урочистої події – укладання шлюбу у місцевому ДОРАЦС. Саме з цього починається сімейне життя. Далі вчитель запитує учнів:

– Які асоціації у вас викликає слово «сім'я»?

Учитель підсумовує відповіді учнів повідомляє тему та очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Основи сімейного права. Порядок укладання шлюбу.

Припинення шлюбу

Галузь права, норми якої регулюють сімейні особисті немайнові і майнові відносини, що впливають із шлюбу, належність їх до сім'ї, спорідненість, називають *сімейним правом*.

Сім'я – це союз осіб, пов'язаних шлюбом чи родинністю, які спільно проживають, мають спільний побут, «взаємні права та обов'язки».

Підстави для створення сім'ї є:

1) шлюб;

2) кровне споріднення;

3) усиновлення;

4) інші підстави, не заборонені законом і такі, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Запитання до учнів:

– Чи можна вважати сім'єю:

- а) жінку та всиновлену нею дитину;
- б) бабусю та онука, якого вона виховує після загибелі батьків;
- в) подружжя, яке всиновило трьох дітей.

Учитель пропонує учням згадати умови укладання шлюбу (вивчали на уроках правознавства у 9 класі). Далі учні у загальному колі розв'язують правові ситуації:

1. Тетяна (20 років) вагітна. За словами дівчини, батькам дитини є її знайомий Микола (22 роки), який заперечує батьківство. Тетяна бажає одружитися із Миколою, а хлопець не лише не бажає одружуватися, а й відмовляється від утримання дитини у випадку народження. Як буде вирішена ситуацію?
2. Семен і Наталя вирішили одружитися і подали заяву до державного органу РАЦСу. Батьки Наталі почали готуватися до весілля: замовили ресторан, почали запрошувати гостей. За тиждень до весілля Семен заявив, що він не хоче одружуватись. Чи є дії Семена правомірні? Чи можуть батьки Наталі вимагати у суді відшкодування завданої матеріальної шкоди?

Учні знайомляться з витягом із Сімейного кодексу України на сторінці 186 підручника і визначають права і обов'язки подружжя а також аналізують схему «Правовий режим майна подружжя.» на сторінці 186 підручника та визначають режим власності у подружжя Василенків:

- а) чоловік отримав у спадок дачу;
- б) дружина мала квартиру до одруження;
- в) машина куплена подружжям у шлюбі;
- г) премія чоловіка;
- д) золоте кільце, куплене чоловіком дружині;
- е) скрипка для чоловіка куплена їм після шлюбу, для своєї професійної діяльності.

Працюючи в парах, учні вивчають порядок припинення шлюбу.

2. Права обов'язки батьків та дітей

Школярі заслуховують підготовлені вдома повідомлення своїх однокласників з цього питання, які супроводжуються мультимедійними презентаціями.

3. Основи житлового права

Учні складають план до тексту на сторінці 191–192 підручника.

Можливий варіант плану:

1. Конституційне право громадян на житло.
2. Порядок забезпечення громадян житлом.
3. Ордер на житло.
4. Приватизація житла.
5. Права і обов'язки наймача житла.

III. Підсумкова частина

Учні отримують листочки з завданням і починають їх заповнювати.

Заповніть пропуски:

1. Шлюб ґрунтується на _____ згоді чоловіка і жінки.
2. Сім'я створюється на підставі _____.
3. Шлюбний вік для чоловіка і жінки _____.
4. Шлюб, який укладається без наміру створення сім'ї, називається _____.
5. Шлюб має бути зареєстрований у _____.
6. Дружина та чоловік мають право на вільний вибір місця _____.
7. Батьки, які не виконують своїх обов'язків за рішенням суду _____.
8. Дитина, якій виповнилось _____ років має право самостійно звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду.
9. Дружина, чоловік повинні _____ підтримувати один одного.
10. Майно, набуте до шлюбу є _____ кожного з подружжя.

11. Квартира отримана від держави перебуває у _____ громадянина.

12. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як _____.

Після виконання завдання учні роблять взаємоперевірку. За кожну правильну відповідь учень отримує 1 бал і називає набрану суму балів вчителю.

Вчитель підводить підсумки уроку та виставляє оцінки всім учням.

Домашнє завдання: прочитати § 25 та скласти кросворд до теми.

Урок 32. Земельне право

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення земельного права та називати основні його джерела;
- називати види земель в Україні, форми та суб'єкти права власності на землю і наводить приклади;
- пояснює способи набуття та припинення права власності на землю, передбачені законодавством України;
- розкриває зміст поняття «користування землею», називає його суб'єктів та види;
- перераховує права та обов'язки власників земельних ділянок та землекористувачів.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.

2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Земля і власність на неї.

2.Способи набуття й припинення права власності на земельну ділянку.

3.Права й обов'язки власників земельних ділянок і землекористувачів.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.

2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: земельне право, земля як основне національне багатство, оренда землі, селянське господарство.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с., Конституція України, Земельний Кодекс України.

Хід уроку

I. Вступна частина

Вчитель розпочинає урок словами М. Рильського:

О земле українських нив,
Стократ потоптана військами.
Полита рабськими сльозами,
Повита в темряву і гнів,
Про тебе повістю сумною
Не раз озветься ще струна,
Але, навіяна грозою,
Горить, як світоч, над тобою
Зоря майбутнього ясна!

– Чому земельні й сільськогосподарські відносини посідають особливе місце в історії нашої держави?

– Які ви знаєте перші правові пам'ятки, що фіксували правові відносини?

– Наведіть приклади непримиренної боротьби за землю в історії України.

– Чому земля перебуває під особливою охороною держави?

Учитель підсумовує відповіді учнів повідомляє тему та очікувані результати уроку.

II. Основна частина.

1. Земля і власність на неї

Учні читають статтю 14 Конституції України: «Земля є основною національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону».

Галузь права, якою регулюються суспільні відносини щодо власності на землю, державного управління земельним фондом, використання й охорони землі, забезпечення та охорони прав і законних інтересів учасників земельних відносин, називають *земельним правом*.

Основним джерелом земельного права є Земельний кодекс України, прийнятий 21 жовтня 2001 року.

Учні знайомляться зі схемою на сторінці 195 підручника «Категорії земель в Україні» і наводять приклади земель зазначених категорій:

- 1) землі сільськогосподарського призначення;
- 2) землі житлової та громадської забудови;
- 3) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- 4) землі оздоровчого призначення;
- 5) землі рекреаційного призначення;
- 6) землі історико-культурного призначення;
- 7) землі лісогосподарського призначення;
- 8) землі водного фонду;

9) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Наслідками порушення порядку встановлення та зміни цільового призначення земель є:

а) визнання недійсними рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування про надання (передачу) земельних ділянок громадянам та юридичним особам;

б) визнання недійсними угод щодо земельних ділянок;

в) відмови в державній реєстрації земельних ділянок або визнання реєстрації недійсною;

г) притягнення до відповідальності відповідно до закону громадян та юридичних осіб, винних у порушенні порядку встановлення та зміни цільового призначення земель.

2. Способи набуття й припинення права власності на земельну ділянку

Учні читають сторінку 197 підручника та складають тези до цього питання.

Учитель запитує

– На яких підставах набувають право власності на землю громадяни України?

– Що таке оренда землі?

– Висловіть свою думку щодо доцільності обмеження можливості отримання землі у власність іноземцями.

3. Права й обов'язки власників земельних ділянок і землекористувачів

Учні знайомляться з статтями 90–91 та 95–94 Земельного Кодексу України заповнюють таблицю «Права й обов'язки власників земельних ділянок і землекористувачів».

Суб'єкти земельних відносин

Права

Обов'язки

Власники земельних ділянок

Землекористувачі

III. Підсумкова частина

Вчитель проводить бесіду:

1. Які форми власності на землю передбачено законодавством України?

2. Для яких потреб земля може надаватись громадянам у приватну власність?

3. Які органи мають право вирішувати питання надання земельних ділянок у власність і користування?

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 26 та написати відповідь на питання «Чому землекористувачі мають менший обсяг прав аніж власники землі?»»

Урок 33. Трудове право

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення і називати основні інститути та джерела трудового права;
- характеризує трудовий договір, види і значення його строку;
- пояснює порядок його укладання та особливості прийому на роботу неповнолітніх;
- розкриває зміст поняття «припинення трудового договору, називає його підстави.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.

2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Законодавство про працю.

2. Трудовий договір

3. Прийом на роботу

4. Порядок припинення трудового договору

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.

2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: трудове право, особливості права на працю, трудовий договір.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К.: Грамота. 2010. – 232 с., Конституція України, Кодекс законів про працю України

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель пропонує учням згадати з курсу правознавства у 9 класі, які документи необхідні людині для влаштування на роботу і чому саме ці.

Далі вчитель представляє учням тему й очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Законодавство про працю

Галузь права, що регулює відносини між працівниками та власниками підприємств або уповноваженими ними органами з приводу праці, називається *трудовим правом*.

Відносини, що виникають у процесі трудової діяльності регулюються Кодексом законів про працю України, законами України «Про колективні договори і угоди», «Про занятість населення», «Про охорону праці», «Про відпустки».

Будь-які угоди, договори, що погіршують становище працівників порівняно з нормами КЗпП, визначаються недійсними.

2. Трудовий договір

Трудовий договір – угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується особисто виконувати роботу (трудову функцію),

визначену цією угодою, з додержанням правил внутрішнього трудового розпорядку, під керівництвом та контролем роботодавця, а роботодавець – надавати працівникові роботу за цією угодою, забезпечувати безпечні й здорові умови праці, належні санітарно-побутові умови та своєчасно і в повному обсязі виплачувати заробітну плату.

Учні знайомляться зі статтею 24 КЗпП та висловлюють свої міркування, чому саме в цих випадках закон вимагає укладання трудового договору у письмовій формі. Вчитель характеризує види трудових договорів.

3. Прийом на роботу

Учні коментують схему на сторінці 203 підручника про документи, які подаються при прийомі на роботу.

Далі учні знайомляться зі статтею 188–191 КЗпП та складають тези «Особливості прийому на роботу неповнолітніх».

4. Порядок припинення трудового договору

Учні об'єднуються у дві групи. I група готує питання «Підстави припинення трудового договору». II група готує питання «Розірвання трудового договору з ініціатив власника або уповноваженого ним органу».

III. Підсумкова частина.

Учні розв'язують задачі:

1. Тетяна (16 років) та Олена (14 років) літом вирішили влаштуватись на роботу в кафе. Власник кафе погодився їх прийняти на роботу і запропонував принести документи для оформлення трудового договору. Які їм необхідно принести документи?

2. Світлана працює бухгалтером на заводі у Києві. Вона написала заяву на звільнення за власним бажанням тому, що терміново треба їхати до хворого батька в Росію на невизначений термін. Директор заводу вимагає від Світлани, щоб вона відпрацювати два тижні. Чи привий директор?

3. Оголошення в газеті «Фірма «Ранок» приймає на роботу робітників за такими професіями: електрик, столяр, слюсар. Для оформлення на роботу необхідні такі документи: паспорт, документ про середню освіту, медична

довідка, трудова книжка, документ про спеціальну освіту, характеристика з попереднього місця роботи». Як ви вважаєте, які документи не повинні вимагати?

Учитель підводить підсумки уроку та виставляє оцінки найбільш активним учням.

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 27 письмово дати відповідь на питання «Як держава захищає права громадян, яких звільняють з роботи?».

Урок 34. Робочий час і час відпочинку. Трудова дисципліна

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- давати визначення робочого часу і часу відпочинку, дисциплінарної відповідальності;
- характеризувати трудовий договір, види і значення його строку;
- пояснювати, що таке трудова дисципліна і перераховувати обов'язки працівників, особливості відповідальності за порушення трудового законодавства, особливості матеріальної відповідальності;
- називати види дисциплінарних стягнень і пояснює порядок їх накладання і зняття.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Робочий час працівника.
2. Право на відпочинок.
3. Трудова дисципліна.
4. Дисциплінарна відповідальність працівників.

5. Матеріальна відповідальність працівників.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.

2. Оцінювання результатів уроку.

Основні поняття: робочий час, час відпочинку.

Обладнання: Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). – К. : Грамота, 2010. – 232 с., Конституція України, Кодекс законів про працю.

Хід уроку

I. Вступна частина

На початку уроку педагог пропонує учням розв'язати правову ситуацію:

- ✓ Наталя працює швачкою на фабриці. У неї маленька дитина 4 роки. Вона працює з 8.00. до 17.00, але майже, щодня директор вимагає працювати до 19.00. Наталя звернулася до директора фабрики, щоб дозволив не залучати її до роботи надурочний час. У відповідь директор запропонував шукати іншу роботу.

Учитель вислуховує пропозиції учнів та повідомляє учням тему й очікувані результати уроку.

II. Основна частина

1. Робочий час працівника

Робочий час – це встановлений законом або угодою, укладеною на підставі закону, час, протягом якого працівники зобов'язані виконувати роботу, обумовлену трудовим договором. В Україні робочий час – 40 годин.

Учні знайомляться зі статтями 51–54 КЗпП, виписують в зошит категорії працівників, яким надається скорочений робочий час та обґрунтовують чому?

Далі вчитель пояснює відмінності між скороченим і неповним робочим часом.

2. Право на відпочинок

Учні читають сторінку 213–214 підручника заповнюють таблицю «Види відпочинку»

Перерви протягом робочого дня	Вихідні дні	Святкові та неробочі дні	Відпустки
-------------------------------------	-------------	-----------------------------	-----------

3. Трудова дисципліна

Додержання працівником порядку колективної праці називається *трудовою дисципліною*. Кодекс законів про працю визначає обов'язки працівників. Трудовий розпорядок на підприємствах визначається Правилами внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються роботодавцем за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації.

До працівників, що сумлінно виконують свої обов'язки, можуть застосовуватись заохочення, які оголошуються наказом і заносяться до трудових книжок працівників. Такими заохоченнями можуть бути:

- а) оголошення подяки;
- б) нагородження грамотою;
- в) виплата премії;
- г) вручення цінного подарунку тощо.

4. Дисциплінарна відповідальність працівників

Дисциплінарна відповідальність – це відповідальність за порушення внутрішнього трудового розпорядку, шляхом накладання дисциплінарних стягнень.

Дисциплінарні стягнення – це невігідні для робітника наслідки за невиконання чи неналежне виконання покладених на нього трудових обов'язків.

За порушення трудової дисципліни до працівника застосовуються такі стягнення:

- 1) догана;
- 2) звільнення з роботи.

Роботодавець може застосовувати дисциплінарне стягнення не пізніше 1 місяця з дня виявлення проступку та 6 місяців з дня їх вчинення.

5. Матеріальна відповідальність працівників

Учні шляхом коментованого читання опрацьовують сторінку 217 підручника. Далі учні розв'язують правові ситуації.

У яких із зазначених випадків винний працівник несе матеріальну відповідальність у повному обсязі:

1. Токар загубив інструменти, отримані на складі по відомості.
2. Тракторист підприємства продав солярку із бака трактора.
3. Завідуючий складом привласнив товар на 10 тис. грн..
4. Водій, у нетверезому стані виїхав з автобази і скоїв аварію, пошкодивши два автомобіля;
5. Фрезерувальник виготовив 10 бракованих деталей через неякісний метал.

III. Підсумкова частина

Учитель запитує учнів:

– Що нового ви дізнались на сьогоднішньому уроці? Які положення з трудового права повинна знати кожна людина? Чому?

Учитель підводить підсумки уроку та виставляє оцінки найбільш активним учням.

Домашнє завдання: прочитати у підручнику § 28 та скласти кросворд до теми «Трудове право».

Урок 35. Урок узагальнення з теми «Основи приватного права України»

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- перевірити рівень знань, набутих ними впродовж вивчення теми «Основи приватного права»;
- вдосконалити свої вміння і навички з теми;
- розвинути вміння виконувати тестові завдання.

План уроку:

I. Вступна частина.

1. Мотивація пізнавальної діяльності.
2. Представлення теми уроку й очікуваних результатів.

II. Основна частина.

1. Виконання тестових завдань.

III. Підсумкова частина.

1. Підбиття підсумків уроку.
2. Оцінювання результатів уроку.

Обладнання: надруковані тести для кожного учня.

Хід уроку

I. Вступна частина

Учитель пропонує учням згадати, які теми вивчали на попередніх уроках правознавства, з якими термінами познайомилися. Далі він повідомляє очікувані результати уроку та правила проведення тематичного оцінювання.

II. Основна частина

Учні отримують завдання, які письмово виконують у зошитах. За кожну правильну відповідь на завдання 1–8 учень отримує 1 бал, на завдання 9–10 – 2 бали.

Варіант 1

1. Який обсяг цивільної дієздатності дозволяє особі вчинити дрібні побутові правочини:

- А повна;
- Б часткова;
- В неповна;
- Г обмежена.

2. До якої черги спадкоємців за законом будуть належати племінник, племінниця, спадкодавця за правом представлення:

- А до першої черги ;
- Б до другої черги;
- В до третьої черги;
- Г до четвертої черги.

3. Вкажіть, якою є тривалість загального строку позовної давності:

- А 1 рік;
- Б 2 роки;
- В 3 роки;
- Г 7 років.

4. Колективний трудовий договір підлягає реєстрації в:

- А державних органах;
- Б нотаріальній конторі;
- В обласному суді;
- Г інше.

5. У випадку звільнення робітника у зв'язку із скороченням штату він персонально попереджається про наступне звільнення не пізніше, ніж за :

- А два тижні;
- Б один місяць;
- В два місяці;
- Г три місяці.

6. Скільки дисциплінарних стягнень передбачено Кодексом:

- А одне;
- Б два;
- В три;
- Г чотири.

7. Органом, що визнає фізичну особу недієдатною внаслідок душевної хвороби або недоумства є:

- А прокуратура;
- Б міліція;
- В суд;
- Г РАЦС.

8. Тетяна зайшла до магазину «Посуд», у якому покупці здійснювали самообслуговування, взяла з полиці вазу і ненароком її розбила. Продавець вимагає оплатити вартість вази. Тетяна відмовляється, посилаючись на те, що у неї ще не виникли договірні відносини з магазином, і тому вона не може нести договірну відповідальність. Проаналізуйте ситуацію.

9. Чому подружжя, які мають неповнолітніх дітей, за законом можуть розірвати шлюб тільки через суд? Чи не є це обмеження прав людини?

10. Порівняйте дисциплінарну та матеріальну відповідальність.

Варіант 2

1. Вкажіть подію, нерозривно пов'язану з фізичною особою, що підлягає державній реєстрації:

- А народження дитини;
- Б досягнення відповідного віку;
- В обмеження цивільної дієздатності;
- Г інвалідність.

2. Безпосередньо звертатися до суду за захистом своїх прав або інтересів має право кожен учасник сімейних відносин, який досяг:

- А 10 років;
- Б 14 років;
- В 16 років;

Г 18 років.

3. Вкажіть тривалість робочого дня, який буде встановлено 15 річному учню, який влаштувався кур'єром в позаурочний час:

А 12 годин;

Б 24 години;

В 36 годин;

Г 40 годин.

4. Відповідно до Цивільного кодексу України особа віком від 14 до 16 років має:

А часткову цивільну дієздатність;

Б неповну цивільну дієздатність;

В повну цивільну дієздатність;

Г обмежену цивільну дієздатність.

5. Прийняття у сім'ю особи на правах сина чи дочки, здійснене на підставі рішення суду є:

А опікою;

Б патронатом;

В усиновлення (удочерінням);

Г піклуванням.

6. Відповідно до Кодексу законів про працю України працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений термін, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово:

А два тижні;

Б один місяць;

В два місяці;

Г три місяці.

7. Термін короткострокової оренди земельних ділянок складають відповідно:

А 5 років і 60 років;

Б 6 років і 50 років;

В 5 років і 50 років;

Г 5 років і 75 років.

8. До шлюбу прізвище нареченої було Максимович-Зарицька, а нареченого Петренко. Наведіть варіанти прізвищ подружжя, які передбачені Сімейним кодексом України.

9. Визначте відмінності в правах та обов'язках землевласників і користувачів земельних ділянок.

10. Поясніть у чому полягає відмінність між сімейними правовідносинами і цивільними правовідносинами.

III. Підсумкова частина

У кінці уроку вчитель збирає письмові роботи учнів і запитує десятикласників:

- Які завдання у вас викликало найбільші ускладнення?
- Які завдання були для вас найбільш цікавими?
- Чому ви навчились на уроках правознавства?
- Як знання отримані на уроках правознавства вам знадобляться в майбутньому?

ПІСЛЯМОВА

В останні десятиліття зміни в характері навчання відбуваються в контексті глобальних освітніх тенденцій, які отримали назву «мегатенденцій». Розглядаючи сучасні аспекти формування освітньої політики, можна зробити висновок, що на формування освіти в сучасному суспільстві впливають такі чинники, як: глобалізація, змінність, динамічність, інноваційність, безперервність, орієнтація на активне освоєння людиною способів пізнавальної діяльності, інформатизація, адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості, демократизація, орієнтація навчання на особистість учня, забезпечення можливостей його саморозкриття, конкурентність як визначальні складові цивілізаційного розвитку постіндустріального суспільства.

Найважливіша риса сучасної освіти - її спрямованість на те, щоб готувати учнів не тільки пристосовуватися, але й активно освоювати ситуації соціальних змін. В цих умовах основним завданням викладача є не лише навчити студентів науковим засадам фундаментальних дисциплін, але й навчити їх правильно орієнтуватися в інформаційних потоках світових мереж, а також здобувати нові знання в швидкозмінних обставинах і використовувати їх для реалізації власної діяльності та своєї команди. Все це вимагає пошуку найбільш ефективних форм, методів і технологій навчання.

Відповідаючи на вимоги суспільного розвитку, в сучасній педагогічній практиці широкого застосування набуло так зване «Інноваційне навчання» (innovative learning) - процес і результат такої навчальної та освітньої діяльності, яка стимулює внесення інноваційних змін в існуючу культуру та соціальне середовище. Такий тип навчання (і освіти) крім підтримання існуючих традицій, стимулює активний відгук на проблемні ситуації, що виникають як перед окремою людиною, так і перед суспільством. Звернення до такого розуміння розширює погляд на зміст дидактичних підходів. Важливо відзначити, що традиційне навчання, передусім, пов'язане з

ретрансляцією, відтворенням соціального досвіду, інноваційне - з творчим пошуком на основі наявного досвіду і тим самим його збагачення.

Для реалізації інноваційного навчання характерне, перш за все застосування інноваційних технологій та інноваційних методів освіти. В даному контексті, вважаємо за необхідне, навести визначення категорій «інноваційні технології навчання» та «інноваційні методи освіти», так як вони розкриваються в глосарії сайту «Інноваційні технології в освіті».

Інноваційні технології навчання - технології, засновані на нововведеннях: організаційних (що пов'язані з оптимізацією умов освітньої діяльності), методичних (що спрямовані на оновлення змісту освіти та підвищення його якості) і управлінських. Інноваційні технології дозволяють:

- студентам - ефективно використовувати навчально-методичну літературу та матеріали; засвоювати необхідні знання; розвивати проблемно-пошукове мислення; формувати логічні судження; активізувати науково-дослідну роботу; розширити можливості самоконтролю отриманих знань;

- викладачам - оперативно оновлювати навчально-методичну літературу; використовувати імітаційні технології навчання; розширювати можливості контролю знань студентів;

- загалом - удосконалювати якість існуючих технологій підготовки фахівців.

Інноваційні методи освіти - педагогічні методи, засновані на використанні сучасних досягнень науки та інформаційних технологій. Вони орієнтовані на підвищення якості підготовки фахівців, розвиток у студентів творчих здібностей, уміння самостійно приймати рішення. Основними інноваційними методами в освіті є: методи проблемного та проектного навчання, моделювання, дослідні методи, ігрові технології, метод мозкового штурму, метод кейс-стаді, метод творчих завдань, методи активного навчання, контекстного навчання і навчання на основі досвіду. Інноваційні методи можуть реалізовуватися як в традиційному форматі організації навчального процесу, так і в дистанційну навчання із застосуванням

електронних мультимедійних підручників і навчальних посібників; проблемно-орієнтованого міждисциплінарного підходу до вивчення навчальних дисциплін; проектно-організаційних технологій навчання; роботі в команді над комплексним вирішенням практичних завдань; правових ситуацій за змістом курсів.

Інноваційні методи передбачають: підвищення ролі студента (учня) в навчальному процесі, зміщення центру (фокуса) навчального процесу від викладача до студента; посилення функції підтримки студента, допомоги йому в організації індивідуального навчання; можливість реалізації зворотного зв'язку викладача з кожним студентом при використанні нових комунікаційних технологій.

Отже, враховуючи те, що завданням сучасного викладача є навчити студента (учня) вчитися, мотивувати його пізнавальну діяльність, сприяти розкриттю творчого потенціалу і зацікавити процесом набуття нових знань, необхідно використовувати весь арсенал сучасних засобів організації навчального процесу з тим, щоб зробити його цікавим і змістовним.

Застосування в навчальному процесі інформаційних технологій, які стали невід'ємною частиною життя кожної молодої людини, є найкоротшим шляхом до взаєморозуміння між викладачем і студентом.

Проведення практичних занять (семінарів) у формі ігрових дискусій, дебатів, «мозкових штурмів», «круглих столів», рольових ігор, презентацій, тренінгів, розв'язання кейсових завдань (проблемних ситуацій з реальної практики), проблемно-пошукових методів при вирішенні завдань з юридичної практики дозволить поліпшити засвоєння теоретичного матеріалу шляхом закріплення його на практичному досвіді.

Корисним доповненням проведення таких активних та інтерактивних занять буде використання записуючої аудіо- та відеотехніки. Це дозволить зафіксувати всі етапи проходження заняття на плівку, а студентам подивитися на себе «зі сторони», відзначити помилки і сильні місця своїх

виступів. Завершенням заняття має бути його детальний аналіз і обговорення класом (аудиторією).

Підсумовуючи викладене, варто наголосити, що кожен етап розвитку людства висуває свої вимоги до реалізації освіти в суспільстві. Сучасний швидкозмінний глобалізований світ вимагає високого рівня фундаментальної теоретичної підготовки, яка дозволяє правильно орієнтуватися в тенденціях загально-цивілізаційного розвитку, розумітися на глобальних проблемах людства, оперативно орієнтуватися в потоках світової інформації, бути людиною - в широкому сенсі цього слова, вміти жити з людьми і продуктивно взаємодіяти в людському суспільстві. Студентам педагогічних вишів, які сьогодні навчаються основам дидактичної та методичної майстерності, варто, в першу чергу, зарахувати до свого знаннєвого арсеналу ті методи і технології освіти, які дозволяють найбільш ефективно активізувати пізнавальну діяльність учнів (студентів), закріплювати практично теоретичний матеріал і ефективно використовувати набуті компетентності в своїй подальшій роботі. Застосування інноваційних методів і технологій навчання сприяє не лише досягненню гарантованих результатів навчання, але й забезпечує його дослідницький характер, організацію пошукової навчально-пізнавальної діяльності.

Сьогодні особливо важливого значення набувають порівняльно-педагогічні дослідження при розробці освітньої політики і виробленні стратегічних напрямків модернізації освіти, і, зокрема педагогічної, адже визначальною ознакою XXI століття виступає професійна компетентність учителя. До її складу входять володіння сучасними технологіями розвиваючої освіти, орієнтація на розвиток креативної особистості, здатність «бачити» різноплановість учнів, враховувати в освітньому процесі вікові, індивідуальні та особистісні особливості різних контингентів дітей (обдарованих, девіантних і делінквентних, з обмеженими можливостями здоров'я, із затримками у розвитку тощо) і реагувати на їхні

потреби, здатність поліпшувати середовище проживання, проектувати комфортну соціалізацію та професійну кар'єру молодій людині.

Для забезпечення належного рівня підготовки педагогічних кадрів в нашій країні необхідне вирішення ряду нагальних проблем, які дозволять готувати викладачів відповідно до сучасних світових вимог і, в першу чергу, створення системи педагогічної профорієнтації та психологічної служби діагностики й відбору абітурієнтів для педагогічних університетів, адже при всій масовості педагогічної професії для оволодіння нею потрібна досить жорстка структура здібностей і особистісних якостей, певні соціально-психологічні нахили.

Враховуючи те, що сьогодні зростає роль психолого-педагогічної культури і компетентності вчителя, вкрай важливо розкрити педагогіку в якості спеціальної області гуманітарного знання, з притаманними йому цінностями, суб'єктними стосунками, принципово - діалогічним ставленням до предмета, що потребує відповідної корекції змісту педагогічної освіти. Необхідно також приділяти більше уваги розвитку філософських, духовно-моральних засад педагогічної діяльності, що сприятиме мотивації майбутніх учителів до сприйняття освітнього процесу як сфери їх моральної творчості, життєстверджувального, світоглядного самовизначення.

Педагогічна освіта як наукоємна сфера духовного виробництва може гідно відповісти на виклики XXI століття, якщо її цивілізованому розвитку сприятиме соціально-економічна і освітня політика держави. Ця політика буде ефективною тільки тоді, коли розроблятиметься й проводитиметься в поєднанні з активною інноваційною політикою країни.

Література

- ¹ Про вищу освіту [Текст]: [Закон України: офіц. текст за станом на 10 лютого 2010 року]. – К.: Відомості Верховної Ради України, 2002. – №20. – Ст.134
- ² Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 року N347/2002 [Електронний ресурс] / Сайт «Законодавство України». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
- ³ Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 року N 896 [Електронний ресурс] / Сайт «Законодавство України». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF/page>;
- ⁴ Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] / Сайт «Законодавство України». – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
- ⁵ Ушинский, К. Д. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / [Ушинский К.Д., под ред. Пискунова А. И.]. — М.: Педагогика, 1974. — Т.2. — 743 с.
- ⁶ Хрестоматия по истории зарубежной педагогике. - М. , 1981.
- ⁷ Хрестоматия по истории зарубежной педагогике. - М. , 1981. – С.26, 29.
- ⁸ Український педагогічний словник [уклад. С. Гончаренко] — К.: Либідь, 1997. — 374 с.
- ⁹ European Commission (2007). Improving the quality of teacher education. Communication from the commission to the council and the European Parliament. Brussels: European Commission. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/report06.pdf>.
- ¹⁰ Teachers' Professional Development : Europe in international comparison [An analysis of teachers' professional development based on the OECD's]. — Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 2010

[Електронний ресурс]/ Режим доступу: http://ec.europa.eu/education/school-education/doc/talis/report_en.pdf.

¹¹European Commission (2007). Improving the quality of teacher education. Communication from the commission to the council and the European Parliament. Brussels: European Commission. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/report06.pdf>

¹² Моисеев, Н.Н. Система «Учитель» и современная экологическая обстановка // Экология и жизнь . – 2010 . - № 2 . – С. 4-7. – С.5

¹³ І.І. Котюк, Н.Й. Палійчук Правознавство. Академічний рівень / Історія України. Правознавство та інші суспільні дисципліни № 16 (656), квітень, 2010, с. 2-9

14.В.П. Андрущенко, В.Л. Савельев Образовательная политика (обзор повестки дня). – К.: МП Леся, 2010. – 404 с.

15. Андрусишин Б.І. Гуз А.М. Методика викладання правознавства в школі – К.: Вид-во «Знання», 2008. – 301с.

16.Булда А.А., Маньгора В.В. Методика формування знань про державу в учнів основної школи на уроках історії та правознавства: навчально-методичний посібник. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 176 с.

17.Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод.посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. [за ред. О.І. Пометун]. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

18.Забытая сторона перемен. Искусство создания инноваций / Люк де Брабандер; пер. с англ. - М.: Претекст, 2008. - 203 с.

19.Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта). - Рига, НПЦ «Эксперимент», 1995 - 176 с.

20.Открытые инновации в сфере ВПО: Глоссарий [Електронний ресурс] / Сайт «Инновационные технологии в образовании». - Режим доступу: http://edu.inovat.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=34&Itemid=3

- 21.Філіпенко Т., Сутковий В., Гавриш С.. Правознавство. Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень).. – К., Генеза, 2010.
- 22.Наровлянський О.. Правознавство. Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень).– К., Грамота, 2010.
- 23.Кашкар'єв Г.В. Методика викладання правознавства в школі в опорних схемах і таблицях. Частина I.П. – Х. : Вид. Основа, 2011
- 24.Нет'єсов С.І. Навчання основ правознавства з використанням інформаційно-комунікаційних технологій – Х. : Основа, 2010. – 128 с.
- 25.Правознавство. 10 клас. Академічний рівень. Готові дидактичні набори /упорядник О.О. Івакін – Х. : Основа, 2010. – 94 с.
- 26.Пометун О., Ремех Т., Пилипчатіна Л. Правознавство. Практичний курс: методичний посібник для вчителів. – К. Логос – 2009. – 176 с.

Корисну інформацію вчитель зможе знайти на таких веб-сайтах:

www.president.gov.ua	Офіційне інтернет-представництво Президента України
www.rada.gov.ua	Верховна Рада України
www.kmu.gov.ua	Кабінет Міністрів України
www.ccu.gov.ua	Конституційний Суд України
www.scourt.gov.ua	Верховний Суд України
www.arbitr.gov.ua	Вищий Господарський Суд України
www.ombudsman.kiev.ua	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
www.rainbow.gov.ua	Рада національної безпеки та оборони України
www.minjust.gov.ua	Міністерство юстиції України
www.mvs.gov.ua	Міністерство внутрішніх справ України
www.mon.gov.ua	Міністерство освіти і науки України
www.vru.gov.ua	Вища рада юстиції України
www.gp.gov.ua	Генеральна прокуратура України
www.evkc.gov.ua	Центральна виборча комісія України
www.nbu.gov.ua	Національна парламентська бібліотека України ім. В.І. Вернадського
www.golos.com.ua	Газета Верховної Ради України «Голос»

	України»
www.ukurier.gov.ua	Газета центральних органів виконавчої влади України «Урядовий кур'єр»
www.pravo.biz.ua	Електронна бібліотека з правознавства
www.pravo.org.ua	Центр політико-правових реформ
www.uapravo.org	Правовий Інтернет – журнал «UAravo»
www.nau.kiev.ua	Нормативні акти України – законодавство для практиків
www.legality.kiev.ua	Інститут проблем законодавства ім. Ярослава Мудрого
www.kphg.org	Харківська правозахисна група
www.pension.kiev.ua	Пенсійна реформа в Україні
www.helsinki.org.ua	Українська Гельсінська спілка з прав людини
www.nbuv.gov.ua	Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського

ЗМІСТ

Передмова.....	3
РОЗДІЛ I ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА В 10 КЛАСІ.....	23
РОЗДІЛ II ПОУРОЧНІ РОЗРОБКИ КУРСУ «ПРАВОЗНАВСТВО» 10 КЛАС.....	42
Післямова.....	213
Література.....	218

Навчальне видання

Булда А.А., Дребот С.П., Журба О. В., Субіна О.О.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА
(академічний рівень, 10 клас)

Підписано до друку 04.03.2013 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Ум. др. арк. 12,96. Обл.-вид. арк. 7,54.

Зам. № 565.

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26